

Možnosti sociální práce na počátku 21. století

Martin Smutek (ed.)

Sborník příspěvků z minikonference

Katedra sociální práce a sociální politiky
Pedagogická fakulta
Univerzita Hradec Králové

**Hradec Králové
2005**

Recenzovali:

PhDr. Jan Lašek, CSc.

JUDr., Mgr. Jiří Kubík

Možnosti sociální práce na počátku 21. století
Edice texty k sociální práci

Editor: Martin Smutek

182 stran, formát A5

Sazba a obálka: Martin Smutek

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.

Za obsah, původnost a literární citace odpovídají autoři jednotlivých statí.

Obsah

Předmluva (editor).....	5
I. SOCIÁLNÍ SLUŽBY	
Oldřich Matoušek Hodnocení sociálních služeb – výzva pro blízkou budoucnost.....	7
Eva Šimková Udržitelnost sociálních služeb.....	12
Martin Smutek Využití evaluace v procesu implementace programů sociálních služeb.....	19
Daniela Květenská Proměny sociálních služeb.....	32
II. POZDŇE-MODERNÍ A POSTMODERNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE	
Pavel Navrátil Sociální práce v pozdně-moderní společnosti.....	37
Miroslav Kappl Postmodernismus v sociální práci.....	53
Radka Janebová K čemu je sociálním pracovníkům teorie aneb postmoderní feministická perspektiva o „krizi poznání“.....	69
Josef Zita Univerzalizace – specializace jako součást profesionální identity povolání sociální pracovník.....	79
III. NOVÁ RIZIKA, NOVÉ PŘÍSTUPY V SOCIÁLNÍ PRÁCI	
Marcela Vítková Nová rizika na počátku století jako výzva sociální práci.....	94
Martina Myšíková Různé podoby vztahu sociální politiky a sociální práce – vybrané příklady z německé odborné literatury.....	104
Monika Šišláková Resilience jako východisko pro sociální práci s rizikovou mládeží.....	110

Lucie Kroupová

Probační programy jako nový nástroj práce s mladistvými pachateli - česká realita versus britské zkušenosti.....	119
--	-----

IV. REKODIFIKACE ČESKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA A DOPADY NA OBLAST SOCIÁLNÍ PRÁCE

Miroslav Mitlöhner

Nad kodifikací českého trestního práva.....	126
---	-----

Daniela Květenská

Poznámky k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže.....	135
---	-----

Irena Macháčová

Dopady rekodifikace českého trestního práva na oblast sociální práce – PMS ČR.....	140
--	-----

V. STUDENTSKÉ PRÁCE, PARTICIPACE STUDENTŮ NA VÝZKUMU

PaedDr. Zdenka Šándorová (vedoucí týmu) a kolektiv studentek

Analýza sociální služby raná péče v HK – kvantitativní a kvalitativní zhodnocení aktuálního stavu.....	143
--	-----

Lenka Javůrková

Kluby práce ve vztahu k aktivitám neziskové organizace orientované na nezaměstnané.....	149
---	-----

Šárka Kubcová

Vztah sociální práce a sociální pedagogiky.....	161
---	-----

Zdeňka Nováková

Nezletilí cizinci bez doprovodu v péči OSPOD.....	164
---	-----

Barbora Varyšová

Reminiscenční terapie jako možnost komunikace s klientem v sociální práci.....	169
--	-----

VI. CENA PRO OBYČEJNÉ LIDI, KTERÍ DĚLAJÍ NEOBYČEJNÉ VĚCI

2. ročník udílení ceny Křesadlo pro nejlepšího dobrovolníka.....	176
---	-----

Přílohy.....	180
--------------	-----

Předmluva

Tato publikace předkládá původní odborné stati z oblasti sociální práce, jež vznikly u příležitosti konání minikonference Možnosti sociální práce na počátku 21. století, která byla realizována 25. dubna 2005 katedrou sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Záměrem bylo uspořádat setkání odborníků z řad akademických pracovníků různých univerzitních pracovišť z celé České republiky a z řad pracovníků praxe sociální práce a vytvořit tak prostor k oborové diskusi. Mezi přispěvateli do tohoto sborníku tak jsou mj. odborníci z Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, z Fakulty sociálních studií Masarykovy Univerzity v Brně, Fakulty zdravotně-sociální Ostravské Univerzity a z pořádající Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Praktické nástroje práce s delikventní mládeží a očekávané změny v alternativních trestech v souvislosti s rekodifikací českého trestního práva prezentují pracovníci Probační a mediační služby, střediska Hradec Králové.

Předem nebylo striktně stanoveno téma minikonference, spíše jsme chtěli, v podstatě induktivním způsobem, dát prostor k vyjádření přihlášeným odborníkům a dojít tak k tématům a problémům, které pracovníci z různých pracovišť po celé zemi v současné době považují za nejdůležitější. Jsou zařazeny i nepřednesené příspěvky, ovšem i v těchto případech jde o texty původní, vzniklé u příležitosti této akce. Výsledkem je následujícím způsobem vyprofilovaná struktura publikace.

V části I. jsou diskutována některá témata spojená se sociálními službami, zvláště pak potřeba jejich evaluace a problematika jejich financování. Teoreticky zpracovávaná témata jsou charakteristická i pro část II., která definuje základní projevy pozdně-moderní společnosti a dotýká se postmoderní sociální práce, včetně stále aktuální a emoce vzbuzující otázky profesní identity sociálního pracovníka.

III. část je souborem statí, které reagují na nová rizika a popisují nové přístupy či konkrétní nástroje použitelné v praxi sociální práce. Tato publikace dále obsahuje odborné texty (část IV.), které vznikly u příležitosti konání semináře o dopadech rekodifikace českého trestního práva na oblast sociální práce na Univerzitě Hradec Králové, který minikonferenci předcházel.

Pátou část publikace tvoří „studentská sekce“, kde jsou prezentovány teoretické práce a závěry z výzkumů, na nichž se buď podíleli, nebo je sami

uskutečnili studenti z různých kateder Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové, které mají k sociální práci svým zaměřením blízko.

Publikaci uzavírá reportáž o ocenění nejlepších dobrovolníků v Královéhradeckém kraji (VI. část). Vyhlášení vítězů této soutěže uzavíralo i samotnou minikonferenci a propojilo tak zajímavým způsobem převážně akademickou akci s „čistou“ praxí sociální práce.

Stati jednotlivých autorů nebyly editorem kráceny. Byl sjednocen způsob bibliografické citace, použit byl způsob obvyklý v anglickém jazykovém prostředí.

Martin Smutek (editor)

I. SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Hodnocení sociálních služeb – výzva pro blízkou budoucnost

Doc. PhDr. Oldřich Matoušek¹

Katedra sociální práce, Filosofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha

Abstract

This text discuss the adequacy of social service expenditures. It points that there is no adequate impact evaluation of social services. We also don't know needs of the clients. Therefore the needs-assesment is necessary. The importance of relevant scientific research for the development of social services is strongly emphasized.

V roce 2004 bylo v ČR poskytnuto ze státního rozpočtu celkem 7,43 miliardy korun na sociální služby. Z toho zhruba 5 miliard krajům a obcím na výkon zřizovatelských funkcí, 1,25 miliardy činily dotace obcím na lůžka v domovech a ústavech a 1,32 miliardy bylo poskytnuto nestátním neziskovým organizacím, které poskytují sociální služby. Celkově stojí sociální služby ročně skoro dvojnásobek v úvodu uvedené sumy – 13,1 miliardy. Část nákladů na ně nesou obce a uživatelé. (Národní zpráva o rodině, 2004)

Tyto obrovské objemy peněz jsou u nás vydávány bez adekvátního hodnocení efektu. Důsledkem je, že se těmito penězi platí služby

- zbytečně limitující klienty,
- služby nedostačující,
- možná i služby zhoršující klientovu situaci.

Sociální služby jsou u nás stále ještě definovány legislativou z roku 1988 (Zákon 100) a prováděcí vyhláškou MPSV 182/1991. Tyto normy fixují stav sociálních služeb z dob „reálného socialismu“.

Ideál deinstitucionalizace služeb, tj. transformace ústavů v neústavní formy, je cílem stále vzdáleným. Deprivační vlivy ústavů se nedaří redukovat. Audit kvality služeb v ústavech přímo řízených MPSV (2005) konstatuje v závěru, že tato zařízení pravděpodobně poskytují služby na úrovni převyšující republikový průměr, přesto "... i zde v podstatě

---

¹ Doc. PhDr. Oldřich Matoušek je vedoucím katedry sociální práce Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Veškerou korespondenci zasílejte na emailovou adresu: oldrich.matousek@ff.cuni.cz.

přetrvává dřívější model ústavní péče charakterizované velkým důrazem na zdravotní péči, malým důrazem na podporu rozvoje a udržení adaptačních dovedností, izolací uživatelů ústavu od vnějšího světa, nerespektováním práv uživatelů a centrálním řízením, plošným (ne individualizovaným) poskytováním služeb.“

Dotace jsou poskytovány službám, nikoliv uživatelům. V případě ústavních zařízení tedy jednoduchá ekonomická logika velí provozovat zařízení s největší možnou kapacitou. (I když logika potřeb uživatelů vyžaduje opak, zařízení co nejmenší). Navíc příspěvek, který ústavy dostávají na obyvatele, nezohledňuje stupeň postižení. Takže se „vyplatí“ mít klienty s nejmenším možným stupněm postižení. Těm je, jak dokládá již citovaný audit, poskytována péče nadměrná, zatímco klienti s těžším postižením strádají díky absenci pozornosti a komunikace.

MPSV v mnoha případech určuje službám, kolik má péče stát. Proč o ceně služby nemůže vyjednávat poskytovatel s uživatelem? V nejrozšířenějším typu sociální služby, která je alternativou ústavní péče, totiž v pečovatelské službě, od roku 1990 trvale klesá počet pečovatelek. Propojení zdravotnických a sociálních služeb je stále velmi komplikované a nedostatečné. Zařízení, které by přiměřeně pečovalo o staré a nemocné lidi (ošetřovatelský ústav) u nás jako typ dostupné sociální služby neexistuje. Finanční toky směřující do sociálních služeb jsou – jak konstatuje Bílá kniha – oddělené a nepropojené. Souběžně se dělají programy pro tytéž subjekty, pro jiné žádný dostupný program není.

V čtyřech pětinach ze 6000 obcí žije v ČR pětina obyvatelstva. Tyto dva miliony lidí v malých obcích se napojují na sociální služby nesnadno. Sociální služby se logicky soustřeďují do velkých obcí a měst. V malých obcích však žije více starých lidí než ve větších sídlech. Jim musí být dostupné jak informace o službách, tak samotné služby. Podmínkou bez které služby nejde využívat je především doprava do míst, kde je služba poskytována. Nedostatek informací o službách a špatná dosažitelnost služeb jsou velkými překážkami při využívání služeb zejména pro staré a osaměle žijící lidi z malých obcí.

Reforma státní správy z roku 2002 leckde vedla k tomu, že počty sociálních pracovníků byly redukovány, příslušná oddělení sociálních odborů slučována a počty případů v roční agendě jednoho pracovníka vzrostly. Takto dnes magistráty a radnice „šetří peníze“.

Nestátní poskytovatelé sociálních služeb u nás byli a jsou závislí na dotacích z veřejných rozpočtů. (Zahraniční pozorovatelé se proto právem

---

podivují, proč těmto organizacím u nás říkáme „nestátní“.) Nyní mají velmi nejistou existenci. Převod kompetencí na kraje a obce dostal některé z nich do situace, kdy budou finančně náročnější služby rušit.

Kompetence nestátních poskytovatelů sociálních služeb jsou prověřovány jen v některých případech pomocí tzv. Standardů kvality péče, které zpracovalo MPSV (2002). To však nezaručuje adekvátnost péče. Péče sice může standardům odpovídat, přesto služba nemusí být přiměřená vzhledem k potřebám klienta.

Na nový zákon o sociálních službách se čeká již 15 let. Systémovou změnou v něm by měl být tzv. *příspěvek na péči*. Takový nástroj by uživateli propůjčoval určitou moc. Pokud by se uživatel podílel na volbě služby, čili dával příspěvek tomu poskytovateli, který by z jeho hlediska nabízel službu nejlepší.

Kromě toho však systém potřebuje:

- nezávislé, kvalitní a komplexní hodnocení potřeb uživatele (nikoli jen zdravotního stavu nebo IQ), periodicky opakované
- definici jednotlivých typů služeb zahrnující i kvalifikační předpoklady personálu a požadavky na jejich průběžné vzdělávání (a také horní hranici zátěže pracovníků určitým kvantem případů za určité období)
- orgán autorizující poskytovatele služby k činnosti na určité omezené období, který bude prověřovat kvalitu poskytovaných služeb na místě (nikoliv jen podle papírových popisů)
- orgán autorizující vzdělavatele k poskytování tréninkových a vzdělávacích programů pro pracovníky sociálních služeb, a konečně
- výzkumné prověřování efektivity služby.

Tzv. Bílá kniha v sociálních službách (2003) uvádí v kapitole o výzkumu jen dva druhy šetření, jež u nás v této oblasti v nedávné době proběhly. Výzkum informovanosti uživatelů o existujících službách a výzkum prováděný v obcích, který se týkal toho, jaké služby jsou poskytovány a o jaké služby je zájem. Není mně znám jediný případ, že by v ČR po roce 1989 byla standardními vědeckými metodami (studií s kontrolní skupinou nebo dlouhodobou studií typu *single system design*) prověřena efektivita některé sociální služby.

Služby se buď poskytují bez reflexe tak, jak se poskytovaly dříve, nebo se kopírují zahraniční vzory, nebo se konstruují služby nového druhu, ale bez jasné formulace teoretických předpokladů, bez přesné definice cílů a bez starostí o to, jestli a v jaké míře je cílů dosahováno.

Výzkumné studie provedené v zahraničí ukazují, že některé služby nejen nedosahují svých cílů, ale jejich efekt je právě opačný, než ten, který byl poskytovateli deklarován. Jako příklad může posloužit program *Scared Strait*, nabízený rizikové mládeži v USA dvě desítky let. Program má odstrašit rizikové mladistvé od trestné činnosti návštěvami ve věznicích a umožněním přímého kontaktu s vězni. Ukázalo se, že program zvyšuje sklon frekventantů k páčání trestné činnosti. (Petrosino a kol., 2005)

Představme si, jak by asi dopadlo hodnocení efektivity preventivního protidrogového programu, který má podobu krátké osvětové besedy ve škole, kdyby byly porovnáno s odstupem jednoho roku, jaký je abus drog ve školách, ve kterých program proběhl a ve srovnatelných školách, kde program neproběhl. Představme si, kdyby každému dítěti, které má nefunkční rodinu, bylo ročně poskytnuto čtvrt milionu korun (což je částka, kterou stojí roční pobyt dítěte v dětském domově) a někdo odpovědný mohl rozhodnout o tom, jak tuto částku ve prospěch dítěte účelně vynaložit. (Na pěstounskou péči těchto dětí stát přispívá pětinou této částky.) Představme si, že na jeden den programu pro člověka, který přestoupil zákon je k dispozici 550 Kč (což je suma, která je potřebná na financování jednoho dne ve vězení) a tuto částku může někdo ve spolupráci s přestupníkem zákona vynaložit na skutečnou prevenci jeho další kriminální dráhy.

Objektivní, nezávislá hodnocení programů reagujících na sociální problémy potřebují:

- ti, kdož o nich rozhodují,
- ti, kdož jsou zaměstnáváni jako jejich realizátoři a
- ti, kdož jsou jejich uživateli.

Stav je u nás takový, že ti kdož rozhodují, rozhodují podle svých vazeb na poskytovatele, v lepším případě podle důkazů, jež mají charakter anekdot. Realizátoři konstruují program také podle subjektivních preferencí a nemusejí se obávat kritické prověrky založené na nezávislém posouzení toho, jak program zlepšil kvalitu života uživatele, resp. jak prospěl obci. Uživatelé nemají k dispozici ani kriteria, ani data ukazující kvalitu programů. (Přitom např. testy kvality prací prášků jsou běžně publikovány v tisku.)

Podle Royseho a spolupracovníků (2001) slouží hodnocení programů k hledání odpovědí na následující otázky

Pomáhá opravdu program klientům?

Jsou klienti spokojeni se službami?

Mění program situaci klientů a jejich život?

Je zapotřebí poskytovat na program tolik peněz, kolik se poskytuje?

Je nově zaváděný program lepší než program dřívější?

Je možné určitý program zlepšit?

Jsou pracovníci zaměstnaní v programu dobře využiti?

Doufám, že začíná doba, kdy bez důkazů o potřebnosti služby a její efektivitě nebudou sociální programy udržitelné. Profesionální sociální práce se podle Thyera (2001) liší od různých filantropických a charitativních aktivit právě tím, že uznává vědecký výzkum jako svrchovaný nástroj prověřující teorie i postupy. Stoupající význam výzkumu pro obor je možné doložit vznikem specializované Společnosti pro sociální práci a výzkum (Society for Social Work and Research, SSWR) v roce 1994 a vznikem specializovaného vědeckého časopisu (Research on Social Work Practice) v roce 1991. V Pensylvánii v USA byla v roce 2000 založena organizace nesoucí jméno The Campbell Collaboration. Ta pracuje na stejných principech jako dříve založená The Cochrane Collaboration sbírající vědecky podložené důkazy o efektivitě zdravotnických služeb. The Campbell Collaboration chce sloužit všem zájemcům o hodnocení efektivity programů v sociálních službách a vzdělávání. Na jejích webových stránkách jsou zveřejňovány výsledky takovýchto výzkumů. Výrazy typu Empirical Clinical Practice, Empirically Validated Treatments a Evidence Based Practice se stále častěji objevují v titulech odborných článků a knih.

Použitá literatura a jiné zdroje

AUDIT KVALITY SLUŽEB v ústavech přímo řízených MPSV.

<http://www.mpsv.cz/scripts/clanek.asp?lg>. 20.4.2005

BÍLÁ KNIHA v sociálních službách, verze z roku 2003.

http://www.mpsv.cz/files/clanky/4614/bila_kniha.pdf. 20.4.2005

NÁRODNÍ ZPRÁVA O RODINĚ (2004). Praha: MPSV.

PETROSINO, A.; TURPIN-PETROSINO, C.; BREHLER, J. (2005).

„Scared Straight“ and other juvenile awareness programs.

<http://www.campbellcollaboration.org/doc-pdf/ssr.pdf>. 20.4. 2005

ROYSE, D. et al. (2001). Program Evaluation. 3rd Ed. Belmont: Brooks/Cole.

STANDARDY KVALITY SOCIÁLNÍCH SLUŽEB (2002). Praha: MPSV.

THYER, B.E. (ed.) (2001). The Handbook of Social Work Research Methods. Thousand Oaks: Sage Publications.

Udržitelnost sociálních služeb

Ing. Eva Šimková, Ph.D.¹

Katedra sociální patologie a sociologie, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

Sustainable development of social services is inevitable part of the European social model, which is currently being implemented. The development of social sphere is not possible without increasing the quality of social services and their further planning on the community level.

Úvod

Evropská sociální politika v posledních desetiletích sehrála ústřední roli v budování ekonomické síly Evropy. Vybuodovala unikátní sociální model, který umožňuje pružně reagovat na rychlé změny evropského hospodářství. V únoru roku 2000 Evropská komise vyhlásila nový akční program na období 2000-2005 s cílem „utvářet novou Evropu“. Program usiluje o splnění strategického cíle „stát se nejvíce konkurenceschopnou a dynamickou ekonomikou založenou na znalostech a schopnou dosáhnout hospodářského růstu s více a lepšími pracovními místy a větší sociální soudržností“. Dosažení vytyčené strategie vyžaduje modernizovat evropský sociální model na principech trvale udržitelného rozvoje, investovat do lidí a potírat sociální vyloučení.

Trvale udržitelný rozvoj a jeho tři roviny

Moderní lidská společnost je složitým socio-ekologickým systémem založeným na integritě sociální, ekonomické a integritě životního prostředí. Integrita však není trvalou vlastností, protože se v dnešním velice proměnlivém světě musí neustále udržovat. Je tedy na místě zabývat se udržitelností lidského systému a zároveň rovnováhou jeho rozvoje. Tuto rovnováhu představuje koncept udržitelného rozvoje, kterým se na lokální a regionální úrovni zabývá dokument Agenda 21.

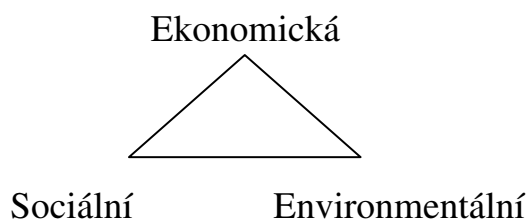
---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Ing. Eva Šimková, Ph.D., Katedra sociální patologie a sociologie, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové. Tel.: +420493331358, email: eva.simkova@uhk.cz

---

Trvale udržitelný rozvoj má mnoho definicí, ale jako východisko jej stačí chápat v podobě harmonizace ekonomického a sociálního rozvoje a ochrany životního prostředí s cílem naplňovat aktuální společenské potřeby, aniž by byly ohrožovány potřeby budoucích generací. Jak naznačuje schéma č. 1, udržitelný rozvoj sleduje tři roviny: ekonomickou, sociální a environmentální.

Schéma č. 1: Tři roviny trvale udržitelného rozvoje

Pozn. Náplní ekonomického rozměru je trvale udržitelný hospodářský rozvoj spojený s rostoucími příjmy obyvatel. Sociální rozměr obsahuje potřebu důstojného života a rozvoje lidské osobnosti, zdraví, vzdělávání, sociální spravedlivosti a soudržnosti. Environmentální složka zahrnuje znalosti a postoje týkající se přírody, krajiny, života a životního prostředí vč. dovedností v jejich ochraně.

Role sociálních služeb v úsilí o udržitelný sociální rozvoj

Slovní spojení „udržitelný rozvoj“ (angl. sustainable development) je spíše používáno v souvislosti s ekonomikou a s problematikou životního prostředí. Přesto se tento pojem začíná postupně vžívat i v sociálně politické oblasti. Převratné společenské změny posledních let vyvolávají nutnost dále pokračovat v rozvoji sociální politiky a sociálního státu. Je ale třeba tak činit právě v dimenzích udržitelných finančně, politicky i z hlediska lidských zdrojů, tak jak to naznačuje akční program Evropské komise z roku 2000.

O rozvoji sociální sféry však nelze uvažovat bez neustálého **zlepšování kvality poskytovaných sociálních služeb**. Moderně pojaté (udržitelné) sociální služby jsou jedním z nástrojů boje proti nezaměstnanosti, chudobě a sociálnímu vyloučení. Země střední a východní Evropy v posledních deseti letech jsou navíc stále více vystaveny tlakům negativních sociálně patologických jevů, jako je toxikomanie, prostituce, růst kriminality atd.

Jakými znaky by se měly vyznačovat „udržitelné“ sociální služby? Měly by být především:

1. zaměřeny na **boj proti sociálnímu vyloučení**¹
2. **neziskového** charakteru
3. **adresné**
4. poskytovány tak, aby zajistily **přímý kontakt s klienty**
5. **standardizované**
6. **orientované na klienta**
7. **decentralizované** atd.

Ad₁) V průmyslově vyspělých zemích se prosazuje tendence chránit člověka před sociálním vyloučením, tj. poskytnout mu pomoc při hrozícím vyloučení. Takto pojatá sociální ochrana, která má podobu péče o chudé a ekonomicky slabé (nízkopříjmové a ohrožené) skupiny obyvatel, se stává nástrojem k udržení sociální soudržnosti společnosti. Společenskou soudržností se přitom rozumí takový stav, kdy společnost sama sebe chápe jako kompaktní společenství, které se snaží pomoci všem vylučovaným jedincům k jejich opětovné integraci do takto soudržného celku.

Ad₂) Neziskový charakter sociálních služeb je odvozen z cíle, který uplatňuje neziskový sektor – a to dosažení užitku majícího zpravidla podobu veřejné služby. I když tvorbu zisku nelze ze sociálních služeb zcela vyloučit, neměla by být tato výhoda zneužitelná a neměli by být poškozováni slabí a bezbranní klienti.

Ad₃) Posláním sociálních služeb je pomáhat lidem při řešení nepříznivé sociální situace, tzn. reagovat adresně na jejich existující potřeby.

Ad₄) Udržitelné sociální služby by měly být poskytovány na co nejnižší úrovni, aby byl zaručen přímý kontakt s klienty. Jedině tak jsou sociální služby nejúčinnější (mají největší efekt).

Ad₅) Vzhledem k tomu, že aktéry sociálních služeb jsou především nevládní organizace poskytující sociální služby různých forem a na různé úrovni, je třeba jejich činnost nějakým způsobem regulovat. Za účelem

---

¹ Termín sociální vyloučení označuje nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti, resp. nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt. Sociální vyloučení fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce, u mladých lidí bez účasti na systematickém vzdělávání, dále bez přiměřeného bydlení, dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí (Matoušek 2003:217).

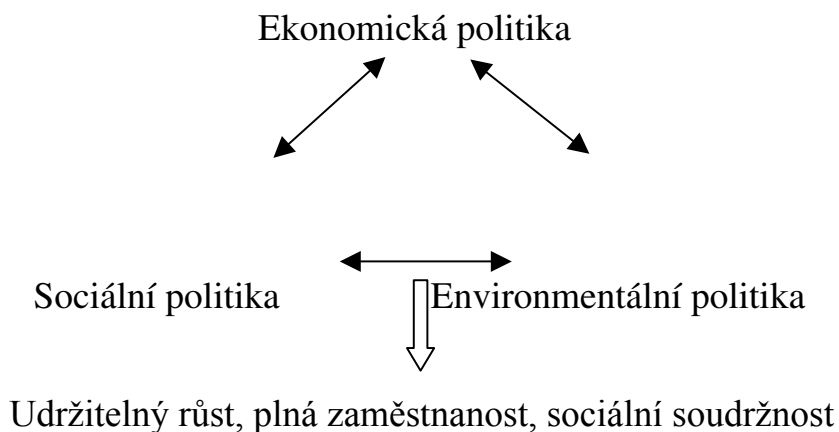
---

zachování, resp. zvyšování kvality poskytovaných služeb je třeba uplatňovat minimální standardy sociálních služeb.

Ad₆) Orientace na klienta znamená uplatňovat strategii cíleného marketingu, tj. marketingovou koncepci zaměřenou na uspokojení konkrétních potřeb cílové skupiny klientů.

Ad₇) Koncepce decentralizace sociálních služeb uplatňovaná v západoevropských zemích znamená přenesení pravomocí směrem k obcím. Na základě zkušeností jsou na sociální služby při uplatňování této koncepce sice stejné náklady jako při centrálně řízeném systému, pro klienta jsou však nesporně výhodnější. Přenos kompetencí na nižší úroveň řízení na jedné straně posiluje roli menších samosprávných celků. Na straně druhé decentralizace vyžaduje vyšší nároky na kvalitu managementu. Řízení vzájemné závislosti jednotlivých oblastí udržitelného rozvoje by mělo dospět k tzv. „mixu politik“, který trvale udrží ekonomický a sociální pokrok (především v podobě plné zaměstnanosti a kvality života) a zároveň zabezpečí ochranu životního prostředí (viz schéma č. 2)

Schéma č. 2: Mix politik trvale udržitelného rozvoje

Uvedená charakteristika udržitelných sociálních služeb znamená jejich koncipování podle konkrétních potřeb cílového trhu s respektováním lokálních zdrojů. Moderní metodou plánování sociálních služeb, která se při zpracování podkladových materiálů pro různé oblasti veřejného života vyznačuje znaky udržitelnosti, je tzv. komunitní plánování.

Komunitní plánování - nástroj udržitelných sociálních služeb

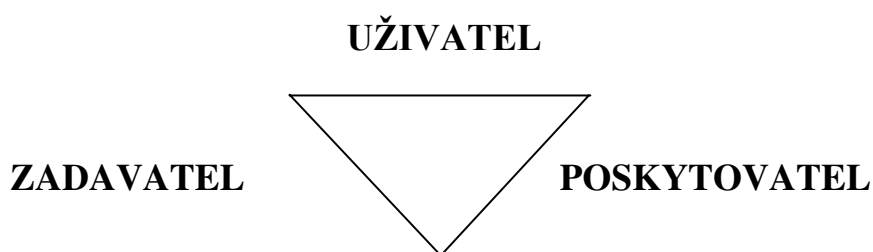
Komunitní plánování je nástroj, který pomáhá zajišťovat územní dostupnost sociálních služeb v jednotlivých obcích nebo regionech. Procesy komunitního plánování vycházejí ze zdrojů, které jsou k dispozici a odpovídají specifickým a potřebám komunity i jednotlivců. Znamená to, že jejich podoba je vždy pro dané místo originální.

Určité podobnosti však při tvorbě komunitního plánu sociálních služeb lze nalézt. Jsou to zásady a principy, které jsou při vlastním procesu komunitního plánování respektovány a které zároveň tvoří základ pro všechny aktivity bez ohledu na místo jejich realizace. Jde o následující zásady:

1. **partnerství** mezi všemi účastníky a jejich vzájemná a otevřená spolupráce,
2. **hledání zdrojů a potenciálů** pro zajištění služeb v komunitě,
3. **dostupnost informací** – zajištění dobré informovanosti o jednotlivých typech poskytovaných sociálních služeb všem členům komunity,
4. **vědomí souvislostí** – sociální služby musí být hodnoceny a řešeny v souvislostech s dalšími službami, např. zdravotnickými, volnočasovými a vzdělávacími aktivitami atd.,
5. **veřejný zájem** – komunitní plán musí být věcí veřejnou a veřejností kontrolovanou,
6. **kompromis** přání a možností, požadavků a dostupných zdrojů atd.

Respektování a dodržování uvedených zásad zvyšuje pravděpodobnost přijetí projektu ze strany veřejnosti a zároveň zabezpečuje udržitelnost místně poskytovaných sociálních služeb. Podnět k partnerství může dát při jejich realizaci kterákoliv strana tzv. „trianglu“ (tj. uživatel – zadavatel – poskytovatel) – viz schéma č. 3.

Schéma č. 3: „Triangl“ účastníků komunitního plánování

Pozn. Uživatel sociálních služeb služby přijímá, dostává či spotřebovává. Poskytovatel služby provozuje, uskutečňuje, dodává nebo poskytuje. Zadavatelem sociálních služeb je ten, kdo služby platí, zřizuje, zadává, organizuje a dělá na ně výběrová řízení. Jde především o úřady státní správy, úřady samosprávy a volbami pověřeni zastupitelé, dále nadace či grantové agentury. Zadavatelé obvykle mají zpracovány plány strategického rozvoje sociálních služeb.

V rámci zabezpečení udržitelnosti sociálních služeb je nezbytné upozornit ještě na dvě skutečnosti. Za prvé, pro dobře nasměrovanou sociální ochranu je nezbytná výkonná a dobře vyškolená pracovní síla. Znamená to uplatňovat kromě odborných znalostí a dovedností i základní etická práva a povinnosti ze strany poskytovatelů sociálních služeb (problematika uplatňování etických kodexů sociálního pracovníka). Další velmi důležitou otázkou je způsob financování sociálních služeb. V současné době je velmi pozitivně přijímanou koncepcí tzv. smíšená ekonomika¹, kdy se na financování sociálních služeb podílejí jak samotní příjemci, tak i jejich rodiny, dobrovolníci, obecně prospěšné společnosti vč. dalších samostatně podnikajících subjektů. Jako pozitivní se jeví v této souvislosti zavedení tzv. poskytovatelských smluv. Jedná se o poskytování sociálních služeb na smluvním základě.

Závěr

S ohledem na omezenost zdrojů naší planety se udržitelný rozvoj stává stále důležitějším pojmem a je postupně aplikován do všech oblastí lidského života. Zavedení pojmu „udržitelnost“ do oblasti sociálního rozvoje a sociální ochrany zdůrazňuje rostoucí potřebu kvalitního plánování a vytváření programů sociálního rozvoje, které však musí být akceptovatelné pro všechny zúčastněné subjekty a zároveň financovatelné z dostupných zdrojů. Sociální služby hrají v této souvislosti významnou roli, zejm. vzhledem k jejich důležitosti v sociálních systémech evropských států. Žádnou koncepci sociálních služeb nelze univerzalizovat pro všechny státy, neboť výchozí situace každého z nich je zcela originální. Je tedy třeba je vzájemně harmonizovat a klást důraz na jejich udržitelné znaky. Jedině tak je možné chránit sociální práva občanů zejm. těch, kteří patří k sociálně vyloučeným skupinám a následně zabezpečit sociální soudržnost celé společnosti.

---

¹ Koncepce smíšené ekonomiky se odklání od dvou extrémů financování – od absolutního monopolu státu, na druhé straně je to ponechání financování zcela na principu volného trhu.

Použitá literatura

- MATOUŠEK, O. (2003). Slovník sociální práce. Praha: Portál.
ISBN 80-7178-549-0.
- ŠIMKOVÁ, E. (2004). Chudoba a souvislost s udržitelným rozvojem. In: Chudoba – společenský problém současnosti. Sborník příspěvků z vědecké konference Pedagogické fakulty Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici. V tisku.
- ŠIMKOVÁ, E. (2004). Životní způsob mládeže a souvislost s udržitelným rozvojem. In: Socialia I. Sborník příspěvků z vědecké konference Pedagogické fakulty UHK. Hradec Králové: Gaudeamus.
ISBN 80-70-41-283-6
- TUČEK, M. (2003). Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
ISBN 80-86429-22-9.
- ZPRÁVA O STAVU SPOLEČNOSTI (1999). Praha: Úřad vlády ČR.
- <http://www.unicef.cz>
- <http://www.tspweb.cz>
- <http://www.worldbank.org/organizace/poverty/scapital>
- <http://www.mpsv.cz>
- <http://www.scac.cz>

Využití evaluace v procesu implementace programů sociálních služeb

Mgr. Martin Smutek¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

This article draw attention to the possibility of using evaluation in the implementation process of social service programs. Implementation is taken as process, not as result of social program. That's why we need to have some knowledge about this process. This text conceptualise the way to understand this process by using the process evaluation. Process evaluation gives the feedback to program planners and developers. This model uses key therns as goal clarification and goal dissolution as indicators of changes during the implementation process, which we have to evaluate.

Úvod

Tématem stati je studium problematiky implementace programů sociálních služeb. V rámci procesu implementace může docházet ke změnám cílů původně programem stanovených. V programech sociálních služeb jsou mnohdy cíle značně komplexní, proto může dojít k neporozumění „významům“ cílů jednotlivými aktéry zahrnutými do procesu implementace programu.

Cílem této stati je sledovat možnost využití evaluace v rámci zkoumání implementačního procesu. Záměrem je tedy ukázat, že sledování logiky a zákonitostí procesu implementace by se mělo dít i pomocí nástrojů evaluace.

Implementátory programu v sociálních službách jsou většinou lokální instituce (a lidé v nich figurující) a další organizace s realizací programu více či méně spojené (tzn. např. tzv. implementační struktury²), u všech může dojít k neporozumění „významům“, které přikládali cílům programu jeho tvůrci.

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Martin Smutek, Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové. tel.: +420493331364, email: martin.smutek.2@uhk.cz.

² Pojem implementační struktury rozpracovává Benny Hjern a kol. (viz např. Hjern, Porter 1997) a označuje aktéry zahrnuté do implementačního procesu (tedy i aktéry, kteří případně v původních záměrech programu nehráli žádnou roli).

Výsledkem celého procesu pak v zásadě mohou být efekty „vyjasnění“ cílů (goal clarification) nebo „rozklad“ cílů (dissolution). Škála možných dopadů procesu implementace na původní záměry organizace je široká a pokrývá v podstatě kontinuum od „vyladění“ cílů až po „zcela nové“ cíle.

Konkrétněji tedy pracovníci navrhuji rozlišit určitou „intenzitu“ změn v cílech programu v procesu jejich implementace (projevuje se efekt „goal clarification“ nebo „goal dissolution“):

1) Probíhající implementace působí na **potřebu „vyladit“** stávající programové cíle (výsledkem může být potřeba drobné reformulace původních cílů, převážně půjde o drobné úpravy v tzv. operačních cílech programu, které jsou vyjádřením konkrétních každodenních organizačních potřeb poskytujících agentur, v souvislosti s tím, jak si tyto agentury program postupně uzpůsobují do reálně organizačně zvladatelné podoby).

2) Implementace programu působí na vznik **potřeby formulovat explicitně nové** programové cíle (vyšší intenzita změn než je reformulace cílů v zájmu „vyladění“, může jít např. o explicitně formulovanou změnu z „*odstranit* projevy sociálního vyloučení“ do podoby „*zmírnit* projevy sociálního vyloučení“).

3) Implementace programu může **iniciovat vznik celého nového programu** (nejen modifikace cílů původního záměru nebo nové cíle v rámci původního programu)¹.

Jednou z věcí, kterou považují za důležité u stanovování cílů zmínit je, že chování organizací ohledně nastavení cílů není nutně racionální. Uvažujme tedy i extrémní případ, kdy určité cíle organizace jsou stanoveny nějakým „přehmatem“, například nedostatečnou znalostí problematiky ve spojení s časovým stresem a takové cíle jsou následně prosazovány. Na druhou stranu také předpokládáme, že i „nejvypočítanější“ a pečlivě stanovené cíle mohou být negovány vývojem situace mimo kontrolu jejich „tvůrců“.

---

¹ Poznámka: zde je problém ve vzájemném odlišení posledních dvou možných případů (zdali změna v rámci bodu 2 už ve skutečnosti není zcela novým programem – viz bod 3). Zůstává tedy problém indikátorů intenzity změn. Jednou z možností je za indikátor považovat deklaraci „tvůrců“ programu a jeho cílů, tedy jak „tvůrci“ artikulují změnu, jestli jako nový program, nebo jen úpravu původních cílů. Případně využít pojmosloví „strategické“ a „operační“ resp. „instrumentální“ cíle (viz např. Šimíková, Navrátil, Winkler 2005) a deklarovat, že teprve změna strategického cíle je změnou celého programu, případně jinak indikovaná změna „jádra“ programu a „logiky“ programu.

Pojmy „politika“, „program“ a „projekt“ používám vzájemně zaměnitelně, jelikož se na ně podle Nachmiasa vztahují a aplikují stejné výzkumné principy. Nicméně analyticky mohou být pojmy odlišeny podél kontinua specifičnosti, kdy projekt bude nejspeciřičtější soubor aktivit. (blíže in Nachmias 1980)

Fáze vývoje programu

Na tomto místě dále považuji za důležité vyjasnit místo implementace v procesu tvorby programů.

Uvedu ve stručnosti vymezení fází vývojového cyklu dle různých autorů. Jenkins (1978) a Hogwood a Gunn (1984) navrhuji podobná rozlišení fází politického programu, která se stala široce používaná (in Winkler 2002). V uvedených variantách „...je implementace chápána jako jedna relativně samostatná fáze politického procesu, oddělená od ostatních.“ (Winkler 2002:18)

Tab. 1: Fáze politického cyklu

Jenkins (1978)	Hogwood a Gunn (1984)
1. Iniclace	1. Rozhodování o rozhodnutí: ustavení agendy (agenda setting)
2. Informace	2. Rozhodování jak rozhodnout: volba problému
3. Zvažování a analýza	3. Definice problému: diagnóza
4. Tvorba rozhodnutí	4. Identifikace alternativních řešení a povinností
5. Implementace	5. Stanovení cílů a priorit
6. Hodnocení	6. Hodnocení a výběr strategie
7. Ukončení programu	7. Implementace, monitorování a kontrola
	8. Hodnocení programu
	9. Dosažené úspěchy a ukončení programu

Zdroj: Winkler 2002:18

V prvním případě je fáze implementace a evaluace vnímána odděleně, ve druhém případě se hodnocení vyskytuje jak ohledně designu programu, tedy ještě před fází implementace, tak i následně po fází implementace. Ovšem i v rámci fáze implementace je v tomto modelu určitý monitoring a kontrola tohoto procesu.

Podobně navrhuji kroky politického cyklu Howlett a Ramesh (1995), kroky jsou zde dány do kontextu nutnosti rozhodovat. „Hlavním, zdánlivě skrytým, motivem politického cyklu (viz tab.2 pravá polovina - kroky politického cyklu) je řešení určitého společenského problému. Vnitřní logika modelu je zachycena v levé polovině tab. 2. (in Háva 1995)

Tab. 2: Pět kroků politického cyklu a jejich vztah k řešení problému

fáze řešení problému	kroky politického cyklu
1. rozpoznání problému	1. „agenda setting“
2. návrh řešení	2. tvorba politiky
3. výběr řešení	3. rozhodnutí
4. realizace řešení	4. implementace politiky
5. vyhodnocení efektu	5. vyhodnocení politiky

Zdroj: Háva 1997:51 dle Howlett, Ramesh 1995:11

Všichni tito autoři, když hovoří o fázích politického cyklu, mají na mysli převážně rozsáhlé národní politiky. Nicméně podobnými fázemi může procházet i program lokálního významu. Co je však společným problémem, je vymezení těchto fází spíše jen pro analytické účely. V praxi budou jednotlivé fáze více vzájemně propojeny (např. empirickým výzkumem dělicí linie mezi plánováním a výkonem sociálních programů se zabývala Goldbergová 1995). Zvláště je podle této autorky potřeba upozornit na možnost splývání, resp. překrývání fáze tvorby a implementace programu. Obě tyto fáze totiž mají za cíl vytvořit co nejlepší program (tedy i implementační fázi lze určitým způsobem považovat za fázi „tvorby“ programu, kdy v jejím procesu dochází k rychlému vývoji programu a změnám jeho původních cílů).

Jak uvádí Michael Hill (2000) na ilustrativní analogii: Proces tvorby politiky je jako původní design budovy pro specifické nájemníky od architekta; implementační proces působí na design politiky záhy a bude pokračovat v ovlivňování některých detailů hned jakmile je implementace spuštěna, právě jako modifikace, které jsou udělány na budově po jejím zabydlení. (volně dle Hill 2000:92)

Pojetí implementace

Implementace může být pojímána jako výsledek určitého programu, tedy stav, kdy byl program zaveden, implementován a nebo jako proces, kdy jde o sledování celé fáze implementace a co se během této fáze odehrává. Websterův slovník (1971) uvádí, že „implementace“ znamená buď „**akt implementace**“ nebo „**stav provedené implementace**.“ (in Lane 1987:297) Z této definice vyplývají následující klíčová slova pro „implementovat“: provést; dokončit; vyplnit; dát praktický efekt a ujistit se o aktuálním plnění pomocí konkrétních opatření (ibid.) Zvláště poslední klíčové sousloví je v kontextu této stati poměrně důležité. Hovoří totiž o procesu implementace a sledování změn, které v tomto období života

---

programu nastávají. Malý Oxfordský anglický slovník pak podle Jana-Erika Lane uvádí stejný dvojitý význam: kompletovat, provádět a vyplnit.

K tomu Lane poznamenává důležitý bod, o kterém v zásadě hovoří celý tento text: „Samotné provádění aktivit nemusí nutně vést k vyplnění záměrů.“ (Lane 1987:297) Implementace jako proces změny sám, implikuje některé změny, se kterými je nutno předem počítat. V této fázi se však mohou objevit i neanticipované změny. Shrnuto, implementaci proto v tomto textu považuji za proces. Za proces směřující k dalšímu rozvoji programu, ke změně cílů, ke vzniku dalších cílů atd.

Podle Jana-Erika Lane, který prosazuje pohled z perspektivy analýzy procesu implementace, se tedy implementační analýza nedívá jen na to, co se stalo „po“. Kromě samotného zjištění závěru plynoucího z implementace by mělo být druhým záměrem sledovat vlastní logiku tohoto procesu.

Role evaluace v souvislosti s implementací

Evaluace je obecně snahou zlepšit fungování programů a napomoci jejich lepší formulaci. O to jde ovšem v procesu implementace také, jelikož (jak jsme diskutovali v minulé podkapitole) na implementační fázi může být nahlíženo jako na fázi, podílející se na další „tvorbě“ politiky (ne jen jako na fázi zavádění stávajícího programu). Implementační fáze je totiž součástí cyklu (spirály) vývoje programu a její průběh má tedy vliv na budoucí podobu programu (budoucí potřebu formulovat další inovační záměr, změnu programu...).

Nestálost sociálních programů

V programech sociálních služeb jde mnohdy (jak bylo naznačeno v úvodu) o komplexní cíle. Tato komplexnost je poměrně silně spojena i s nestálostí původních záměrů, které vyplývají podle Rossiho a Freemana z následujících skutečností:

- 1) Relativní vliv, zdroje a priority sponzorů sociálních programů se často mění.
- 2) Zájmy a vlivy různých podporovatelů se mohou měnit.
- 3) Priority a odpovědnosti organizací a agentur implementujících programy se mohou změnit zásadním způsobem.
- 4) Nepředvídané problémy s doručováním intervence nebo s intervencí samotnou mohou vyžadovat modifikaci programu a následně změnu evaluačního plánu samotného.

5) Určité závěry z evaluace mohou produkovat zjištění, že intervence selhává v produkci zamýšlených výstupů.

6) Nepředvídané problémy se mohou objevit i při implementaci evaluačního designu.

(volně dle Rossi, Freeman 1993:38-39)

Tab. 3: Přehled konceptů vztahujících se k evaluaci

Celostní evaluace (comprehensive)	Analýza pokrývající konceptualizaci a design intervencí, monitoring programových intervencí a stanovení programové funkčnosti.
Analýzy konceptualizace a designu	Studie o (1) rozsahu a lokalizaci problémů pro intervenci, (2) způsobech zacílení a (3) zdali je navržená intervence vhodná.
Cost-Benefit analýzy	Studie o vztahu mezi projektovými výdaji a výstupy, obvykle vyjadřováno v penězích.
Cost-Effectiveness analýzy	Studie o vztahu mezi projektovými výdaji a výstupy, obvykle vyjádřeno jako výdaje na jednotku dosaženého výstupu.
Systém doručování (delivery system)	Organizační nastavení, včetně personálu, procedur a aktivit, materiálu potřebného k poskytování služeb.
Formativní výzkum (formative)	Testování designu a rozvojové testování s cílem maximalizovat úspěch nové intervence.
Hodnocení dopadu (Impact Assessment)	Evaluace rozsahu, ve kterém program působí změny v požadovaném směru na cílovou populaci.
Intervence (intervention)	Jakákoli programová nebo plánovaná snaha vytvářená k produkci změn v cílové populaci.
Hodnocení nástrojů programu (Program Utility Assessment)	Studie efektivnosti (dopadu) a výkonnosti (výdajová efektivita) programů.
Cílová populace (target population)	Osoby, domácnosti, organizace, komunity, nebo jiné jednotky na které je intervence zaměřena.
Cílový problém (target problem)	Podmínky, deficity nebo defekty, na které je intervence směřována.

Zdroj: Rossi, Freeman 1993:15-16 (vlastní překl.)

Evaluace procesu a evaluace dopadu

I z předchozího shrnutí konceptů lze vyčíst, že evaluační výzkumníci často rozpoznávají dva hlavní odlišné typy evaluace:

- 1) evaluace procesu a
- 2) evaluace dopadu (impact, outcome).

Nachmias píše, že evaluace procesu „se zajímá o rozsah v jakém je určitá politika nebo program implementován podle svých stanovaných propozic“ zatímco evaluace dopadu „se zajímá o přezkoušení rozsahu, kterým politika způsobuje změnu v zamýšleném směru.“ (viz Palumbo, Sharp 1980:288-289, vlastní překl.)

Jinými slovy je evaluace dopadu studií rozsahu, v jakém byly cíle dosaženy, zatímco evaluace procesu je studií toho, „jak“ byl program implementován.

Využití analýzy bottom-up a kvalitativních výzkumných postupů

Evaluace procesu (procesu implementace programu) tedy implikuje využití evaluace právě v době, kdy je program implementován, tedy v reálném čase. Už použití slovíčka „jak“ výše v textu naznačuje využití kvalitativních metod výzkumu. Případá v úvahu studium dokumentů, ale typicky pak rozhovory s implementátory (viz např. Šimíková, Navrátil, Winkler 2005:23). Stanovení sítě účastníků, kteří se k implementaci programu váží, pak naznačuje využití analýzy typu bottom-up, tedy kvalitativně orientované studie (k problematice viz např. Winkler 2002, Smutek 2005).

Dva v zásadě základní zmíněné typy evaluace pak Rossi a Freeman doplňují ještě o třetí typ evaluačního výzkumu, zaměřený na studium designu intervence, tedy evaluační výzkum vedený směrem ke konceptualizaci samotného programu, tedy ve fázi plánování (formativní evaluace viz např. Šimíková, Navrátil, Winkler 2004).

Shrnuto podle Rossiho a Freemana (1993) je tak užitečné odlišit tři hlavní skupiny evaluačních výzkumů:

- 1) analýza vztažená ke konceptualizaci a designu intervencí;
- 2) monitoring programové implementace;
- 3) stanovení programové efektivity a účinnosti.

K stanovení programové efektivity a účinnosti se pojí evaluace dopadu, kdežto k analýze procesu se pojí monitoring programové implementace v pojmech Rossiho a Freemana.

Monitoring programu je veden po třech základních liniích: (1) rozsah, ve kterém program dosahuje patřičné cílové populace, (2) zdali je nebo není doručování služeb konzistentní s designem programu a (3) jaké zdroje byly nebo mají být vynaloženy na řízení programu. (volně dle Rossi, Freeman 1993) Níže jsou pak uvedeny klíčové koncepty, které se vztahují k monitoringu programu.

Tab. 4: Přehled konceptů vztahujících se k monitoringu programu

Strategie přístupu	Plán pro dosažení a poskytování služeb cílové populaci.
Odpovědnost	Zodpovědnost personálu programu poskytovat fakta investorům a sponzorům o souladu s požadavky programu ohledně pokrytí, řešení, práva a daní.
Zkreslení v pokrytí	Rozsah, ve kterém podskupiny cílové populace participují odlišným způsobem na programu.
Pokrytí	Rozsah, ve kterém program dosahuje zamýšlené cílové populace.
Systém doručování	Procedury a organizační nastavení, která jsou potřeba pro doručení služby.
Manažerský informační systém	Obvykle počítačový systém, který poskytuje informace o doručování služeb specifickým klientům, informace potřebné pro platby služeb, sociální a demografické informace a výsledky opatření.
Studie procesu	Evaluační aktivity vztahované k identifikaci cílů a stanovení konformity projektu s jeho vlastním designem; při běžném použití je tento termín typickým synonymem ke studiu programové implementace.
Programové elementy	Identifikovatelné a oddělitelné intervenční aktivity, tzn. specifická opatření zahrnutá do programu.

Zdroj: Rossi, Freeman 1993:169 (vlastní překl.)

Jak vidno z předchozí tabulky, předposlední bod, tedy evaluační snahy a studie procesu jsou jednou z klíčových věcí monitoringu programu. Podle Rossiho a Freemana jde tedy v zásadě o studium programové implementace. Vystává tak otázka odlišení implementačních analýz od evaluace procesu. K této otázce v závěru textu.

Potíže s vedením evaluačního výzkumu

S evaluací dopadu (impact, outcome) se budou pojit jistá omezení a potíže. První je podle Palumba a Sharpové (1980) v zásadě v tom, že evaluace dopadu by neměla být prováděna za absence evaluace procesu. S vedením evaluace dopadu totiž vystává potřeba jasně definovaných cílů evaluovaného programu a navíc ještě existence kritérií úspěchu a neúspěchu. Otázkou tedy je, jak vést evaluaci dopadu programu, který má vágní nebo konfliktující programové cíle? Slovy zmíněných autorů evaluace dopadu

---

„...volá po existenci operacionalizovaně definovaných cílů politiky se specifickými kritérii úspěchu.“ (Palumbo, Sharp 1980:289, vlastní překl.)

Na tuto problematickou oblast by mohla dát odpověď evaluace procesu, protože když sledujeme **proces** implementace, **můžeme vidět specifické významy**, které jsou dávány cílům programu s tím jak je program postupně implementován. (blíže ibid.)

Za druhé, je zde problém interpretace výsledku evaluace dopadu. Evaluace dopadu, která říká, že stanovené cíle nebyly dosaženy, nám neříká, zdali je selhání způsobeno chybnou teorií (chybnými předpoklady), na které je program vystavěn nebo „slabou“ (poor) implementací.

Podle Palumba a Sharpové může být pouze skrze evaluaci procesu podána odpověď na podobnou otázku, tedy zdali je selhání na straně východisek programu nebo na straně „slabé“ implementace. „Ve skutečnosti zde bojujeme za to, aby evaluace dopadu nebyla vedena bez doprovodné evaluace procesu. Evaluace dopadu je statickou analýzou, analogickou k momentce získané v určitém okamžiku v čase. Reprezentuje situaci v tomto okamžiku, ale pokud je obrázek získán v čase, kdy se věci rychle mění, pak dává falešný obraz o tom, co se děje nebo o tom, jaký bude konečný dopad. Evaluace procesu na druhou stranu je dynamickou analýzou; umožňuje výzkumníkovi sledovat změny tak, jak se postupně vyskytují a identifikovat bod, kdy se politika stává institucionalizovanou a změny ustávají. V tomto čase by teprve měla být vedena evaluace dopadu, protože pouze pak může být měřen finální dopad.“ (Palumbo, Sharp 1980:289-290, vlastní překl.)

Když to shrneme, tak evaluace dopadu může ukázat, zdali program uspěl nebo selhal, ale není nastavena tak, aby nám ukázala **proč** program selhal (nebo zdali program uspěl pouze proto, že programové cíle byly v průběhu implementace modifikovány). Text, který prezentují Palumbo se Sharpovou se má týkat převážně programů na komunitní úrovni, ale za účelem konceptualizace svého přístupu sahají i do vod velkých, národních programů (o kterých je přece jen nejvíce dostupné literatury). Mimo jiné citují i Smithe: „Vládní politiky jsou vytvářeny za účelem přivodit změnu ve společnosti. Pomocí implementace vládních politik jsou odstraňovány nebo modifikovány staré vzorce interakcí a staré instituce a nové vzorce akce a instituce jsou vytvářeny.“ (Smith in Palumbo, Sharp 1980:290, vlastní překl.)

Evaluace procesu je studiem rozvoje a institucionalizace těchto nových vzorců interakce. Zaměřením se na změnu a na kontext programové

implementace nám může evaluace procesu ukázat, proč program dosáhl či nedosáhl určitých cílů a proč a jak by měly cíle být definovány a redefinovány během jejich vlastní implementace.

Evaluace procesu a konceptualizace implementačního procesu

Vzájemná silná provázanost evaluace a implementace již byla v předchozím textu zdůrazněna. Jelikož zde vnímám implementaci jako proces a k němu vztahuji koncept evaluace procesu, dá se říci, že zatímco máme obecný model pro evaluaci dopadu, který je založen na experimentálním designu, nemáme srovnatelný model pro evaluaci procesu.

Jádrem přístupu k evaluaci procesu je poznámka, že implementace je souvislý sled změn, který je iniciován ve stádiu formulace politiky. Pressman a Wildavsky definovali implementaci jako proces interakce mezi nastavením cílů a aktivitami vedenými k jejich dosažení. (in Nachmias 1980) Podobně Berman zdůrazňuje, že implementace zahrnuje postupnou vzájemnou adaptaci mezi programem a organizačním nastavením pro implementaci. (ibid.) Ani jedna z těchto definic neříká, že cíle politik vždy budou nebo by měly být implementovány způsobem, kterým byly původně pojímány. Podle Nachmiase obě definice indikují, že jsou cíle obecně adaptovány nebo změněny právě během fáze implementace.

Jako úvodní myšlenky této stati jsem uvedl problematiku změn cílů programu v procesu jeho implementace. Jak k tomu podotýká i Nachmias: „programové cíle mohou být **drasticky** opravovány nebo dokonce **negovány** v průběhu implementace.“ (Nachmias 1980:4) A proto je potřeba proces průběžně evaluovat.

Vhodnou otázkou ohledně fáze implementace pak je: Výskyt jakých změn můžeme očekávat během implementace? Nachmias se pokouší definovat okruhy možných změn. „Budou zde změny v cílech, změny v implementující organizaci a pokud je politika úspěšná, pak i změny v cílové skupině na kterou se politika zaměřuje.“ (Nachmias 1980:290)

A) Vyjasnění cílů

Například můžeme očekávat, že cíl se během implementace změní na specifičtější a konkrétnější cíle. To je nazýváno procesem **vyjasnění cílů** (goal clarification). Vyjasnění se vyskytuje spolu s tím, jak implementující organizace přizpůsobuje politiku do svých standardních operačních postupů. Dále je to spojeno s tím, jak si různé organizace zahrnuté do implementace postupně budují svou stálou pozici.

B) Rozklad cílů

Samozřejmě ne všechny změny jsou pozitivní nebo směřují směrem, který program zamýšlí. Vyskytují se i negativní změny, jakými podle Palumba a Sharpové (1980) mohou být:

- 1) substituce cílů jinými, které jsou v protikladu s těmi originálně zamýšlenými
- 2) kompletní zhroucení cílů v průběhu implementačního procesu,
- 3) nebo nevhodná či neadekvátní implementace.

To vše je nazýváno procesem **rozkladu cílů** (goal dissolution).¹ Implementace zahrnuje změnu a proto je záměrem evaluace procesu determinovat, jak moc se změny vyskytly a studovat podmínky, které produkují vyjasnění cílů a nebo na druhé straně rozklad cílů.

Závěr

Jelikož je implementace v této práci chápána jako proces (nikoli jako výsledný stav věcí po zavedení programu), mohou (měly by) evaluace a implementace figurovat souběžně, zatímco je v mnoha případech fáze evaluace pojímána jako samostatná fáze vývoje programu a zaměřuje se primárně na hodnocení výsledků (outcomes, impact).

Bylo použito pojmu evaluace procesu, který se zaměřuje primárně na rozsah, ve kterém byly určitá politika nebo program implementovány podle svých proklamovaných osnov nebo záměrů. To by tím pádem mělo zahrnovat periodické zkoumání fungování programu s cílem detekovat odchylky od cílů, plánů a procedur.

V evaluaci procesu se pak stávají důležitými pojmy vyjasnění (clarification) a rozklad (dissolution) cílů, tedy charakteristiky, které si kladou za cíl být základním konceptuálním rámcem implementačního procesu při využití evaluace procesu.

Dalo by se namítat, že v zásadě všechny zmiňované cíle evaluace procesu, který má na mušce implementační proces, jsou zároveň i cíli tzv. implementačního výzkumu. Ovšem pojem implementační výzkum (jako vědecká aktivita) je, podle mého názoru, svébytnou oblastí. Na základě zde prezentovaného textu se domnívám, že je možné říci, že implementační

---

¹ Je samozřejmě ošidné stanovovat a priori některé změny v programu jako negativní a jiné jako pozitivní. Z dlouhodobého hlediska soudím, že může být i zdánlivě negativní změna cílů programu pozitivní (např. pozitivum může být obsaženo v ověření nesprávné cesty vývoje...).

výzkum se od evaluace procesu bude lišit pouze absencí ambice dát konkrétní zpětnou vazbu pro konkrétní program. To však zase nahrazuje ambicí porozumět implementačnímu procesu a jeho zákonitostem, které se v něm odehrávají a k tomu může využít případně právě závěrů z evaluace procesu.

Použitá literatura

- GOLDBERG, G. S. (1995). Theory and Practice in Program Development: A Study of the Planning and Implementation of Fourteen Social Programs. In: Social Service Review, December.
- HÁVA, P. (1997). Analýza procesů rozhodování ve veřejné politice v České republice. In: Purkrábek M. (ed.) (1997) Rozhodování, financování a komunikace ve veřejné politice v České republice. Praha: UK.
- HILL, M. (ed.) (1997). The Policy Process. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- HILL, M. (2000). Understanding Social Policy. Blackwell Publishers.
- HJERN, B.; PORTER, D. O. (1997). Implementation Structures. In Hill Michael (ed.) The Policy Process. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- LANE, J.-E. (1987). Implementation, Accountability and Trust. In Hill, M. (1997). The Policy Process. Hemel Hempstead: Prentice Hall.
- NACHMIAS, D. (ed.) (1980). The Practice of Policy Evaluation. New York: St. Martin's Press.
- PALUMBO, D.; SHARP, E. (1980). Process Evaluation versus Impact Evaluation of Community Corrections. In Nachmias, D. (ed.) (1980). The Practice of Policy Evaluation. New York: St. Martin's Press.
- PURKRÁBEK, M. (ed.) (1997). Rozhodování, financování a komunikace ve veřejné politice v České republice. Praha: UK.
- ROSSI, P. H.; FREEMAN, H. E. (1993). Evaluation - A Systematic Approach. Newbury Park: SAGE Publications.
- SABATIER, P.A. (1986). Top-down and Bottom-up Approaches to Implementation Research. In: Journal of Public Policy, Nr. 6.

SMUTEK, M. (2005). Standardy kvality sociálních služeb a přístupy ke studiu jejich implementace. In Socialia 2004 II. Hradec Králové: Gaudeamus.

ŠIMÍKOVÁ, I.; NAVRÁTIL, P.; WINKLER J. (2004). Hodnocení programů zaměřených na snižování rizika sociálního vyloučení romské komunity – evaluace programů. VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno.

WINKLER, J. (2002). Implementace – Institucionální hledisko analýzy veřejných programů. Brno: MU.

Proměny sociálních služeb

Mgr. Daniela Květenská¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

Essay deals with the transformation of social services and emphasizes historical context of changes. Social services shift to municipalities and nongovernmental non-profit organizations. Article deals with possibility of social service planning in this context.

V oblasti sociální politiky, a zejména sociální práce, došlo v několika posledních letech k změnám téměř převratným. Na jejich vyjmenování a popis by mohla být zaměřena samostatná vědecká práce. Ve svém příspěvku jsem se zaměřila na zamyšlení nad dlouhodobou transformací sociálních služeb. Na jedné straně se odehrály a stále odehrávají změny v oblasti poskytovatelů sociálních služeb, zejména v tom kdo je a kdo může být poskytovatelem sociálních služeb. Na druhé straně se mění vztah poskytovatelů k uživatelům a obráceně. Touto změnou mám na mysli proměnu uživatele z objektu péče na individuální subjekt, tedy z někoho, kdo je nucen z nějakého důvodu péči snášet na toho, kdo má možnost službu ovlivňovat tak, aby vyhovovala jeho osobním potřebám.

Sociální služby jsou součástí sociálního zabezpečení, který je v každém státě vytvářen v souladu s koncepcí sociální politiky, jenž dále závisí na historických, demografických, ekonomických a politických charakteristikách sledované země. Obecné pojetí sociální politiky se bezesporu odráží v teoretickém a praktickém systému sociálních služeb. Teoretická východiska pojetí sociální politiky byla v literatuře doposud dobře rozpracována zejména v monografiích Tomeše (např. 1996), Potůčka, Žižkové a dalších.

V klíčových materiálech Ministerstva práce a sociálních věcí ČR jsou **sociální služby** (social services) definovány jako činnost, která poskytuje lidem v nepříznivé sociální situaci podporu při sociálním začleňování a ochranu před sociálním vyloučením s cílem umožnit jim zapojení do běžného života společnosti a využívat obvyklým způsobem jiných systémů (např. bydlení, školství, zdravotnictví, služby zaměstnanosti atd.) Sociální

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Daniela Květenská, Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitského 62, 500 03 Hradec Králové. tel.: +420493331317.

---

služba je veřejná služba. (Standardy kvality, 2003, s.23) Matoušková (2003, s.214) definice je o něco srozumitelnější, leč neméně výstižná. Zahrnuje pod pojem sociální služba všechny služby, krátkodobé i dlouhodobé, poskytované oprávněným uživatelům, jejichž cílem je zvýšení kvality klientova života, případně i ochrana zájmů společnosti.

Sociální služby jsou stavěny na principech potřebnosti, solidarity, komunity, rodiny a lidské pospolitosti a vychází z židovsko-křesťanských tradic, kde pomoc bližnímu má významné místo v žebříčku hodnot. Také staví na dobrovolné činnosti a pomoci v naléhavých situacích, které jedinec není schopen sám, ani za pomoci nejbližších, překonat. Právě z tohoto pojetí vycházeli ti, kteří poskytovali sociální pomoc a sociální služby jako její neoddělitelnou součást v historii. Byly to zejména různé církve, svépomocná sdružení a později obce jako nejbližší institucionálně zakotvená komunita. Po roce 1948 došlo ve všech oblastech sociální politiky, sociální pomoc a služby nevyjímaje, k postupným změnám znamenajícím přesun institutu sociální pomoci a služeb na stát a jeho vykonavatele.

Paternalistický přístup sociální politiky v období let budování komunismu na území tehdejšího Československa vystřídal počátkem 90-tých let nová koncepce sociální politiky, postavená na tzv. „třech pilířích“. Rozumí se tím jakási třísloužková sociální ochrana obyvatel, zaměřená na různé sociální situace. Jeden z pilířů – **sociální pojištění** - reaguje na předpokládanou situaci (stáří, nezaměstnanost), další na situace, které by měl garantovat stát (**státní sociální podpora**) – situace spojené s rodinou, dětmi, narozením dítěte, úmrtím člena rodiny apd. Nejužší pilíř je přenesen na bedra obcí: příjmy pod hranicí životního minima a chudoba, v tomto případě hovoříme o **sociální pomoci**. Systém sociální pomoci je tedy třetím pilířem nového pojetí sociální politiky státu. Jak impresionisticky uvádí ve své stati Průša a Víšek (1998, I) „...je to systém, který musí představovat nejjemnější síto schopné zachytit ty občany, kteří propadli ostatními systémy, osoby, jejichž základní životní potřeby nejsou zabezpečeny, popřípadě ty, kteří nejsou schopni zabezpečit své potřeby...“. Podle těchto autorů základními nástroji v oblasti sociální pomoci bude sociální poradenství, **sociální služby**, sociálně-právní ochrana a peněžní nebo věcné sociální dávky. Klíčovou aktivitou sociální pomoci přitom musí být sociální práce.

Převratnou změnou v systému sociálních služeb bylo ukončení dominantní úlohy státu. Od roku 1990, v rámci transformace společnosti, dochází i k transformaci sociálních služeb, projevující se v postupném přesunu

kompetencí státní správy na samosprávné orgány. V oblasti sociálních služeb byl proces transformace zahájen v roce 1991, kdy v rámci restitucí a převodů jednotlivých zařízení sociální péče došlo k jejich přesunu na obce, různé fyzické a právnické osoby. Významnou roli, jako poskytovatelé sociálních služeb, začaly plnit nevládní neziskové organizace. Proces transformace sociálních služeb měl být ukončen společně se zánikem okresních úřadů (k 31.12.2002). Od této doby, by sociální služby měly být poskytovány výhradně orgány samosprávnými, nevládními organizacemi, fyzickými a dalšími právnickými osobami. Úloha státu měla být minimalizována, redukována na zajištění služeb vysoce specializovaných, s celorepublikovou spádovostí. (Scháněl, 2001, s.8-19)

Proces převodu kompetencí na krajské a obecní (městské) úřady v oblasti sociálních služeb a sociální práce není jako celek dosud zcela ukončen. Věcný záměr zákona o sociálních službách definuje role jednotlivých aktérů sociálních služeb, ať již se jedná o úroveň ústřední, krajskou či obecní, popisuje proces jejich vzájemné spolupráce a komunikace. Původně stál proti záměru zákona o sociálních službách další záměr MPSV ČR spočívající ve zřízení sociálních úřadů, které by poskytovaly i intervenční druhy služeb. Proces transformace sociálních služeb je tak nedotažený, nevyjasněný, způsobující velké problémy všem zúčastněným stranám a aktérům, probíhající za pochodu.

Jednou ze zajímavých otázek sociálních služeb je také jejich plánování a možnosti rozvoje v rámci daného regionu. V zásadě existují dvě možnosti – jednou variantou je komunitní plánování a druhou je sociálně demografická analýza obce. Obce mají možnost přistupovat k plánování sociálních služeb zodpovědně a rozhodnout se pro koncepci sociálních služeb, která odpovídá specifickým potřebám daného regionu i potřebám jednotlivých občanů. Dvě výše uvedené možnosti vycházejí z rozdílného mapování potřeb v sociální oblasti.

Komunitní plánování sociálních služeb je metoda, která zapojuje všechny účastníky systému sociálních služeb (tedy uživatele, poskytovatele a zadavatele) do přípravy a uskutečňování plánu sociálních služeb. Zvyšuje tak podíl občanů na rozhodovacím procesu o způsobu jejich zajišťování, legitimizuje rozhodování řídicích a zastupitelských orgánů a zvyšuje míru zapojení občanů do dění v obci. Komunitní plán obsahuje popis a analýzu existujících zdrojů a statistické, sociologické a demografické údaje, toto vše propojuje s popisem a analýzou existujících přání a potřeb obyvatel v oblasti sociálních služeb. (Vasková a Žežula, 2002, s.4-5) Nabízí se zde stručná charakteristika – „tady a teď“.

Dalším možným nástrojem rozvoje sociálních služeb v jednotlivých obcích je **sociálně demografická analýza obce**. Tato metoda je postavena na expertní analýze, která by pak s pomocí normativů měla zpracovateli pomoci nalézt a kvantifikovat ty sociální skupiny, které jsou nejčastěji klienty sociální pomoci (cílové skupiny), které zpravidla potřebují pomoc, a dále ty skupiny osob, s jejichž způsobem života jsou spojena rizika apod. Zpracování sociální analýzy by mělo přispět k tvorbě, popřípadě být součástí celkové analýzy obce, města či regionu, která tím, že vychází z historických, geografických, demografických, ekonomických a dalších skutečností, je předpokladem pro vytváření dlouhodobější rozvojové strategie obce, města či regionu. V tomto směru jsou důležité údaje o sociálně-demografickém složení obyvatel a o některých sociálně ekonomických jevech, jako je nezaměstnanost, dojíždění apod. (Průša a Víšek, 1998, s.VII) Toto pojetí, které klade důraz na provedení demografické analýzy a porovnání s normativy, zároveň upozorňuje na celostátní průměrnou velikost problémových částí sociálních skupin. V chápání svého cíle je zaměřeno na výhled do budoucna.

Zkušenosti obcí s jednotlivými možnostmi plánování sociálních služeb jsou zatím nedostatečné, krátkodobé. Zatím nelze hodnotit z dlouhodobého horizontu výraznější výhody či nedostatky obou uvedených možností koncepcí obecní sociální politiky. Jisté je pouze to, že nastavený směr obcí či krajů vyžaduje sledování potřeb občanů a nezbyvá než doufat v to, že tento smysl sociálních služeb nezanikne v boji o krátkodobé politické cíle regionálních politiků.

Literatura

- MATOUŠEK, O. (2003). Slovník sociální práce. Praha: Portál. ISBN 80-7178-549-0
- OBCE, MĚSTA, REGIONY A SOCIÁLNÍ SLUŽBY (1997). Praha: Socioklub. ISBN 80-902260-1-9
- POTŮČEK, M. (1999). Křížovatky české sociální reformy. Sociologické nakladatelství, Praha. ISBN 80-85850-70-2
- POTŮČEK M. (1995) Sociální politika. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-01-X

PRŮŠA, L.; VÍŠEK, P. (1998). Sociálně demografická analýza obce jako základní nástroj rozvoje sociálních služeb v jednotlivých obcích. Příloha měsíčníku Sociální politika. In: Sociální politika, č.2, s. I – VIII.

STANDARDY KVALITY sociálních služeb (2003). Praha: MPSV. ISBN 80-86552-67-5

SCHÁNĚL, M. (2001). Sociální služby a regionální úroveň. Disertační práce. Praha: Fakulta sociálních věd University Karlovy.

TOMEŠ, I. a kol. (2002). Sociální správa. Praha: Portál. ISBN 80-7178-560-1

TOMEŠ, I. (2002). Sociální soudržnost, vyloučenost a tvorba sociální politiky kraje a obce. Regionální sociální politika. Brno: Personnel consulting.

TOMEŠ, I. (1996). Sociální politika - teorie a mezinárodní zkušenost. Praha: Socioklub. ISBN 80-902260-0-0

VASKOVÁ, V.; ŽEŽULA, O. (2002). Komunitní plánování – věc veřejná. Jak zjistit co lidé opravdu chtějí? Jak zlepšit život obcí. Praha: MPSV.

<http://www.internetporadna.cz/kvalita/dokumenty.php> ke dni 25.1.2003

II. POZDNĚ-MODERNÍ A POSTMODERNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Role sociální práce v pozdně-moderní společnosti¹

PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.²

Katedra sociální politiky a sociální práce, Fakulta sociálních studií,
Masarykova Univerzita, Brno

Abstract

Some authors (Giddens, 2003; Ferguson, 2004; Beck, 2004) suggest that people in West live in post traditional social order. Processes of the individualization contribute to the fact that our personal identity becomes an individual reflexive project. Social conditions of our daily lives force us to construct our own identity. There are no more external institutions (church, family) which could influence identity building in general sense. There is no more possibility to adopt identity from tradition – there is no more legitimation of such an adoption. In the article I try to show that there are new social conditions and that there is a new theme for social work – life politics (Ferguson, 2004). According to Ferguson we need to renew our understanding of goals and tasks of social work and he suggests that we should be able to develop social work as a methodology of lives planning. In the text I am supporting this standpoint.

Úvod

V českém prostředí se obvykle vede debata o povaze a roli sociální práce v kontextu mezioborového vymezení. Autoři se pokoušejí objasnit, čím je sociální práce specifická v komparaci s disciplinami jako je například psychologie, sociologie, sociální pedagogika a některé další (např. Matoušek, 2001; Navrátil, 2001). Zdá se však, že na stejnou otázku je možno nahlédnout jinou optikou. Vzhledem k tomu, že řada významných autorů (např. Giddens, 1992, 1994, 2003; Beck, 2004; Ferguson, 2004) upozorňuje a ukazuje na řadu významných společenských změn, je třeba se také zabývat pochopením a případně vymezením role sociální práce v nových společenských podmínkách. V tomto přístupu je přitom se možno opřít o autory, kteří již dříve upozornili na společenskou podmíněnost

---

¹ Tato studie vznikla s podporou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy – výzkumný záměr „Reprodukce a integrace společnosti“ (MSM002 1622408) a s podporou GAČR (403/03/1007 Sociální exkluze a inkluze v české společnosti).

² Veškerou korespondenci pošlejte na adresu: PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D., Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, Katedra sociální politiky a sociální práce, Gorkého 7, 602 00 Brno, e-mail: navratil@fss.muni.cz.

charakteru sociální práce (Novotná, Schimmerlingová, 1992; Navrátil, 1998; Payne, 1997 aj.).

Rozpad tradičních institucí

Domnívám se, že základní změnou, která se odehrála v souvislosti s „vyzráváním“ moderní doby (jak o procesu společenských změn hovoří např. Giddens, 2003), je v kontextu úvah o nové roli sociální práci v první řadě individualizace a v souvislosti s ní proměna pevně zakotvené identity v identitu utvářenou jako *reflexivní projekt*. Podle Giddense (1992) to znamená, že ve zcela nové podobě vyvstávají otázky: „*Kdo jsem?*“ „*Co je cílem mého života?*“ „*Kým mám být?*“ „*Jakou práci mám zvolit?*“ „*Jak mám žít?*“ Otázkou ovšem je, jaké okolnosti vedly k tomu, že si dnes uvedené otázky klademe, potažmo jsme nuceni klást.

Podle Fergusona (2003c) prochází Západní společnosti od sedmdesátých let strukturální transformací, která souvisí s ekonomickými, sociálními a politickými procesy, odehrávajícími se v kontextu globalizace a v interakci s novými sociálními hnutími.

V řádu prosté modernity byl sociální život i individuální identita strukturovány prostřednictvím externích kontrolních mechanismů. K těm typickým bylo možno přičíst například církve, rodinu, expertní systémy a celé spektrum sociálních tradic a norem. V post-tradičním řádu, kde vliv těchto kontrolních mechanismů slábne, se já stalo (muselo se stát) „reflexivním projektem“ (Giddens, 1991). Také například Frankl (1997) konstatoval podobný stav, když tvrdil, že se člověk vymanil z říše instinktů a opustil tradice vlastní kultury. Člověku, podle Frankla, už instinkty neříkají, co musí dělat a jeho tradice, co by měl dělat. Za těchto okolností mnohý člověk neví, co chce a dokonce ani co by chtít měl. Proto se lidé v pozdně-moderní době utíkají ke konformismu konzumu a nebo se nechávají spoutávat totalitarismem¹. Obojí je však podle Frankla výrazem rezignace na vlastní odpovědnost za život, který člověk prožívá.

---

¹ Frankl v tomto kontextu hovoří o existenciálním vakuu, které mu poskytuje interpretační rámec pro vysvětlení mnoha společenských jevů, které ohrožují soudobé společnosti. Například vzrůstající zájem o nová náboženská a extremistická hnutí, lze dobře pochopit právě tímto způsobem. Vedle přímé potřeby najít vysvětlení své existence, jejího smyslu, může být příčinou snadného podlehnutí sektářskému uvažování právě nedostatek instinktivních a kulturních milníků. Vůdce, který má jasnou představu o dobru a zlu, jedná jistě a sebevědomě. Vytváří to nejlepší prostředí, v němž se nejistý člověk bude cítit dobře.

Ve své podstatě tato konstatování znamenají, že každý jednatel vytváří vlastní identitu, biografický projekt jako projekt individuální, v němž je principiálně za výsledek odpovědný právě jen on sám. Konstrukce vlastní identity v post-tradičním řádu je reflexivním projektem také v tom smyslu, že jednotliví lidé konstituují a vyjednávají své identity prostřednictvím kritické reflexe a pod vlivem konstantního přísunu nových informací.

I v pozdně moderní době mohou mít (a mají) na utváření osobních biografii vliv tradiční autority (náboženství, tradice), je však třeba vzít v potaz, že při konstrukci individuálních identit stojí tradiční společenské instituce a kontrolní mechanismy v konkurenci vůči globálnímu světu médií (Internet, televize, rozhlas), popularizovanému světu expertních znalostí a jiným zdrojům vědění o světě a životě. Lidé využívají všech těchto informací pro reflexivní utváření svých životů.¹

Individualizace jako předpoklad rizika

Pozdně moderní doba tak vystavuje jednotlivce potřebě volit a rozhodovat v nových oblastech a vytváří tak nový požadavek plánovat a projektovat své životy. Beck (2004) charakterizuje tento proces jako „individualizaci“. Beck píše (2004: 216):

„Individualizace v tomto smyslu znamená, že biografie člověka je vyvázána z daných determinací, že je otevřená, závislá na vlastních rozhodnutích a uložena každému jednotlivci jako úkol, který musí svým jednáním realizovat. Snižuje se podíl životních možností, jež jsou pro rozhodování zásadně uzavřeny, a zvyšuje se podíl biografii, které jsou pro rozhodování otevřeny a které musí jednatel sám utvářet.“

Beck tedy individualizací rozumí vytváření individualizovaných podmínek existence, které jednotlivce vystavují nezbytnosti (kvůli přežití), stát se středem vlastního přežití a řízení života. Proces individualizace odpoutal jednotlivce i celé sociální skupiny z tradičních institucionálních rámců. V pozdně moderním věku se v kontextu individualizace objevují masově vyhledávaná témata jako například životní styl, zdravá výživa atp., která charakterizují snahu hledat „své“, „správné“ individuální formy života. Proces individualizace lze také dokladovat tím, jak se oblast intimity stala

---

¹ Příkladem takové konkurence tradiční autority a expertního systému je postoj katolické církve a sexuologů na antikoncepci. Tradiční autorita (katolická církev) je zrelativizována již jen prostou existencí jiné autority (sexuologie), která zaujímá odlišné stanovisko. S ohledem na konstrukci identity jednotlivce to znamená, že je vystaven volbě.

významnou pro organizaci našeho života ale i pro sociologické analýzy povahy post-tradičního řádu.

Pro post – tradiční společnost není ovšem podle Fergusona (2001, 2003b, 2004,) definiční to, že se její členové musí rozhodovat, ale to, že musí aktivně vytvářet své životy v kontextu velkého množství možností a nabídek. Vedle toho, že ovšem narostlo množství nezbytných rozhodování, vzrostlo také vědomí rizika voleb a jejich důsledků. Vědomí rizika začalo mít významný vliv na stále více stránek našeho osobního i profesního života, vč. výchovy dětí, přátelství a sňatku. Toto vědomí rizika není podle Fergusona, který se opírá o práce Ulricha Becka a Beckové-Gernsheimové¹, důsledkem zvýšeného výskytu nových nebezpečí, ale souvisí s „osvobozením“ jednotlivců z normativních institucionálních omezení. Vědomí rizika ve vztahu k různým oblastem života souvisí s tím, zda je příslušná oblast považována za danou a nevyhnutelnou, nebo zda je vnímána jako předmět lidského úsilí. Ferguson přitom argumentuje, že stále více oblastí sociálního života se posouvá ze sféry přirozeného a nevyhnutelného do oblasti, která má být předmětem rozhodování a odpovědnosti. Naše životy přitom intenzivněji prožíváme jako rizikové, protože různé události, které působí na náš život, již nevnímáme jako důsledek neosobních božských, sociálních a přírodních sil, ale jako důsledek našich dřívějších rozhodnutí. V této společnosti rizika jsou moderní jednotlivci náchylní k prožitkům strachu a nejistoty právě v důsledku nárůstu nezbytného rozhodování a kulturní kódy používané k zvládnutí těchto rozhodování jsou více a více složitější či dokonce vymizely.

Podle Becka a Beck-Gernsheimové (1996) se naše biografie stává „biografií volby“, „reflexivní biografií“, „udělej si sám biografií“. Taková biografie je ovšem také „rizikovou biografií“, která může být obtížnou a problematickou. Individualizace je v tomto smyslu zdrojem „nejisté svobody“. Jak metaforicky píše Zygmunt Bauman (1995:125) „...*a my dnes víme nebo cítíme, že nejsou jiné cesty než ty, jež svými vlastními kroky vyznačujeme v půdě v té chvíli, kdy po ní jdeme...*“. Rohr, Feister (2004:13) poukazují na to, že nezbytnost utvořit si vlastní pravdu, představu o životě a svých cílech je vzhledem k tomu, že neexistují platné modely: „...*obrovské břemeno, které dříve lidi netížilo*“.

---

¹ Ferguson se opírá zejména o práci: Beck, U. and E. Beck-Gernsheim. 1996. "Individualization and "precarious freedoms": perspectives and controversies of a subject-oriented sociology." In *Detraditionalization: Critical Reflections on Authority and Identity*, edited by Heelas, P., S. Lash, and P. Morris Oxford: Blackwell.

I když ovšem došlo k narušení tradičních regulativních mechanismů, vznikají nové formy kontroly a nová sociální očekávání. Například sociální stát, trh práce, profesní struktury a další instituce svazují lidi v síti regulativů a podmínek, které v mnoha ohledech formují významné nároky na sociální chování a vytváří jeho normy. Jednotlivci tedy nejsou zcela vyvázáni ze sítí sociálních struktur a zůstávají nadále součástí institucionální sociální struktury a v tomto referenčním rámci teprve mohou plánovat a uskutečňovat svůj život. Zvláště významným příkladem individualizace je transformace rodiny a rodinných rolí.

Transformace rodiny a rolí

Po většinu dvacátého století muž a žena v zásadě znali své místo a sociální stát intervenoval, aby ti, kteří jsou na okraji společnosti na své role a povinnosti nezapomněli. Individualismus se jako praktický model chování prosazoval postupně. Individuální identita se nejprve prosazovala ve sféře mimo rodinu a intimní vztahy. Rodina dokonce zůstávala až do konce šedesátých let 20. století ostrovem zachovávajícím prostor pro prožívání kolektivní (skupinové) identity, která tvořila protiváhu zrychlujícímu se tempu sociálních změn vně rodiny. Jak píše Francois de Singly (1999:89-90):

„Od 19. století až do šedesátých let 20. století vidíme korelaci mezi vývojem institucí manželství a zaměřením na interpersonální vztahy. Nezpochybnovaní referenční model tvoří tři prvky: manželská láska, přísná dělba práce mezi mužem a ženou a pozornost věnovaná dítěti, jeho zdraví a jeho výchově. Během zhruba padesáti let (1918-1968) se požadavek, že muž má pracovat mimo domov, aby vydělal peníze na domácnost, a žena zůstává doma, aby se co nejlépe postarala o děti, stává samozřejmostí ve všech sociálních vrstvách.“

Vlivem feministického hnutí, které na přelomu šedesátých a sedmdesátých let formulovalo jako svůj univerzální cíl přijetí individualistické perspektivy, došlo nakonec k převzetí této perspektivy i ve vztahu k rodině. Možný (1990) ukázal základní směry, v jejichž rámci dochází v kontextu individualizace k transformaci rodiny. Svoje pozorování shrnuje do čtyř kontinuí. V rodinném chování se podle něj projevuje (1) tranzice od trvalého závazku k otevřenosti novým možnostem, (2) odklon od vzájemné oddanosti směrem k respektu a plné nezávislosti, (3) schopnost oběti pro vztah je nahrazována hledáním seberealizace skrze vztah a (4) nahrazování libiduální zdrženlivosti spontánní libiduální seberealizací.

Giddens (1992) se ve své analýze zabývá vnitřními změnami rodiny a ukazuje, že v etapě prosté modernity byli muži (mužskost) definováni primárně jako pracovní síla a jako živitelé rodin. Žena a ženskost naopak byla definována v termínech mateřství, péče o domácnost, výchovy dětí, péče. Ženy měly status specialistek na lásku a emoce. Také sociální práce obojí posilovala a byla ovlivněna ideologií materialismu. V duchu této ideologie byla pak intervence do rodinného života redukována na „regulaci mateřství“ a „střet“ mezi ženami a sociálními pracovníky. Muži, vedle toho, hrající roli dobrých živitelů, ztráceli kontakt s emočním životem společnosti. To neznamena, že nemilovali své ženy a děti, ale že všeobecně projevovali distanci od světa intimity, což sociální pracovníci rovněž očekávali a svým očekáváním posilovali. Komunikace v rodině, kterou zprostředkovávali sociální pracovníci, tak byla založena na limitovaných a limitujících možnostech. Ferguson (2004) konstatuje, že manželství a intimní vztahy byly vnímány spíše jako „osud“ než jako něco založeného na vyjednávání a volbách, na nichž je možno pracovat a které je možno ovlivňovat a utvářet. Podobný charakter měly vztahy mezi dospělými a dětmi, které byly ještě do poloviny 20. století založeny spíše hierarchicky a autoritativně. Nepředpokládalo se, že děti mají právo vyjednat nebo být vyslyšeni způsobem, který je odlišný od jejich rodičů a dalších vychovatelů. Matoušek (1993) pěkně ilustruje, jak v šedesátých letech i do evropského prostředí proniká americký duch liberální výchovné rétoriky, která předpokládá, že dítě má mít svůj hlas a očekává se, partnerský, vyjednávací vztah mezi rodiči a dětmi.

Společenské a ekonomické změny i specifický vliv ženských hnutí podnítily významný růst počtu žen, zvláště vdaných žen, které pracují mimo domácnost. De Singly (1999) referuje, jak od šedesátých let narůstá kritika modelu ženy v domácnosti, vzrůstá počet rozvodů, omezuje se legitimita manželství jako výlučného modelu kohabítace. Ženskou roli již nelze jednoduše definovat v kontextu péče o děti, výchovy a „emoční specializace“. Mužské a ženské role a jejich biografie přestávají být vázány na tradiční modely rodinného života. Ženy získaly možnost disponovat vlastní biografií, mohou svůj život plánovat nad rámec mateřství a výchovy dětí. Od mužů, kteří jsou otcí, se naopak stále více očekává, že se vedle své tradiční role živitele, budou podílet také na výchově a zajímat se o emoční svět rodiny (Augustyn 2004; Burgess, 1997; Rohr, Martos, 2002; Šmídová, 2003). I v soukromé sféře osobních vztahů se stále více stává normou otevřenost a vyjednávání. Tradice přestala plnit legitimační úlohu, a to i pokud jde o rozdělení rolí či úkolů v rodině. Vše je třeba dohodnout a je věcí partnerské dvojice, jakou podobu bude mít uspořádání partnerského či

---

rodinného života. Později si však všimneme, jak nový společenský úzus přestává tolerovat vnitorodinné násilí. O tomto novém charakteru intimity pak Giddens (1992) píše, že její podstatu tvoří emoční komunikace v kontextu rovných vztahů.

Giddens (1994) ukazuje, že vztahy začínají mít v pozdně moderní době své vlastní osudy. Pokud omrzí a obecně řečeno neposkytují to, co se od nich očekávalo, mohou být legitimně ukončeny. V kontextu společenských norem přestává být přitom významné, zda se jedná o vztah a rozluku formální (sňatek-rozvod) či neformální (kohabitace-rozchod). Pojítkem vztahů jsou spíše emocionální pouta vytvářená na základě osobní atraktivnosti, sexuality a citů spíše než ekonomické potřeby. Pozdně-moderní vztahy jsou zakládány na důvěře, otevřenosti a vyjednávání. Co muži a ženy dělají, jaké role vykonávají, kým jsou musí být diskursivně ospravedlněno, zdůvodněno a vyjednáno. To znamená, že chování a postoje musí být obhajitelné v demokratické debatě a také akceptovatelné partnerem. Pokud se to neděje a diskursivní prostor není ve vztahu udržován, je společensky akceptováno, že je možné a snad i žádoucí vztah ukončit. Ferguson (2003a) v tomto kontextu předpokládá, že v současné Západní kultuře lze již manželství rozumět v zásadě spíše jako spojení rovnocenných partnerů než jako uplatnění patriarchálního modelu. Novou a existenciálně významnou dimenzí partnerského života se stala potřeba vztah manželským párem aktivně utvářet.

Přes všechny uvedené charakteristiky vztahů v pozdně-moderní společnosti však není možno konstatovat, že všechny vztahy jsou nyní organizované na principu rovnocenného vyjednávání. Mnozí muži i mnohé ženy stále vyhledávají tradiční formy vztahů a svá manželství prožívají i s tradičně uspořádaným systémem rolí a dělby práce. Také se ukazuje, že sňatek nebývá „rovnocenným spojením“ například v některých etnických skupinách¹. O nerovných vztazích, které jsou mezi pohlavími, lze hovořit také v souvislosti s domácím násilím (Featherstone, 2004). Přesto je možno spolu s Giddensem konstatovat (1992, 2003), že strukturální transformace se již odehrála a radikálně ovlivnila podmínky, v jejichž rámci se utváří osobní identita jednotlivce i charakter vztahů dnes.

---

¹ Navrátil a Šišlákova (2004) například referují o romských párech, v nichž se mnohdy vyskytují velmi silné prvky patriarchálního vztahu s projevy i fyzické agrese vůči ženám.

Vytěsnění existenciálních rozměrů a zkušeností z života

Richard Rohr a John Bookser Feister (2004:9) poukázali, že v pozdně moderním věku, kdy panuje přesvědčení, že nic není poznatelné, kdy vše je nazíráno jak věc společenské konvence, či sociální konstrukce a neexistují trvale platné pravdy a etické principy, je snaha udržet kontinuitu našeho vnitřního obrazu o sobě samotných (identita) i o světě (smysluplnost světa) velmi obtížná:

„Zdá se, že jsme dnes především svědky krize smysluplnosti. Svět se zdá být tak složitý a my v něm tak nepatrní. Co nám zbývá jiného než nechat se nést vlnami dějin a snažit se nějak udržet nad vodou?“

Ferguson (2004) poukázal v tomto smyslu na významnou souvislost, že ztráta smysluplnosti byla doprovázena utajením a vytěsněním existenciálně závažných témat, která souvisí s takovými lidskými zkušenostmi jako je zrození, sexualita, duševní choroby či smrt¹. Jejich realita byla ukryta před lidským pohledem za zed' institucí jako byly kliniky a špitály a blázince (viz také Foucault, 1994). Vyvážení těchto zkušeností z běžného života bylo navíc doprovázeno institucionální represi informací, které se jich dotýkaly (například embargo na informace ohledně množství dětí, které zemřely v důsledků týrání). Potlačení diskursu o těchto závažných tématech způsobilo, že klíčové existenciální otázky týkající se smyslu života, tedy v pozdně moderním diskursu otázky osobní identity, způsobu života, životního cíle a rytmu byly zanedbávány v osobním i v profesním kontextu. Společnost a její systémy ponechaly existenciálně závažné otázky pouze na bedrech jednotlivců, kteří mají samozřejmě různou schopnost se s nimi vypořádávat.

Podle Giddense (2003) probíhá od 70. let návrat vytěsněných existenciálních témat v novém společensko historickém kontextu. Hovoří o nich jako o tématech tzv. politiky pro život. Jedná se o témata, která mají společný jmenovatel v individuální seberealizaci a jsou spojená s otázkou jak žít a prožívat autentický život. Dotýkají se takových charakteristik identity jako jsou např. sexualita, intimita, rodičovství, práce ale i smrt. Návrat potlačeného není neproblematický a vede v sociální práci opět ke krizím. O jejich charakteru pojednávám dále.

---

¹ Mezi českými autory se tématu vytěsnění smrti z rodinného života věnoval například Ivo Možný (1990).

Sociální práce jako rizikový projekt

Ferguson (2004) se domnívá, že veřejné kampaně a debaty, k nimž došlo ve Velké Británii v souvislosti s úmrtím dětí¹ v případech sociálně právní ochrany, jsou právě rezonancí těchto existenciálních témat, která se tak bytostně dotýkají tabuizovaných otázek života a smrti. Riziko se tedy stalo nejenom aspektem pozdně moderního života občanů a klientů, ale proniklo také do jádra profesní kultury sociální práce. Sociální pracovník je v každodenní práci neustále vystavován potřebě reflexivně reagovat na mnohé podmínky, které pramení z přísunu nových informací i s vědomí jejich možného budoucího popření novými poznatky. Reflexivita sociální práce je prostoupena dilematickými otázkami, v nichž musí sociální pracovníci například zvažovat a rozhodovat argumenty ve vztahu k příčinám problémů klientů (může za alkoholismus klienta jeho špatná socializace nebo je reakcí na neskutečnou chudobu?), s ohledem na etické dimenze životních situací (je etické, aby sociální pracovník klientovi pomohl k rozvodu, kdy si to klient přeje, ale dvě jeho malé děti na vše jistě doplatí?), také v oblasti organizace své práce (mám věnovat čas administrativě či práci s klientem?) i ve vztahu k veřejným debatám, která diskutují selhávání sociální práce (Musil, 2004).

Nová role pro sociální práci podle Fergusona: životní plánování²

V kontextu sociální práce není zájem o jednotlivce a jeho osobnost novou kategorií. Lze například připomenout premisy, které postuloval Felix Biestek v roce 1957. Jako klíčové principy vztahu určil individualizaci, nehodnotící postoj, respekt vůči právu na sebeurčení, zachovávání důvěrnosti vztahu, kontrolovanou emoční angažovanost, vyjadřování pocitů, akceptaci. Lze také konstatovat, že od svých „moderních“ počátků v druhé části 19. století se sociální práce konstitovala v termínech intimních vztahů, intervenovala do vztahů rodič-dítě, manželských vztahů, posuzovala životní situaci starých osob atp. Podstatný rozdíl je však v tom, že společnost organizovaná v duchu prosté-modernity vymezovala sociální

---

¹ Mediálně známý je případ Victorie Climbié.

² Ferguson vychází především z prací Anthony Giddens a Ulricha Becka. Rekonceptualizuje oblast zájmu sociální práce v post-tradiční společnosti jako „*politiku pro život*“. Zrod sociální práce jako formy *politiky pro život* klade do kontextu „individualizace“, transformace intimity a nového druhu reflexivity a zájmu o rizika, který se dostal do centra zájmu jak institucí tak i jednotlivců. Tyto změny vznikly jako důsledek globalizace, feminizmu a dalších občansko právních a sociálních hnutí a směřují nad rámec tradiční dichotomie pravice a levice k „demokratizaci“ osobnosti.

práci i privátním vztahům jasně představy o legitimních formách sociálního (např. manželského a rodinného) chování. To dávalo obsahu interakcí mezi klientem a sociálním pracovníkem relativně pevné body, které nebylo možné překročit. Tyto body však pozdně-moderní řád nemá.

Otázkou tedy je, jak na popsané skutečnosti může reagovat sociální práce z hlediska svého profesního zacílení. Ferguson (2001, 2004) se domnívá, že hledání nové úlohy sociální práce souvisí s otázkou, zda a jak může být sociální práce prostorem, v němž dochází k reflexi morálních a existenciálních témat, na jejímž základě si člověk utváří postoj k životu a smrti a zvažuje životní cíle a plány. Úloha sociální práce v pozdně-moderní době má být nazírána právě v kontextu nového pozdně moderního nároku na jednotlivce samostatně utvářet reflexivní projekt vlastního já.

Ferguson (2004) se domnívá, že sociální práce by měla být chápána a hodnocena primárně jako metodologie plánování života. Jsou to právě sociální pracovníci, kteří rutinně intervenují do života lidí právě proto, aby jim pomohli s plánováním života. Často se to děje za situace, kdy se lidem, s nimiž sociální pracovníci jednají, určitý životní projekt zhroutil, či v důsledku jeho neúplnosti nastaly rozmanité obtíže. Do první kategorie patří různé krize, během nichž jsou lidé konfrontováni se ztrátou i s novými možnostmi. K druhé kategorii bychom mohli přiřadit situaci rodičů, kteří se nestarají o své děti, či je dokonce zneužívají a zanedbávají.

Ferguson (2004) se domnívá, že nejzřetelnějším příkladem nového charakteru pozdně-moderní sociální práce jako instrumentu politiky pro život je intervence v oblasti zneužívání dětí a domácího násilí. Ve své knize „Protecting Children in Time“ ilustruje jak se zhruba od sedmdesátých let v Anglii formoval diskursivní prostor, který umožnil nové pojetí a formy intervence v oblasti tradičně tabuizovaných privátních forem násilí. Podle něj dnes sociální pracovníci rutinně pracují s nejhlubšími existenciálními tématy, mezi něž patří smysl života, strach ze smrti, lidská svoboda a odpovědnost i prožívání lidské sexuality. Ferguson zde ukazuje, že noví „reflexivní občané“ si v pozdně moderním společenském řádu mohou osvojovat více expertních znalostí týkající se násilí v privátních vztazích než v tradičním či ranně moderním řádu a to včetně vědomí chyb expertních systémů (např. nezabránění smrti týraného dítěte) a aktivně se podílejí na konstrukci vlastních biografiích.

Znovuzískávání kontroly a vlády nad vlastním životem by mělo být výchozím cílem tohoto pojetí sociální práce. Jde o to, aby byla lidem poskytnuta pomoc při opětovném nabytí kontroly nad jejich aktuální životní situací, v přiměřené míře také nad budoucností. Také by bylo

---

možno říci, že jde o pomoc při nalezení určité životní jistoty, která může být výchozím či průběžným bodem životní trajektorie (biografie). Takováto intervence souvisí s podporou procesu seberealizace, uzdravování a získáváním suverénní znalosti, která vede k uschopnění či zmocnění klienta vést spokojený život. V kontextu rostoucí kulturní nejistoty, se jako vhodná forma sociální pomoci jeví podpora trpících lidí při získání jistých základů pro životní aktivity. Jak píše Giddens (1992) tento proces znamená harmonizaci současných zájmů a budoucích projektů s psychologickým dědictvím z minulosti¹.

Sociální práce jako součást politiky pro život

Ferguson (2001) chápe sociální práci jako formu „politiky pro život“. Politika pro život je termín, který zavedl Giddens a chápe ho jako politiku, která se angažuje ve prospěch seberealizace lidí (2003, 139):

„Politika pro život se týká radikální angažovanosti, která se snaží podporovat možnosti naplněného a spokojeného života pro všechny lidi a z jejíhož hlediska zde nejsou žádní „druzí“.“

Pro pochopení obsahu politiky pro život je podstatné její vymezení vůči *politice emancipační*, která lze definovat jako politiku sociální změny a společenské transformace. Giddens (2003) rozdíl těchto dvou pojetí politik dále charakterizuje jako variantu starého rozlišení „svobody od“ a „svobo-dy k“ (viz také např. Frankl, 1996). Pro Giddense je emancipační politika politikou, která je orientována na kontrolu distribuční moci. Zabývá se životními šancemi a v jejím diskursu se hovoří o osvobození. Jde přitom o osvobození např. od tradice, od pout minulosti, od různých forem moci a útlaku, od omezení v důsledku chudoby a deprivace.

Emancipační politika je východiskem většiny forem radikální sociální práce (např. Freire, 1972; Dominelli, 1997 apod.), v němž jde o transformaci nerovných mocenských vztahů, o zvyšování životních šancí utištěných. Největší problém emancipačních politik je v tom, že neumožňují vyrovnat se (prakticky i teoreticky) s tématem moci jako s tvůrčí entitou, zvláště pokud jde o individuální schopnost jednat, kriticky reflektovat a utvářet životy (viz např. Giddens, 1992). Problematické také je, že pokud bychom tento přístup zavedli do krajnosti, odvádí jeho optika pozornost od

---

¹ Například v právě prováděné studii se potvrzuje, že matky, které jako děti byly zanedbávány často také své děti opět zanedbávají (Navrátil, 2005). Zdá se, že bez uzdravení vlastní bolestivé zkušenosti, nelze vykročit z bludného kruhu rodinného zanedbávání či dokonce týrání.

potřeby podporovat změnu strukturálních podmínek prostředí reflektováním a překonáváním psychických, kulturních a dalších deficitů jednotlivých klientů. V důsledku ideologického stereotypu navíc předpokládají strukturální okolnost, která se v jednotlivém případě ani nemusí verifikovat (Navrátil, Musil, 2000).

Ferguson (2004) také upozornil, že kritický diskurs sociální práce zakotvený v emancipační politice není schopen zacházet teoreticky, politicky a ani prakticky s definičními charakteristikami podmínek života lidí v post-tradičním řádu. V tomto pojetí sociální práce zůstávají stranou témata, která byla ovlivněna vyvázáním a existenciální otázky týkající se smrti, sexuality a nové intimity. Důraz na negativní vliv strukturálních limitů životních šancí na uživatele sociálních služeb odvádí sociální pracovníky od morálních a existenciálních dilemat klientů, která vznikají v důsledku nově se otevírajících možností a kontinuální potřebě se rozhodovat. Stranou pozornosti strukturálně uvažujících sociálních pracovníků tak zcela zůstává snaha klienta o vybudování smysluplného života.

Ferguson (2001, 2003a, 2004) však svoji kritiku emancipační politiky nepředkládá jako principiální zamítnutí jejího stanoviska. Svoji kritiku formuluje s ohledem na artikulaci konceptu politiky pro život. Ta podle něj vytváří nový pojmový prostor i novou možnost praktického uchopení další oblastí „já“ a podmínek života v post-tradičním řádu. Ferguson ukazuje jako významné, že sociální práce v kontextu politiky pro život reflektuje další oblasti osobního života, které se týkají zásadně proměněných existenciálních parametrů sociálního života.

V určitém smyslu je politika pro život inspirována vlivy sociálních hnutí, zvláště feminismem. Ačkoliv se politika pro život podobně jako tato sociální hnutí zabývá seberealizací, není orientována jen na otázky sexuální orientace, genderové rovnosti nebo jen o rozhodnutích, která jednotlivci musí činit na základě mnoha možností, které dnes mají. V novém kontextu politiky pro život se sociální práce dotýká otázek životního stylu daleko šířeji. V centru její pozornosti je způsob života, a to včetně ekologických otázek (co jíst, zda jezdit autem), smyslem práce, etnickou a kulturní identitou a občanstvím.

Je podstatné, že toto nové pojetí sociální práce je stejně tak nosné pro příslušníky středních vrstev jako i pro chudé a sociálně vyloučené. Při práci s chudými je totiž podstatné, že volby, které musí činit, činí jen s omezenými materiálními zdroji a proto jsou důsledky jejich voleb svým vlivem na jejich život krajně závažné. Není tedy možné chápat tento

---

diskurs „životního stylu“ jen jako implicitně konzervativní téma středních tříd, které mají šance a mohou činit tvůrčí rozhodnutí.

Závěr

Lze shrnout, že sociální práci v kontextu politiky pro život je možné rozumět jako instrumentu, který chce pomoci klientům trvale reflektovat jejich životní situace a umožnit jim činit na podkladě této reflexe potřebná rozhodnutí týkající se organizace života. Podle Giddense (1992) je cílem takové politiky pro život, aby občané všech tříd, etnických skupin, schopností, sexuální orientace i genderového rodu mohli čelit otázkám smyslu života, smrti, intimity a osobních vztahů. Smyslem takové sociální práce je zmocnění lidí k tomu, aby mohli převzít odpovědnost za svůj život a jeho řízení. Takové pojetí sociální práce odpovídá podmínkám sociálního řádu reflexivní modernity, kde lidé čelí (a nutno podotknout, že musí čelit) novým druhům rozhodování a mají velmi široký prostor pro konstrukci své individuální identity. Ferguson (2004) v této souvislosti navrhuje, aby Západní sociální práce ve své teorii i praxi přesunula svoji pozornost od zájmu o emancipační politiky směrem k politice pro život, která přesněji postihuje témata, s nimiž se setkávají občané pozdně moderní společnosti.

Sociální práce se tak má stát zdrojem „metodologie životního plánování“. Základním úkolem sociálního pracovníka v takto orientované sociální práci je pak pomáhat lidem (1) v reflexi sebe sama, (2) v odhalování významů, které pro ně prožívaná (problematická) situace může mít a (3) chápat i to, jak tato jejich interpretace světa a zkušeností na ně zpětně působí. Sociální pracovník musí v neposlední řadě svému klientovi pomoci také rozumět svým cílům a možnostem ve vztahu k budoucnosti (4). Sociální pracovník se v rámci svého úkolu v realizaci politiky pro život stává průvodcem v rozvoji identity a biografie člověka, uživatele služeb, který s ním bude moci sdílet více intimity svého života, než bylo obvyklé v řádu prosté modernity. Oproti tradičnímu expertnímu postoji sociální práce (viz. Parton, O'Byrne, 2000) se v pozdně-moderní sociální práci předpokládá, že názory, postoje a interpretace každého jednotlivce jsou platné a cenné. Koncept „životního plánování“ je spjat s konstruktivistickým (interpretativním) pohledem na svět. Společným jmenovatelem těchto přístupů bude opatrný přístup k možnosti objektivnosti pohledu na chování a sociální interakci i specifický zájem o odhalování a rekonstrukci významů zkušeností klientů, snaha identifikovat kontrasty a dvojznačnosti zážitků. Navrátil (1998) uvádí další charakteristiky takové sociální práce. Podle něj v ní převažuje pozitivní hledisko. Chování, které není postiženo

problémem, je například chápáno jako příklad zdravého potenciálu klienta, jako důkaz možnosti žádoucí změny. Změna se chápe jako kontinuum, malými změnami se buduje velká. Ke klientovu sociálnímu zázemím i k jeho osobním potenciím se přistupuje jako k prostředku řešení problémové situace. S klientem se jedná partnersky, jako s „expertem“ na svůj vlastní život. V pohledu na budoucnost se propojuje zájem o současné i minulé.

Ferguson (2004) ukazuje, že sociální práce jako metodika plánování života zahrnuje nový vztah mezi soukromým a veřejným, mezi experty a laiky. V sociální práci v kontextu politiky pro život se dají uplatňovat metody a postupy, které se dotýkají emocí i intimních sociálních vztahů. Ty mohou být jak předmětem intervence i nástrojem rozvoje schopností klientů, aby si osvojili a upevnili dovednosti v efektivním plánování života a mohli získat kontrolu nad svými životy.

Ferguson (2003c, 2004) připouští, že pozdně-moderní pojetí sociální práce se teprve konstituuje. Ilustruje, že sociální práce teprve nyní ztrácí své téměř výhradní zacílení na ženu/matku a začíná akceptovat měnící se povahu nového mužství a začíná se zajímat o práci s muži. Ferguson navrhuje, aby se vzdělávání i praxe v sociální práci více zabývala individualizačními procesy, novou intimitou, reflexivitou a vytvářením prostoru pro participaci konzumentům služeb (v definici cílů i nástrojů služeb). Proto by sociální pracovníci měli být vzdělávání ve schopnosti utvářet pomáhající vztah s klienty, který podporuje seberealizaci, zvládnání a uzdravení.

Literatura

- AUGUSTYN, J. (2004). *Být otcem*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.
- BAUMAN, Z. (1995). *Úvahy o postmoderní době*. Praha: SLON.
- BECK, U. (2004). *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON.
- BIESTEK, F. (1957). *The casework relationship*. Chicago: Loyola University Press.
- BURGESS, A. (1997). *Fatherhood Reclaimed: The Making of the Modern Father*. London: Vermilion.

-
- DE SINGLY, F. (1999). Sociologie současné rodiny. Praha: Portál.
- DOMINELLI, L. (1997). Sociology for Social Work. London: Macmillan Press Ltd.
- FEATHERSTONE, B. (2004). Family life and family support: A Feminist Analysis. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- FERGUSON, H. (2001). Social work, individualization and life politics. Br J Soc Work 31[1], 41-55.
- FERGUSON, H. (2003a). In Defence (and Celebration) of Individualization and Life Politics for Social Work. Br J Soc Work 33[5], 699-707.
- FERGUSON, H. (2003b). Outline of a Critical Best Practice Perspective on Social Work and Social Care. Br J Soc Work 33[8], 1005-1024.
- FERGUSON, H. (2003c). "Welfare, Social Exclusion and Reflexivity: The Case of Child and Woman Protection." Journal of Social Policy 32:199-216.
- FERGUSON, H. (2004). Protecting Children in Time: Child Abuse, Child Protection and the Consequences of Modernity. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- FOUCAULT, M. (1994). Dějiny šílenství. Praha: NLN, s.r.o.
- FRANKL, V. E. (1996). Lékařská péče o duši. Brno: Cesta.
- FRANKL, V. E. (1997). Vůle ke smyslu. Brno: Cesta.
- FREIRE, P. (1972). Pedagogy of the Oppressed. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- GIDDENS, A. (1991). Modernity and Self-Identity. Cambridge: Polity.
- GIDDENS, A. (1992). The Transformation of Intimacy. Cambridge: Polity.
- GIDDENS, A. (2003). Důsledky modernity. Praha: SLON.
- GIDDENS, A. (1994). "Living in a post-traditional society." In Reflexive Modernization: Politics, Tradition, and Aesthetics in the Modern Social Order, edited by Beck, U., A. Giddens, and S. Lash. Cambridge: Polity.
- MATOUŠEK, O. a kol. (2001). Základy sociální práce. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O. (1993). Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON.

- MUSIL, L. (2004). "Ráda bych Vám pomohla, ale": dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman.
- NAVRÁTIL, P.; MUSIL, L. (2000). "Sociální práce s příslušníky menšinových skupin." Sociální exkluze a nové třídy: 127-163.
- NAVRÁTIL, P. (1998). "Existenciální perspektivy v sociální práci." Sociální práce:27-38.
- NAVRÁTIL, P. (1998). "Sociální práce jako sociální konstrukce." Sociologický časopis XXXIV: 37-50.
- NAVRÁTIL, P. (2001). Teorie a metody sociální práce. Brno: Marek Zeman.
- NAVRÁTIL, P. (2005). Sociální práce v sociálně právní ochraně. Rukopis.
- NOVOTNÁ, V.; SCHIMMERLINGOVÁ, V. (1992). Sociální práce, její vývoj a metodické postupy. Praha: Univerzita Karlova.
- PARTON, N. L.; O'BYRNE, P. (2000). Constructive Social Work. London: Macmillan Press.
- PAYNE, M. (1997). Modern Social Work Theory. London: Macmillan Press LTD.
- ROHR, R.; BOOKSER, J. F. (2004). Naděje proti temnotám: Dnešním neklidným světem se sv. Františkem. Brno: Cesta.
- ROHR, R.; MARTOS, J. (2002). Cesta divokého muže: úvahy o mužské spiritualitě. Brno: Cesta.
- ŠMÍDOVÁ, I. (2003). "Matkové." Pp. 157-175 In Modernizace a česká rodina, edited by Mareš, Petr and Tomáš Potočný. Brno: Barrister & Principal.

Postmodernismus v sociální práci

Mgr. Miroslav Kappl¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

The purpose of this text is to describe history of debate about postmodernism in social work. The text deals with influence of postmodernism on social work research paradigm and social work ethics, summarizes the relevant arguments of its advocates and opponents for and against application of its ideas to social work. Final part of text offers several of examples of postmodern approaches to social work.

Úvod

Je tomu právě dvacet let, co M. Heineman-Pieperová rozpoutala v diskursu sociální práce bouřlivou výměnu názorů o postmodernismu svým kritickým článkem „*Budoucnost výzkumu sociální práce*“, ve kterém prudce napadla stávající výzkumné paradigma sociální práce jakožto pseudovědeckou utopii.² Za zmíněných dvacet let se v oboru sociální práce ledacos změnilo a není určitě od věci tvrdit, že velkou zásluhu na tom mají právě diskuse o tématu vztahu moderny a postmoderny. Výsledný stav jistě všichni známe – je to naše současná teoretická základna sociální práce. Všichni ovšem nemusíme vědět, jakými cestami se k současné situaci došlo. Právě popsat tuto krátkou historii si za úkol dává alespoň v základních bodech tento stručný příspěvek, čímž chce i třebas jen částečně vyplnit určité vakuum, které v české sociální práci ohledně tohoto tématu stále přetrvává.

Modernismus a postmodernismus

Než se ovšem začneme věnovat vztahu samotné sociální práce a postmodernismu, shrňme si prozatím ve stručnosti ty nejobecnější charakteristiky, se kterými se ve vztahu k pojmu postmodernismu nejčastěji setkáváme. Podle různých autorů tento výraz v nejširším slova smyslu může označovat situaci, ve které se nachází současný svět (tzn. stav pluralismu různých

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Miroslav Kappl, Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové. tel.: +420493331317, email: miroslav.kappl@uhk.cz.

² Martinez-Brawley, Emilia E. Social work, postmodernism and higher education. *International Social Work*, 42(3), s. 337.

kulturních forem);¹ může to být kritický postoj k původně modernistickým pokusům o podřízení světa jedné jediné vševysvětlující vizi;² v posledku to může být teorie, reflektující vývoj západní civilizace až k současné „postmoderní“ situaci.³ Ať už ovšem postmodernismus charakterizujeme jakkoliv, narazíme u většiny autorů obvykle na následující poznámky.

Současná západní společnost má své kořeny v období osvícenectví (17.-18. století), kdy prošla řadou zásadních změn. Byly opuštěny tradiční výklady světa a tradiční způsoby řízení společnosti – tzn. výklady a metody odvozené od zjeveného „slova Božího“ – aby byly nahrazeny přístupy, založenými na v té době se bouřlivě rozvíjejících vědeckých disciplínách. V této éře všeobecně převládalo přesvědčení, že svět přírody (včetně lidské přirozenosti) může být (a určitě bude) jednou pochopen a vysvětlen pouze za pomoci lidského rozumu. Autority té doby se domnívaly, že bude objeven skrytý řád přírody, což postupně povede k zdokonalení naší schopnosti svět kolem nás kontrolovat a ovládat – to vše dle potřeb všech lidských bytostí. Lidé prý budou díky vědeckému pokroku osvobozeni od tlaků přírody i společnosti a budou schopni řídit svůj osud.⁴ To ale vše za podmínky, že se podřídí novým vědeckým technologiím řízení společnosti, které dosažení těchto cílů umožní. Evropským populacím byly tak v průběhu několika posledních staletí vštěpovány různé formy racionálního řízení, disciplíny (a sebe-disciplíny) a určité způsoby chápání sebe sama jakožto lidské bytosti. Skutečně není tak daleko od pravdy časté tvrzení, že věda se stala svým způsobem novým náboženstvím lidstva, monopolizujícím si nárok na pravdu stejně nekompromisně jako to předchozí. Z určitého úhlu pohledu by se dalo i říci, že věda převzala mnoho jeho funkcí, které do té doby ve společnosti zastávalo. Např. i na samotnou sociální práci můžeme nahlížet jako na produkt moderního věku, přitom ale plnící funkce tehdejších charitních organizací, s tím ovšem, že je to už určitý racionální systém, který dokáže napravovat a reformovat disfunkční a poškozené lidské bytosti, uschopňovat je k tomu, aby se chovaly způsobem odpovídajícím potřebám moderní společnosti.⁵

---

¹ Tamtéž, s. 333.

² PEASE, Bob, FOOK, Jan. *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge, 1999, s. 11.

³ Tamtéž, s. 135.

⁴ HOWE, David. Surface and depth in social-work practise. In PARTON, Nigel. *Social Theory, Social Change and Social Work*. London, New York: Routledge, 2000, s. 78-80

⁵ DENNEY, David. *Social Policy and Social Work*. Oxford: Clarendon press, 1998, s.26.

Tuto víru v „objektivní pravdu“ poznatelnou rozumem postmodernismus odmítá. Stejně tak odmítá myšlenku lineárního pokroku, tak jak jsme zvyklí ho pojímat – tzn. pokroku jakožto postupného procesu zdokonalování podmínek života. Ukázalo se, že všechny velké modernistické projekty, postavené na určitých vědeckých ideách, legitimizujících určitou společenskou praxi, selhaly. Žádné „metavyprávění“ – jak nazývá jeden z otců postmodernismu J. F. Lyotard různé jednotné systémy pravd (což mohou např. být pseudovědecké ideologie jako je marxismus, nacismus, či ekonomický liberalismus) – nebylo úspěšné, pokud bylo realizováno v praxi; navíc se tyto politické a sociální experimenty obvykle neobešly bez skrytého či zjevného násilí a útlaku.¹

Celkem jistě oprávněná nedůvěryhodnost většiny metavyprávění nás ovšem nutí naučit se žít ve světě, kde se ve velké oblasti našich životů nemůžeme řídit žádnými „objektivními pravdami“ – kdy ovšem máme často na výběr mezi vícero pravdami relativními (tzn. poplatnými určitému kontextu). Jsme nuceni přijmout pluralismus jako fakt i jako žádoucí ideál. To je postmoderní situace. Abychom dokázali všichni spolu nějakým způsobem vedle sebe žít, musíme se naučit nepodléhat žádným redukujícím, jednostranným a z jednoho principu vševysvětlujícím výkladům světa, ve kterých se ti druzí mohou postupně stát občany druhé kategorie, brzdou pokroku či dokonce našimi nepřáteli. Je proto naší povinností odhalovat v našich vyprávěních prvky, které by se potenciálně mohly stát základem určité diskriminační praxe. Zejména jsou tím míněny různé hierarchicky uspořádané (a zároveň vylučující) pojmové opozice, jako např. dvojice „subjekt/objekt“, „mužský/ženský“, „heterosexuální/homosexuální“, „teorie/praxe“, „expert/klient“, „učitel/žák“, „pravda/nepravda“ apod.² To není žádná samoúčelná zábava znuděných intelektuálů, ale důležitá zbraň odporu, neboť autoři postmoderny věří v moc jazyka, jakožto důležitého činitele uspořádávajícího vztahy ve společnosti. Kritika totalizujícího jazyka – ať už technického jazyka vědy či jazyka politiky – je tak důležitým ohniskem odporu proti pokusům starých modernistických vyprávění vrátit se na scénu a řešit problémy, které jsou podle postmoderních kritiků ale paradoxně důsledkem jejich dřívějších realizací.

---

¹ HOWE, David. Surface and depth in social-work practise. In PARTON, Nigel. *Social Theory, Social Change and Social Work*. London, New York: Routledge, 2000, s. 86.

² PEASE, Bob, FOOK, Jan. *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge, 1999, s. 27, 77-78, 122.

Diskuse o postmodernismu v sociální práci

O přijetí postmoderního náhledu na svět se vedly (a stále vedou) v diskursu sociální práce vášnivé debaty, ostatně stejně jako v ostatních společenských vědách. Těžko si lze představit, že by se sociální práci tyto bitvy o nové paradigma nějakým zázrakem či nedopatřením vyhnuly. Vzhledem k širokému záběru aktivit sociálních pracovníků (a zároveň s tím i vzhledem k počtu klientů, kterých se praxe sociální práce týká) a vůbec vzhledem k těsnějšímu propojení sociální práce s bezprostřední politikou státu (než jaké si lze představit např. u takové psychologie či sociologie), je logické, že se sociální práce musela s otázkou postmodernismu vypořádat možná ještě důkladněji než ostatní společenskovední disciplíny. Chtěla-li si sociální práce udržet svou legitimitu, nesměla a nemohla se vyhýbat např. otázkám po „normalizujícím“ charakteru svých aktivit či naopak po skutečném „vědeckém založení“ metod práce, kterými se sociální pracovníci snaží řešit naprosto neabstraktní „tvrdé“ problémové okolnosti životů svých klientů. Vzhledem ke své pověsti určitého lehkomyšlného přístupu ke světu, a zároveň vzhledem k obviněním, která si museli sociální pracovníci ze strany některých postmoderních myslitelů vyslechnout,¹ neměl postmodernismus vstup do diskursu sociální práce vůbec jednoduchý. Uvedme si několik nejzásadnějších námitek, se kterými se propagátoři a příznivci postmodernismu v akademických i mimoakademických debatách setkávali, a pokusme se posléze v hlavních bodech reprodukovat i jejich odpovědi.

Diskuse o výzkumném paradigmatu

První bitva mezi „postmodernisty“ a „modernisty“ se rozpoutala nad otázkou objektivitě vědeckého bádání – tzn. nad otázkou metod výzkumu a možností transformace jejich výsledků v teorii sociální práce. Příznivci postmodernismu jako M. Heineman-Pieper, R. Imre, A. Weick, J. Marsh či H. Goldstein začali zpochybňovat objektivitu pozitivistických metod a začali prosazovat nové „alternativní paradigma“², které se už neopírá o empirický výzkum, neboť si je dobře vědomo toho, že to co empiristé považují za přímé smyslové vnímání, je vždy už předem podmíněno naším

---

¹ Viz LAAN, Gert van der. *Otázky legitimity sociální práce*. Boskovice: Albert: Ostrava: Ostravská univerzita, 1998, s. 15-17, 36-41, 225-227.

² PEASE, Bob, FOOK, Jan. *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge, 1999, s. 9, 31-32.

---

jazykem, kulturou, vírou, očekáváními a zkušenostmi.¹ Proto by se pro sociální pracovníky měl stát neužitečným pojem „jedné objektivní reality“ a nadále by měli dávat zvýšený pozor, pokud by měli tendenci se o něco takového opřít ve své praxi. Tehdy nedělají totiž nic jiného, než že užívají znalosti jedné z mnoha tradic, kterou sami vnímají jako objektivní, hodnotově nezávislou, „technicky-rationální“, kterou už ovšem takto nemusí a mnohdy nevnímají samotní klienti, pocházející z jiného socio-kulturního prostředí než sociální pracovníci.

Je pochopitelné, že takováto a další podobná tvrzení jsou celkem nepřijatelná pro příznivce starého pozitivistického paradigmatu. Ti ještě s výhradami dokážou akceptovat postmodernistická tvrzení o pluralitě a rovnosti rozličných kultur a životních stylů, zcela jistě ale neumí skousnout tvrzení o pluralismu vědy.² Dovedeme-li totiž tuto ideu do důsledků, měli bychom respektovat jako stejně validní např. výsledky moderní medicíny a naopak třeba postupy afrického šamanismu, starověkého čínského a indického léčitelství či křesťanské „léčby duchem“. Zde ale asi nezbývá než souhlasit s tvrzením pozitivistů a empiriků, že málokterý sociální pracovník si v praxi v případě ohrožení lidského života či zdraví asi dokáže zachovat takto pluralitně-tolerantní postoj. Poslechneme selský rozum, který nám říká, že v takovýchto otázkách může být pravda jen jedna.

To ovšem není jediný problém, který příznivci klasické sociální práce s postmodernismem mají. Postmodernismus podle nich totiž nenabízí žádný pozitivní vědecký program, jak by měli výzkumníci sociální práce postupovat, chtějí-li se něco dozvědět o realitě kolem sebe – a o principech, podle kterých tato realita funguje. Jediné, co postmoderním autorům údajně dobře jde, je „kritika“ – i když vhodnějšími pojmy by dle zastánců modernismu spíše měly být „totální skepticizmus“ či „lyrický nihilismus“. Postmodernismus je podle jeho odpůrců v podstatě jen program, který destruuje všechny ostatní teorie, který ale sám nic nenabízí. Je samozřejmé, že častá výtky na adresu postmodernistů potom tvrdí, že co je pro ně typické, je nechuť dělat jakoukoliv vědu.³ Když autoři postmoderny

---

¹ MARTINEZ-BRAWLEY, Emilia E. Social work, postmodernism and higher education. *International Social Work*, 42(3), s. 337.

² ATHERTON, Charles R., BOLLAND, Kathleen A. Postmodernism: A dangerous illusion for social work. *International Social Work*, 45(4), s. 425, 429.

³ Tamtéž, s. 424-425.

a také: DENNEY, David. *Social Policy and Social Work*. Oxford: Clarendon press, 1998, s. 73.

popisují vědeckou práci jako vymyšlení různých „vyprávění“ či „příběhů“, neměli by možná „projikovat“ to, čím se zabývají oni sami, na jiné. Tuto výtku ovšem nemusíme brát tak ironicky. Sami příznivci postmoderní sociální práce často rádi stavěli otázku po povaze sociální práce jako dilema „je to věda či je to umění?“. Je sociální práce o otrockém užívání vědecké metody (diagnóza-terapie-kontrola) či o kreativitě a intuici?¹ Příznivci postmoderní sociální práce se pochopitelně přiklání k druhé alternativě. Z pohledu zastánců staré sociální práce je to samozřejmě totéž, co hazardování se životy klientů.

Etická dilemata postmoderní sociální práce

Ještě více závažnějších výhrad mají zastánci starého paradigmatu v oblasti etiky sociální práce a pozastavují se vůbec nad tím, čím to, že sociální pracovníci dokáží teze postmodernistů brát vážně. Chápu sice, že mnozí sociální pracovníci slyší na výzvy proti stávajícímu establishmentu, či na volání po pluralismu kultur a životních stylů, a že jistě málokterý z takovýchto sociálních pracovníků touží po tom, aby otevřeně či skrytě vnucoval někomu své hodnoty; přesto všem kritikům postmoderny není stále jasné, proč si tyto postoje někteří sociální pracovníci spojují právě a pouze s postmodernismem.² Postmodernisty prosazovaný důsledný principiální respekt ke všem kulturním formám podle zastánců tradičnější sociální práce totiž musí nakonec popírat sám sebe, což ho jako teoretický základ diskvalifikuje. V praxi velice záhy zjišťujeme, že mnoho těchto respektovaných kultur nemá v úmyslu být stejně tak tolerantní ke všem skupinám, jako to dokáží postmodernisté (kteří svou příslovečnou toleranci opouští jen v případě moderní evropské tradice, vycházející z osvícenectví). Podporou a tolerancí těchto skupin nakonec stejně podporujeme netoleranci a potlačování pluralismu. Nestačí tedy kritizovat eurocentrismus, nacionalismus, sexismus a technokraticismus v nás, ale stejně tak v jiných nezápádních kulturách – přičemž ovšem takové kritiky čeká nelehké dilema, jak se přitom nedotknout citů příslušníků odlišné kultury, kteří možná považují kritizované postoje a chování za základ své kultury. Jak to tedy potom vypadá v praxi? Asi není překvapením, že díky

---

¹ MARTINEZ-BRAWLEY, Emilia E. Social work, postmodernism and higher education. *International Social Work*, 42(3), s. 335-337.

a také: PEASE, Bob, FOOK, Jan. *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge, 1999, s. 31-32.

² ATHERTON, Charles R., BOLLAND, Kathleen A. Postmodernism: A dangerous illusion for social work. *International Social Work*, 45(4), s. 428.

---

nejasným etickým východiskům postmoderní etiky se nemálo jedinců a skupin rozhoduje především na základě svých zájmů a svého prospěchu – v různých případech jsou jako porušení základních lidských práv kritizovány či naopak jako specifické kulturní zvláštnosti obhajovány jevy jako např. nedostatečná garance pracovních a sociálních práv, stíhání disidentů, mrzačení ženského těla, trestání nezletilých provinilců, věznění bez řádných soudních procesů, etnické čistky, domácí násilí, dětská práce apod.¹

Velká část kritik na adresu postmoderní sociální práce se týká potom vztahu postmodernismu k tématu „sociální spravedlnosti“. Stejně jako v otázce metodologie, i zde postmodernismus používá stejnou strategii zdrcující kritiky všech velkých evropských politických projektů, v jejichž jádru stála problematika sociální spravedlnosti, ale přitom sám nenabízí nic, kromě vágní představy oslavující lidskou autonomii, individualitu či jedinečnost partikulárních kultur. Jakoby se ve vizi světa postmodernistů nevyskytovala žádná chudoba, útlak či sociálně-patologické jevy. Ne nadarmo se proto někdy dostává postmodernismu ze strany levice kritiky za to, že je jen jakousi novou legitimizující teorií pozdního kapitalismu, neboť svojí oslavou neomezených individuálních svobod a především svojí kritikou sociálního státu a jím podporovaného veřejného sektoru nepřímo avšak velmi účinně pomáhá propagovat ortodoxii ekonomického racionalismu, manažérismus, myšlenky neokonzervatismu, slepou víru v deregulování (a pozitivní vlivy trhu) či minimální roli státu.²

Dvě pojetí postmodernismu

Jen stěží by mohl vzniknout tento příspěvek, kdyby se přece jen i přes výše uvedené výhrady někteří teoretici i praktici sociální práce nerozhodli zabývat se idejemi postmodernismu více do hloubky. Výsledkem tohoto zájmu se ukázalo být zjištění, že neexistuje pouze jeden jediný postmodernismus, ale je jich vícero, a většinu z nich lze přiřadit k jednomu ze dvou všeobecně uznávaných typů – skeptickému a až nihilistickému „postmodernismu reakce“, či naopak ke kritickému a osvobozujícímu „postmodernismu odporu“.³ Velký vliv na sociální práci měl pochopitelně druhý zmíněný proud. Samozřejmě je ovšem otázkou, jak byl tento vliv

---

¹ PEASE, Bob, FOOK, Jan. *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge, 1999, s. 216.

² Tamtéž, s. 136, 215-216.

³ Tamtéž, s. 12, 116, 136, 212.

velký. Určitě bude panovat shoda, že stěží bychom mohli označit dnešní sociální práci jako „postmoderní“, ale stejně tak obtížně bychom jí mohli upřít to, že během posledních dvaceti let přece jen prošla radikální proměnou. Pokusme se proto nyní zhodnotit přínosy postmodernismu, v návaznosti na již zmíněné námitky zaměřené proti postmodernímu myšlení.

Některé možné přínosy postmoderního myšlení sociální práci

I přes veškeré výhrady ze strany scientistů nelze postmodernistům upřít, že se jim podařilo pozměnit výzkumné paradigma. Výzkum sociální práce nestojí pouze na pozitivistickém paradigmatu, není možné si dnes vystačit pouze s radikálně redukcujícími empirickými metodami výzkumu. Došlo k znatelnému posunu ke konstruktivistickému/interpretativnímu paradigmatu a k většímu rozšíření a širšímu uznání kvalitativních metod. Velkou část odpovědnosti za to nesou podle některých autorů právě kritiky postmoderních teoretiků.¹ Dalším přínosem je, že zároveň s tím sociální pracovníci přivykli určitému „realistickému“ postoji k otázce vztahu výzkumu, tvorby teorie a praxe. Je více zřejmé, že teorie není ve své podstatě ničím více než způsobem, jak si lidé konstruují smysl či význam z určité konkrétní zkušenosti; přičemž je bez diskuse, že tato zkušenost se vždy odehrává v určitém kontextu. Proto pokud chceme rozumět určité teorii (a metodě), musíme vždy zohlednit kontext, ke kterému se její vznik a rozvoj váže.²

Nezajímavé nejsou v těchto souvislostech ani analýzy toho, proč v rámci sociální práce existuje určitá tenze mezi akademickým světem a světem praktiků. Nejčastější odpověď by jistě byla, že příčina spočívá v tom, že je zde problém „překladau teorie do praxe“. Podle mnoha zainteresovaných komentátorů důvod tohoto napětí překvapivě však tkví někde jinde a sice v „politice zaměstnání“. Ve zkratce řečeno: otázkou je, kdo kontroluje diskurs sociální práce – jsou to akademici nebo praktici? Podle autorů jako je Sheldon existují v diskursu sociální práce dvě výrazné subkultury – početně slabší, ale vlivná „subkultura akademiků“, a proti ní stojící početně silnější „subkultura praktiků“. Subkultura praktiků je charakteristická tím, že neuznává důležitost výzkumu, a přínos práce akademiků vnímá jako málo důležitý pro jejich práci – a na druhou stranu, to samé vlastně platí i o světě akademiků a jejich vztahu ke světu praxe. Mezi těmito skupinami

---

¹ Tamtéž, s. 32.

² Tamtéž, s. 225.

---

vládne údajně určitá nevraživost, soudě tak alespoň podle výpovědí samotných sociálních pracovníků, ale i dle počtu akademických statí, reflektujících teorii a praxi sociální práce téměř jako dvě odlišné aktivity, které spolu mají jen máloco společného. Nicméně – téměř veškerá teoretická výbava praktiků přesto pochází z akademické půdy. Obzvláště viditelně se to projevuje především v posledních pár desetiletích, kdy došlo k obrovskému nárůstu počtu různých teoretických konceptů sociální práce, kdy většina z nich pochází z univerzitního prostředí a jen ojediněle se jedná o teorie vzešlé ze světa praktiků. Problém ale je, že strmý nárůst teorií dost často budí v praktických sociální práce nejružnější podezření o zakotvení tvorby teorií v praxi, a pochopitelně i určitý odpor vyplývající z neustále se měnících požadavků akademického světa na jejich praxi. Zaznívá otázka, čím to je způsobeno? Pomineme-li důvody, které jsme zde již naznačili (tj. vztah určitého konceptu k určitému kontextu, mimo který „nefunguje“), můžeme možná souhlasit s H. Kargerem, který tvrdí, že vysoký nepoměr mezi produkcí teorií v sociální práci akademického světa a světa praktiků a následné napětí mezi nimi nejspíše vychází z obvyklé akademické praxe, již podléhá pochopitelně i obor sociální práce, která nutí akademiky pravidelně publikovat, produkovat teorie, čímž je na jednu stranu posilována pověst a prestiž sociální práce jako odborné profese, zároveň se tím ovšem vytváří propast mezi akademickou subkulturou teoretiků a „orální subkulturou“ praktiků.¹

Neméně zajímavé vysvětlení tohoto napětí ovšem přináší i příznivci postmoderní feministické sociální práce. Ti tenzi mezi teoretickou a praktickou sociální prací vysvětlují jako důsledek faktu, že zatímco většinu akademických pracovníků tvoří v oboru sociální práce muži, v praxi jsou v jasné převaze ženy. Podle těchto autorů je to zejména střet „maskulinní kultury“, která je „racionální, rozumová a abstraktní“, a „feminní“ kultury, která je „znající, starající se a jednající“, co brání vzájemnému porozumění mezi oběma světy a co vytváří ono stále diskutované napětí mezi teoretizující a praktikující subkulturou – či v horším případě jejich vzájemnou ignoraci.²

Postmoderní étos v sociální práci

Podle postmodernistů každá teorie vytváří na sebe pasti, do kterých se nakonec sama chytí. Postmodernismus jako teorie není pravděpodobně

---

¹ Tamtéž, s. 29-31.

² Tamtéž, s. 32.

výjimkou. Sami jeho stoupenci by toto už z pouhého principu nemohli ani chtít. Toho si byl vědom i jeden z jeho „proroků“ J. F. Lyotard, který např. předjímá již zde uvedenou výtku ohledně nepevných etických principů postmodernismu, když tvrdí, že se budeme vždy dostávat do rozporů při tvorbě určitého univerzálního konsensu ohledně pluralistického soužití různých kulturních forem.¹ Neschopnost navrhnout určité univerzálně platné standardy, podle kterých se budou všechny příští konflikty řešit, není ovšem námitkou proti postmodernistické teorii – spíše by jí bylo, kdyby taková doporučená sada technik řešení všech příštích sporů mezi různými kulturami a subkulturami existovala. Nejde přece předem odhadnout všechny možné konflikty budoucnosti a předem již omezovat výběr vhodných řešení měřítky dnešní doby. Nicméně éra plně pluralitní (i když rozporuplné) společnosti je podle příznivců postmodernismu ještě daleko. Stále musíme bojovat proti pokusům různých expertů řídit společnost na základě údajně objektivních, hodnotově nezávislých systémů pravd, které ovšem z pohledu různých utlačovaných menšin jsou vnímány jako eurocentrické, mužské, prosazující hodnoty středních vrstev. Bitevním polem je zde i sociální práce jako akademická disciplína i jako praktická činnost.

Postmoderní kritici tvrdí, že se příslušníci hlavního proudu sociální práce po dlouhou dobu domnívali a stále se ještě někdy domnívají, že existuje objektivní pravda, která může být objevena hodnotově nezávislým výzkumem. Tito sociální pracovníci hovoří o stále se zdokonalujících teoriích lidského chování, které jsou údajně schopny předpovědět, jak se člověk bude chovat v určitých situacích – např. jak se bude chovat jako rodič, partner, pracovník, spotřebitel, občan apod. To je ovšem nebezpečná iluze. Problém těchto teorií je, že přehlíží jednu důležitou okolnost - lidské chování je podmíněno kulturně; není zde žádný univerzální model lidského chování, který by určoval, co je normální a co už normální není. Tvrdit opak znamená chtít násilím přizpůsobit realitu určité partikulární teorii. Důležité je si uvědomit, že žádná teorie nevychází z reality (nezrcadlí realitu), ale že se realitu nějakým způsobem snaží konstruovat – a že tato manipulace s realitou je vždy „politická“. Neexistuje žádný hodnotově nezávislý výzkum, neexistuje ani žádná hodnotově nezátížená teorie. Jak ukázaly analýzy poststrukturalistů, vědecké diskursy jsou vždy těsně svázány s politickou mocí. Různá vysvětlení reality a metody zacházení

---

¹ MUCHA, Ivan. *Texty ze sociologie*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999, 2001, s. 51-53.

---

s ní (a vůbec vše, co diskurs produkuje) nejsou nikdy v rozporu s politickým uspořádáním společnosti. Sociální práce se přímo podílí na udržení chodu společnosti, jejím úkolem je podle postmodernistů „normalizace“ klientů, jejichž životní dráhy se odchylují od průměru, přičemž tento průměr je předem nadefinován. V našem kulturním okruhu to jsou hodnoty bílých středních vrstev, které tvoří měřítko normality a určují způsoby hovoru o klientech (a s klienty); z těchto hodnot vychází pochopitelně dále i určité normy – psané či nepsané. Tyto hodnoty a normy určují, kdo je klient, kdo je sociální pracovník, od nich jsou odvozena pravidla styku mezi nimi, cíle i prostředky práce.¹

Toto vše je podle příznivců postmodernismu nutné a možné změnit. Přestože je plně pluralitní společnost pro nás možná zatím jen těžko představitelný ideální model fungování společnosti, neměli bychom být jinak na pochybách, že není zrovna etické podporovat a udržovat systém, který se naprosto etnocentricky snaží přizpůsobit všechny své složky ideálu jedné partikulární kulturní formy. Neměli bychom si nechat líbit situaci, kdy naši klienti, kterým se většinou snažíme skutečně pomoci nejen z profesionálního ale i z našeho lidského zájmu, se na nás dívají jako na představitele další represivní složky systému, který se je snaží zbavit jejich vlastní identity. Proto bychom se spíše jako sociální pracovníci měli ptát, jak naše kulturní příslušnost a zkušenost může zapříčiňovat privilegování některých aspektů reality a marginalizovat a diskvalifikovat ostatní. Měli bychom přehodnotit objektivnost našeho odborného jazyka sociální práce a ptát se, kdo nebo co určuje standardy pro kategorie, jako je např. „zdravé tělo, vyrovnaná osobnost, duševní zdraví, normální, řádný muž a žena“ (apod.)², a tak určuje, koho je potřeba separovat od těch tzv. normálních a věnovat mu speciální „terapeutickou“ péči. Především bychom se měli pak pokusit dát hlas těm, kdo původně nebyli autorizováni k promluvám v diskursu, a obvykle bývali spíše těmi, o kterých bylo v diskursu rozhodováno.

Zde se ovšem vyskytuje klíčová otázka, jak toto učiniti. Jak dát hlas vyloučeným z diskursu, jak je zplnomocnit k tomu, aby i oni mohli vstoupit do v něm probíhajících debat? Již zde bylo zmíněno, že kritici postmodernismu často vyčítají jeho stoupencům, že nedokáží navrhnout žádný univerzální způsob, jak změnit určitou společenskou praxi, která se jim jeví jako nepřijatelná. Vezmeme-li si např. nejcitovanější autory postmoder-

---

¹ PEASE, Bob, FOOK, Jan. *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge, 1999, s. 14-15.

² Tamtéž, s. 165.

nismu v diskursu sociální práce Derridu, Foucaulta a Lyotarda, žádný z nich opravdu nenabízí nějakou všeobecně platnou metodu, která by šla za pouhou kritiku klíčových modernistických konceptů, a která by navrhovala konkrétní zásady a techniky praxe.

Tento problém je ovšem ryze teoretický. V praxi nelze stavět otázku volby východisek práce jako „všechno nebo nic“.¹ Ukazuje se paradox, že je třeba zachovat si určité druhy metavyprávění, aby šlo vize postmodernismu zrealizovat. To ovšem není nic, co by postmodernismus diskvalifikovalo – pragmatismus ve volbě nástrojů, spojený se skepsí k jejich dosahu užití, nesměřuje proti postmodernismu, ale naopak – je jedním z jeho fundamentů.

Které to je tedy ono metavyprávění, které se postmodernismus rozhodl vzít na milost? Těžko rozhodnout, jestli se jedná o větší či menší překvapení, ale je to „kritická teorie“ tzv. Frankfurtské školy, zejména můžeme hovořit o dílech autorů, jako jsou Jürgen Habermas či dále jeho žák Paolo Freire. Překvapením to může být proto, že např. sám Habermas se k postmodernismu stavěl velmi kriticky a vnímal ho jako určitý typ neo-konservativního myšlení, zatímco sám se hrdě hlásil k modernistické tradici, vycházející z Marxova učení. Na druhou stranu ovšem je zde příliš mnoho bodů, které obě teorie spojují. Důležitost tématu jazyka, tématu diskursu a moci, kritika jistého typu instrumentálního racionalismu a preference dekonstruujičího či kritického myšlení, kritika historie vývoje moderní západní společnosti, kritika kapitalismu a soudobé konzumní společnosti – to vše zajímá jak příznivce postmodernismu, tak i kritické teorie. To důležité „navíc“, co příznivci postmodernismu v sociální práci přejali, jsou ovšem metody příznivců kritické teorie, jak dát hlas v diskursu utlačovaným, z nichž nejdůležitější pro postmoderní sociální práci je „pedagogika osvobození“ Paola Freire-a, kterou někteří autoři považují oprávněně za most od Foucaultova postrukturalismu k sociální práci.²

Vybrané přístupy sociální práce ovlivněné postmodernismem

Zmínili jsme, že kritici postmodernismu často upozorňují na situaci, která se jim zdá být trochu zvláštní, a sice že je zde vedle sebe několik modelů, evidentně vycházejících z jiných premis, a přesto všechny jsou přívrženci postmodernismu brány jako stejně validní. Co je pro ně ještě více nepochopitelné, je fakt, že tento pluralismus teorií je přijímán jako

---

¹ Tamtéž, s. 217.

² Tamtéž, s. 162-167.

žádoucí.¹ Opět ovšem upozorníme na pragmatické založení postmodernistů. Důležité je, že se v práci s jednotlivcem, skupinou či komunitou všechny z existujících přístupů nějakým způsobem osvědčují, ať už je to s jejich teoretickým založením jakkoliv. Přesto však vnímáme, že existuje několik přístupů, které jsou pro přívržence postmodernismu jistě atraktivnější, protože se na některé základní ideje postmodernismu odvolávají. Jak zakončit tento příspěvek jinak, než stručným představením některých z nich?

Postrukturalistický přístup

Ve své praktické podobě se jedná o přístup kombinující poststrukturalismus Michela Foucaulta s pedagogikou osvobození Paola Freire-a. Jako teoretický rámec jsou přijímány Foucaultovy analýzy diskursů a jejich vlivu na utváření osobnosti, přístupy k praxi vychází z myšlenek P. Freire. Toto spojení těchto dvou ve svých východiscích poměrně odlišných autorů v jednom přístupu je možné díky pozornosti, kterou oba věnují fenoménu jazyka a fenoménu moci, a pochopitelně i díky tomu, že se ve svých závěrech téměř pozoruhodně shodují. Viděno z určitého odstupu totiž lze říci, že jazyk v pracích obou autorů můžeme nahlížet téměř shodně jako určitý prostor, který umožňuje existenci nejen stávajících společenských struktur (ve své podstatě vždy nerovných), ale i určité formy subjektivity – tj. určitého způsobu, jak máme sami sebe pocítovat a jak máme chápat své místo ve světě (a společnosti). Jazyk lze proto podle nich považovat stejně tak i za prostor, kde je možné dosáhnout významných sociálních i individuálních změn. Pro praxi sociálních pracovníků je rozhodující, že kritické dotazování, se kterým Foucault pracuje pouze v případě analýzy určitého diskursu, je využitelné i v praxi směřující k sociální změně. Na základě kritického dotazování P. Freire vyvinul celou řadu vzdělávacích technik, kterými disponují i postrukturalismem ovlivnění sociální pracovníci, usilující o společenské změny. V praxi se jedná zejména o povětšinou komunitně orientované sociální pracovníky, kteří se za pomoci těchto technik zaměřují na komunikaci s klienty, v níž za pomoci kritického dotazování pomáhají klientům identifikovat mechanismy udržování nerovnosti ve společnosti a jejich roli v tomto procesu. Konečným cílem tohoto procesu je politická změna.²

---

¹ FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*. Praha: Aurora, 2001, s. 35-37.

² PEASE, Bob, FOOK, Jan. *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge, 1999, s. 162-167.

Perspektiva silných stránek

Na Foucaulta a Freire-a navazuje Dennis Saleebey, který se ovšem více zaměřuje na práci s jednotlivci a neusiluje primárně o politické změny. I jeho ovšem zajímá fenomén jazyka, především otázka toho, jak jsou naše životy ovlivňovány různými nálepkami, dělícími svět na „normální“ a oproti tomu „deficitní“ a „patologické“. Příznivci tohoto směru se odmítají zabývat příčinami a okolnostmi problému více než je nutné, a spíše se zaměřují na konstruování alternativních budoucností, přičemž využívají silných stránek klienta. Nejedná se ovšem jen o nějakou novou verzi „pozitivního myšlení“. Pozornost sociálního pracovníka se zaměřuje i na to, aby klient sám věděl a sám dokázal rozeznat, co „by měl chtít“ dělat a co sám „chce“ dělat, aby úspěšně přežil, měnil, kontroloval a ovládal své chování a okolnosti svého života.¹

Sociálně-konstruktivistický přístup

Velmi blízko k myšlenkám poststrukturalismu (aniž by ho ovšem s poststrukturalismem šlo ztotožnit) má sociálně-konstruktivistický přístup J. Winslade-a.² Pro tento směr sociální práce je charakteristická snaha analyzovat politický kontext každé dovednosti interpersonální komunikace. I v praxi tohoto směru se užívá Freireánské kritické dotazování jakožto nástroj ozřejnění politické přirozenosti našich předsvědčení a jejich dopadů v praxi.

Neměl by zde ovšem vzniknout dojem, že postmodernistická sociální práce je životaschopná jen díky využívání jiných, ještě „modernistických“ konceptů, jako je např. „kritická teorie“. Stále populárnější jsou v sociální práci i metody práce s jednotlivcem, skupinou či komunitou, které vycházejí pouze z konceptů, obvykle řazených k postmodernismu – zejména z Derridovy techniky literární kritiky „dekonstrukce“. Příkladem nám mohou být narativní terapie a přístup orientovaný na řešení – přístupy často řazené k systemickému způsobu práce.

---

¹ Tamtéž, s. 170.

² Tamtéž, s. 170.

Narativní terapie

Narativní terapie Michaela White-a je přístup, který se ve své teorii odvolává na postmoderní teoretiky, jako jsou Foucault či již zmíněný Derrida. Využitelný je v práci s jednotlivcem, skupinou i komunitou. Klíčovým výrazem tohoto přístupu je „příběh“, míněno tím určitý subjektivní způsob uspořádání a porozumění skutečnosti kolem nás. Jiný „objektivnější“ přístup ke skutečnosti podle zastánců tohoto konceptu nemáme. Důležité ovšem je, že svým osobitým příběhem disponuje každý z nás, a jak to tak bývá, ne všechny příběhy jsou zrovna šťastné. Úkolem sociálního pracovníka je pomoci klientovi uspořádat příběh jeho života jiným způsobem, aby byl s ním více spokojen. Přitom užívá různých technik, jako je např. „externalizace problému“, „negativní vysvětlení“, „dekonstrukce“ atd. Obecným cílem je vrátit „autorství příběhu“ do rukou klienta. Stejně jako většina zde uvedených přístupů, i narativní terapie se méně snaží zaobírat samotným problémem klienta a spíše se snaží pomoci klientovi rozvinout jeho schopnosti tvorby alternativních konstrukcí jeho vlastní reality.¹

Přístup zaměřený na řešení

Přístup zaměřený na řešení je spojen především se jmény jako je Insoo Kim Berg či Steve de Shazer, kteří se se skupinou svých spolupracovníků – sociálních pracovníků, snažili vytvořit určitý teoretický rámec ke své práci. Jejich zkoumání je velmi záhy dovedla k závěrům, které se neliší prakticky tak moc od toho, s čím se běžně setkáváme v postmoderním způsobu uvažování – např. odmítání binárního a kauzálního myšlení, skepse ohledně podmínky objektivity poznání, nalézání řešení určitého problému v přijetí nové jazykové hry.² Příznivci tohoto směru v sociální práci si navykli užívat ve své praxi strategie, směřující k silným stránkám klienta a orientované velmi přísně na budoucnost a nezávislost řešení na problému klienta. Využití tento přístup opět nalézá jak v práci s jednotlivcem, se skupinou, tak i s komunitou.

---

¹ Tamtéž, s. 169-170.

² Tamtéž, s. 170-171.

Literatura

- ATHERTON, Ch. R.; BOLLAND, K. A. Postmodernism: A dangerous illusion for social work. *International Social Work*, 45(4).
- DENNEY, D. (1998). *Social Policy and Social Work*. Oxford: Clarendon press.
- FEYERABEND, P. K. (2001). *Rozprava proti metodě*. Praha: Aurora.
- HOWE, D. (2000). Surface and depth in social-work practise. In PARTON, Nigel. *Social Theory, Social Change and Social Work*. London, New York: Routledge.
- LAAN, G. van der (1998). *Otázky legitimace sociální práce*. Boskovice: Albert: Ostrava: Ostravská univerzita.
- MARTINEZ-BRAWLEY, E. E. Social work, postmodernism and higher education. *International Social Work*, 42(3).
- MUCHA, I. (2001). *Texty ze sociologie*. Praha: Tiskárna a vydavatelství 999.
- PEASE, B.; FOOK, J. (1999). *Transforming Social Work Practise*. London, New York: Routledge.

K čemu je sociálním pracovníkům teorie aneb postmoderní feministická persepektiva o „krizi poznání“

Mgr. Radka Janebová¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

This text explores the connections between postmodern feminism and the objectives of social work. Postmodern feminism has undermined the conventional rationality of social work at two basic levels: crisis of knowledge and crisis of identity. It has initiated a crisis of knowledge, raising such questions as „how do we know what we know?“ and „what authorises social work’s claim to special knowledge?“ This text engage with the crisis of knowledge.

Na úvod se chci omluvit všem praktikům, kteří se rozhodnou tento text číst, pro jeho obtížnost způsobenou především používáním nespočtu sociologických termínů. Postmodernistické teorie mají svůj typický jazyk, bez kterého se v rámci tohoto textu neobejdu. Přesto se domnívám, že seznámení s postmodernistickou perspektivou může být užitečné i pro praktiky vzhledem k otevření některých otázek, které by se daly označit téměř za tabu sociální práce. Obtížnost terminologie jsem se snažila kompenzovat příklady z praxe, které by ji mohly učinit více srozumitelnou.

Cílem příspěvku je přiblížit postmoderní feministickou perspektivu v sociální práci z hlediska poznání. Poznáním jsou myšleny jak teoretické koncepty, kterým se sociální pracovníci učí v rámci svého vzdělávání, tak vědomosti sociálních pracovníků používané při práci s klienty. Chci předložit otázky postmodernistů zaměřené na zpochybnění platnosti stávajících teorií sociální práce, otázky ohledně jejich užitečnosti a účelu, ale také otázky ohledně proklamované expertnosti sociálních pracovníků. Cílem příspěvku není odpovídat na položené otázky, ani popisovat návody pro praxi. Domnívám se, že začínat se má od začátku a tak se orientuji na kritiku, kterou postmodernisté věnují tradiční sociální práci a která odstartovala celý rozvoj postmodernistické sociální práce. Hledisko postmoderního feminismu jsem do textu vložila pro jeho přínos postmoderní praxi, ale také proto, že je ideální pro demonstraci příkladů.

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Radka Janebová, Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitského 62, 500 03 Hradec Králové.

Co je postmoderna, postmodernismus a jak se vztahují k feministické sociální práci?

Jen velice stručně charakterizují základní pojmy. Postmodernitou bývá označována široká škála změn charakterizující současnou západní společnost, zatímco postmodernismus¹ je teoretická pozice zaujímaná ke společenským jevům (Fawcett, Featherstone, 2000). Mezi znaky postmoderny patří fragmentarizace lidského bytí, pluralismus, odmítání univerzálních principů. Odpůrci postmoderního bytí by použili přirovnání k chaosu, ztrátě tradičních hodnot, mizení jistot. Jeho zastánci opěvují toleranci, svobodu, respekt k rozdílnostem, multikulturalitu.

Postmodernismus a feminismus spojuje zpochybňování maskulinní kultury. Zatímco feminismus byl čistě modernistickým projektem hledajícím také univerzální principy, ale již nikoliv mužské, postmodernismus apeluje na zrušení všech univerzálních kategorií a vyzývá k nastolení kultury jedinečnosti.

Postmoderní feministky a feministé navázali na postmodernistickou výzvu důrazem na zrušení kategorií „muž“ a „žena“, které jsou z jejich hlediska sociální konstrukcí a orientují se především na analýzu jazyka tvořícího gender, na odkrytí mocenských aspektů poznání a na bourání tzv. „univerzálních pravd o ženách a mužích“.

Postmoderna začala vstupovat do sociální práce v první polovině 90. let. Zásadní otázku ohledně jejího poslání položil roce 1994 Howe (Parton, Marshall, 1998): Jestliže je sociální práce dítě moderny, existují nějaké pevné principy, které by definovaly její podstatu ve světě nejistoty? Aneb pokud moderní slib ustavení řádu, jistoty a bezpečí nebyl naplněn a narůstá pocit, že neexistují žádná univerzální kritéria jako pravda reprezentovaná vědou nebo spravedlnost reprezentovaná etikou, jaká je budoucí role sociální práce? Fook (2000) klade otázku morální vize sociální práce: Kterým hodnotám má vlastně sloužit? Existuje vůbec systém obecně platných sociálních hodnot? Je zřejmé, že se jedná o otázky dosti osudové.

Postmoderní feministická sociální práce má podle Rossiter (2000) za cíl přispět k nápravě sociální práce především dvěma cestami. Jednak analýzou

---

¹ Někdy bývá postmodernismus považován za synonymum termínu poststrukturalismus a zřejmě někteří z autorů (Foucault), které zde cituji jako postmodernisty by se spíše označili za strukturalisty. Strukturalismus je chápán jako diskurz modernismu a o modernismu. Pro zjednodušení textu však budu považovat oba pojmy za totožné.

---

moci a jednak důrazem na rozdíly. Analýza moci v sobě zahrnuje požadavek hluboké sebereflexe problému moci. Sami sociální pracovníci v rámci své sebereflexe si musí klást otázky ohledně svých dispozic, potřeb, předpokladů, hodnot, očekávání a zkušeností. To vše totiž formuje limity slyšení klientových příběhů. Druhá cesta je vyhlášením boje s kategoriemi, do kterých vtěsnáváme lidské žití (pohlaví, rasa, třída, normalita, apod.). Zatímco moderna a její myšlení nás vede k představě klienta jako například bílého muže ze střední třídy, postmoderní myšlení takovou kategorizaci odmítá a je otevřeno pluralitě lidských příběhů. Postmoderní feminismus pak vysvobozuje z dichotomního myšlení kategorií „žena“ a (versus) „muž“ směrem k perspektivám, které umožňují vidění problémů v nekonečné řadě úrovní.

Postmoderní feminismus ovlivňuje podle Rossiter (2000) konvenční racionalitu sociální práce na dvou základních úrovních. Za prvé reflexí „krize poznání“, což znamená, že se vynořují nové otázky zaměřené na podstatu a původ našich znalostí. Postmodernismus se obecně táže: „Jak víme, co víme?“ a v rámci sociální práce se tato otázka transformuje do podoby: „Kde bere sociální práce své specifické vědomosti?“ Druhý vliv stělesňuje „krize identity“, která spočívá v reflexi mocenského aspektu sociální práce. Opět lze tuto krizi přeložit do otázky: „Nakolik je sociální pracovník nezávislý při práci s klienty a nakolik je naopak svázán dominujícími koncepcí vládnutí?“ Některé otázky a úvahy především k první krizi bude popisovat následující text.

Krize poznání a konec pravdy

Poznání sociální práce reprezentované teoretickou základnou je v systematizované podobě jednou z definičních podmínek uznání sociální práce za profesi a zároveň ji legitimuje. Jeho důležitost potvrzuje umístění na první pozici mezi znaky profese v definici vytvořené Greenwoodem. Toto pořadí zachovávají i další autoři - ať již v českém nebo anglosaském kontextu (Nečasová, 2003; Wilding, 1982; Thackeray, Farley, Skidmore, 1994; Dubois, Krogsrud Miley, 1999). Objektivizované poznání je však postmodernisty zpochybněno. Dochází k tomu na základě reflexe sociální konstrukce reality. Pokud jsou svět, lidé a veškeré vědění považováni za produkty komunikačních procesů, pak existuje nekonečná řada realit závislých na jednotlivých kontextech. Jakékoliv pokusy o objektivizaci vedou vždy k radikálním zjednodušením a v rámci sociální práce k nepravdivým diagnózám.

Za otce postmoderní skepse nad objektivním poznáním je považován Francois Lyotard (1993), který zpochybnil důvěryhodnost velkých metanarativních příběhů.

Wolfgang Welsch (1993) vítá konec “snu o jednotě” a místo něj přicházející radikální pluralitu (společností, jedinců, teorií, ...) Nachází v postmoderně řadu nových možností, jak pluralizovat společnost. Postmoderna plní sliby osvícenství, protože ruší všechny totalizace a superdiskurzy. Ruší všechny zjednodušující kategorizace a požaduje po lidech vzhled do druhých pro jejich posouzení či odsouzení. Postmoderna je tedy založena eticky, protože se zastává rozmanitých životních forem a jednání.

Zygmunt Bauman (1995) popisuje postmodernu jako stav společnosti, kdy existuje ochota připustit, že zdánlivě smysluplné bytí je podloženo chaosem. Pro vědu je typické, že pojmové rámce přežívají skon svých obsahů. Především humanitní obory by měly zahrnout silný skepticismus vzhledem k neurčitosti a mnohoznačnosti žití.

V rámci postmoderní feministické analýzy kritizuje Trinder (2000) pozitivistické metody zaměřené na hledání objektivní reality pro jejich vzdálenost této realitě. Komplexita lidských vztahů a intervencí nemůže být zachycena prostřednictvím kvantitativních metod. Pokud se již výzkumy věnují ženám, dochází k tomu na základě zkoumání výskytu určitého jevu v závislosti na proměnných muž či žena. Nejde tedy o analýzu gender, nýbrž pohlaví (sex). Největším paradoxem dle Trinder je, že pohlaví je považováno za „nezávislou“ proměnnou, která ovlivňuje jiné „závislé“ proměnné.

Například se často objevují interpretace výzkumů, že ženy podléhají mentální anorexii 10 až 20krát častěji než muži. Prezentace podporuje stanovisko, jako by pohlaví bylo příčinou nemoci. Je tak ignorován silný sociální tlak na vzhled ženského těla. Nikoliv pohlaví, ale komunikace o ideálním vzhledu žen je příčinou anorexie.

Podobné zpochybnění „objektivní pravdy“ se může týkat mateřského instinktu. Ženy mají z hlediska většiny vědeckých teorií ve vínku tzv. „mateřský pud“, který je přirozeně předurčuje k péči o děti. Na základě analýzy mateřství v posledních čtyřech letech dokazuje Badinter (1998), že mateřství je sociálně konstruované a nikoliv přirozené. Ve své knize Materská láska popisuje jak zájem matek o děti kopíroval postoje společnosti k dětem.

Každý sociální pracovník, který studoval nebo se vzdělává, si jistě vybaví řadu teorií, definic a klasifikací, které se buď musel učit nebo mu je alespoň podbízejí učebnice psychologie, sociologie ale i sociální práce.

Typologie klientů, typologie problémů, etapy práce, kauzální vztahy (např. neúplná rodina vede k problémům chování) apod. mohou být jejich příkladem. Postmoderní perspektiva zpochybňuje platnost těchto modelů. A priori neprohlašuje, že neplatí, pouze nabádá k jejich reflektovanému užívání. Pomáhající by měl vždy při použití určité teorie přemýšlet, k jakým vedlejším důsledkům by mohla její neuvážená aplikace vést, co je za ní, zda je skutečně tak nezpochybnitelná, jak se na první pohled zdá, nakolik zjednodušuje realitu apod.¹

Realita, jazyk a moc

Modely a teorie sociální práce jsou v souladu s dominující představou reality, přičemž „správné pochopení“ reality je garantováno obecně uznávanými vědeckými metodami. Krize, o které hovoří postmodernisté, vzniká ze zpochybnění předpokladu, že jazyk je důsledkem reality. Naopak postulují opačné východisko, tedy že realita je důsledkem jazyka. Neznáme realitu, známe pouze příběhy, které o ní vyprávíme. Postmodernisté tak otevírají diskuzi o vztahu mezi jazykem, poznáním a mocí. Tvrdí, že lidé nemají nezávislý přístup k realitě, naopak realita je důsledkem jazyka. Pokud je jazyk nástrojem tvorby sociální reality, musí být věnována hlavní pozornost způsobu, jak je jazyk strukturován, užíván a rozvíjen v různých situacích (Parton, Marshall, 1998).

Ti, co mají moc, mohou ovlivňovat jazyk a diskurz a tudíž další interpretace reality. Jazyk je sociální, tvořený lidmi uvnitř mocenských vztahů lidské společnosti. Podle Foucaulta lidé užívají poznání k získání moci nad druhými. To, co říkáme, je pouze naší vlastní interpretací reality. A pokud se nám podaří vnutit či podsunout druhým naše interpretace, získáváme nad nimi moc (Payne, 1997:30).

Z toho Rossiter (2000) logicky vyvozuje otázky k sociální práci:

- Kdo vytváří realitu sociální práce?
- V čím zájmu?
- Kdo z ní jak profituje?
- Do jaké míry je možno brát teorie sociální práce vážně?

---

¹ Například v mnoha učebnicích jsou popsány postupy, jak jednat s klientem, který má psychiatrickou diagnózu. Je však třeba přemýšlet, zda nepoužíváme v konkrétní situaci danou teorii, jako nálepku, která nejenže nemusí být užitečná, ale může klientovi spíše uškodit.

Tyto otázky demonstrují posun od „hledání pravdy“ k hledání toho, „jak jsou pravdy produkovány“. Poznání není neutrální, ale reprezentuje požadavky moci. Proto Trinder (2000) navrhuje zkoumat, jak diskurzy (texty, jazyk, chování, politika, praxe) konstruují subjekty. Například kultura organizace může ovlivňovat etické rozhodování sociálních pracovníků mnohem více než tzv. profesní odpovědnost pomáhajícího.

Normativní role poznání a konec „věku nevinosti“

Podle Rossiter (2000) nám klasické vzdělání v sociální práci sděluje určité teorie o podstatě reality, podsouvá nám určité sdílené „pravdy“ poskytující vysvětlení lidské přirozenosti. Tato vysvětlení však také opatřují normativní očekávání a pro ty, kteří je nenaplní, vzniká důsledek v tom, že se stávají cílem intervencí sociální práce.

Například většina klasické literatury zaměřené na práci s rodinou a dětmi uvádí potřebu citového vztahu dítěte, který má v ranějších fázích života uspokojovat především matka. Toto tvrzení je vydáváno za vědecký fakt, který je téměř nezpochybnitelný. Z toho plyne tendence žen automaticky v 99 % (Maříková, 2004) nastupovat mateřskou dovolenou po narození dítěte. Pokud se v některé rodině role obrátí a rodičovskou dovolenou nastoupí otec, začíná z různých stran proces zpochybňování kompetencí ženy jako matky, tedy útok na její „normalitu“. Šmídová (2004) ve své studii „maminků“ píše:

„ A tak podobné pocity nejistoty zažívaly i matky z rodin, kde o děti začal pečovat otec. Ohrožení dosavadní identity ženy tu vzniklo „předáním“ části mateřského prostoru. Matky ztrácejí jistou moc a zároveň mají obavy z reakcí okolí. ...Někdy ale svoji verzi rodinného modelu mateřství rámuje matky přímo do identifikace s modelem „špatné matky“. Redefinice jejich „dobrého“ mateřství byla obvykle založena na tom, že jakmile přišly z práce domů, maximálně se zapojily do péče o děti a domácnost.“

Z uvedeného citátu plyne, jak matky zvnitřnily všeobecný model „dobré matky“. Foucault (2003) zavedl koncept tzv. „pastorální moci“, založené na principu, že určití lidé mohou sloužit druhým na základě statusu. Původně to byli kněží v rámci zpovědi, pak psychoanalytici v rámci terapeutického rozhovoru a novou pastorální moc obhospodařuje stát prostřednictvím sociálních pracovníků. Cíl je vždy stejný – utvářet představy lidí o světě na základě kontroly normality. Na základě tzv. vědeckého poznání je definováno, co a kdo je normální a co a kdo podmínky normality nenaplnuje. Tím, jak se člověk srovnává s měřítky

---

normality sám v sobě, stává se skrze objektivace sám subjektem. Stát tak již nepotřebuje násilí k výkonu moci, protože člověk se stává sám sobě jejím subjektem, což ukazuje i uvedený příklad.

Klasická sociální práce chápe „moc definovat“ neboli moc profesionální odbornosti jako neutrální, založenou na objektivních faktech. To sociální práci dodává jakýsi punc objektivitu či nevinnosti. Profesionálové jsou ti, kdo znají pravdu. Mají k dispozici jazyk, kategorie a programy, které jsou jednotně nastaveny a marginalizují určité skupiny jako “ty jiné”. Normalitě pak rozumí právě díky systému exkluze. Naproti tomu postmodernisté tvrdí, že idea nezávislé objektivní pozice mimo sociální vztahy, je sama nositelem autority. Tak ukončují “věk nevinnosti” sociální práce. Práci s marginálními lidmi sociální práce přispívá k upevňování definice marginality.

Odcizení mezi teorií a praxí

Postmodernisté patří mezi nejsilnější kritiky odcizení teorie od praxe sociální práce, kdy jsou znalosti a teorie výzkumníků velmi málo použitelné pro praktiky, kteří se pohybují v terénu. Fook (2000) pak klade otázku: Pokud jsou zpochybněny moderní teorie sociální práce, na jakých znalostech by měla stavět a jak by mělo docházet k její legitimizaci?¹

Moderní sociální práce má jasno, vědci a experti získali určité technické, racionální a objektivní znalosti v rámci standardizovaného vzdělání. To je nadřazuje praktikům i klientům.

Feministická sociální práce je založena na víře, že ženská zkušenost a perspektiva může opatřovat nové a rozvinutější pohledy, které nebudou opresivní vůči ženské zkušenosti. Vzniká však otázka, nakolik je ženská perspektiva nezávislejší než perspektivy jiné?

Postmoderní perspektiva se podle Fook (2000) oproti dvěma předešlým nevztahuje k poznání k obecnému ale ke kontextuálnímu. Teorie užívané praktiky by měly být vztaženy induktivně ke kontextu, tedy od praxe k teorii, nikoliv deduktivně od aplikace teorie na situace. Když Fook

---

¹ Klasické feministické teorie v sociální práci považují profesionalismus za patriarchální konstrukci, ve které je preferována mužská kultura, přičemž samotná cesta k legitimizaci je také chápána jako maskulinní záležitost. Orientují se pak na zavedení různé genderové zkušenosti do práce. Postmoderní feministka Fook (2000) však upozorňuje na nebezpečí tzv. “opozičního myšlení”, kdy je svět popisován v duálních termínech “normální” versus “deviantní”. Logicky to vede ke vzniku hierarchie.

zkoumala, jak praktici, považovaní za experty, zkoumají komplexitu situací, zjistila, že pracují s nejistotou, která jim napomáhá zůstat otevřenými při řešení situací. Pracovali s předpokladem, že i oni jsou aktéry situace a kladli si otázky, jak sami situaci ovlivní. Mimo jiné reflektovali i různé zájmy mezi klienty.¹

V rámci vysokoškolského vzdělávání jsou studenti učeni řadě téměř nepoužitelných teorií, které jsou vypůjčeny z jiných humanitních disciplín. Naproti tomu je věnována malá pozornost praxi. Řečeno slovy univerzitního rebela Davida Druckera (2005) - hodně se o ní mluví, ale málo se dělá – což znamená, že není dobře zajištěna a zorganizována, ani ohodnocena přiměřeným počtem kreditů. Drucker popisuje výuku sociální práce jako zaostalou, proti logice, protože teorie neodráží realitu bytí. Studenti by naopak měli začínat své vzdělávání v realitě a vytvářet teorii z jejich zkušeností v terénu. A totéž platí i pro akademiky a praktiky: Pokud mají teorie odrážet realitu, musí z ní pocházet.

Závěr aneb vede cesta z „krize poznání“?

Směrovou tabuli z „krize poznání“ představil v předchozím odstavci David Drucker. Kritériem legitimacy teorií má být jejich okamžitá užitečnost pro praxi. Jak však má být legitimováno poznání na úrovni práce s klientem? Jak poznávat klienta? Jak se na základě poznání rozhodovat? Mají na to vůbec sociální pracovníci právo? Postmodernisté se domnívají, že ano (a neexistuje rozdíl mezi postmodernisty a postmoderními feministkami, protože ten se odráží pouze v oblasti zájmů). Základní podmínkou je studovat jevy v jejich kontextech, uvědomovat si omezenost našeho poznání a umění pracovat s nejistotou, jako základní hodnotou postmodernistické sociální práce. A jak je to s budoucností sociální práce? Budou vůbec existovat dominující normy a hodnoty, které by tvořily kritéria pro výkon našeho povolání? Vždy budou existovat určité centrální hodnoty a normy. Postmodernismus nespočívá v jejich zničení, ale v jejich nepřetržitém vyzývání k legitimaci.

---

¹ Připouštěli, že proces interakcí s klientem mění i je samotné. To je pro modernistickou vizi sociální práce nepřijatelné. Pracovník má být ten, kdo má zůstat ve vztahu s klientem nezměněn, pak se však ocitá v roli robota bez emocí.

Použitá literatura

- BADINTER, E. (1998). Materská láska. Bratislava: Aspekt.
- BAUMAN, Z. (1995). Úvahy o postmoderní době. Praha: Slon.
- DRUCKER, D. (2005). The International Association of Social Work (IASSW) and the „pursuit of social justice and SOCIAL DEVELOPMENT“. Nepublikovaný příspěvek z konference Social Work Education in Ethiopia: Global Challenges & Perspectives 2005.
- DUBOIS, B.; KROGSRUD MILEY, K. (1999). Social Work An Empowering Profession. Boston: Allyn and Bacon.
- FAWCETT, B.; FEATHERSTONE, B. (2000) Setting the scene: an appraisal of postmodernism, postmodernity and postmodern feminism. In FAWCETT, B., FEATHERSTONE, B., FOOK, J., ROSSITER, A. Practice and Research in Social Work. Postmodern feminist perspectives. London and New York: Routledge.
- FOOK, J. (2000). Deconstructing and reconstructing profesional expertise. In FAWCETT, B., FEATHERSTONE, B., FOOK, J., ROSSITER, A. Practice and Research in Social Work. Postmodern feminist perspectives. London and New York: Routledge.
- FOUCAULT, M. (2003). Myšlení vnějšku. Praha: Herrmann & synové.
- LYOTARD, J.F. (1993). O postmodernismu. Praha: Filosofický ústav AV ČR.
- MAŘÍKOVÁ, H. Kdo jsou otcové na mateřské dovolené? Gender on-line 1/2004.
<http://www.genderonline.cz/index.php?page=clanek&subrubrika=39&clanek=216>
- NEČASOVÁ, M. (2003). Profesní etika. In MATOUŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál.
- PARTON, N., MARSHALL, W. (1998). Postmodernism and discourse approaches to social work. In ADAMS, R., DOMINELLI, L., PAYNE, M. Social Work. Themes Issues and Critical Debates. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Palgrave.
- PAYNE, M. (1997). Modern Social Work Theory. Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: MACMILLAN Press. s. 227-237.

- ROSSITER, A. (2000). The postmodern feminist condition: new conditions for social work. In FAWCETT, B., FEATHERSTONE, B., FOOK, J., ROSSITER, A. Practice and Research in Social Work. Postmodern feminist perspectives. London and New York: Routledge.
- ŠMÍDOVÁ, I. (2004). Rodiny, kde pečují otcové. Gender on-line. 4/2004. <http://www.genderonline.cz/index.php?page=prehled&subrubrika=41>
- THACKERAY, M. G.; FARLEY, O. W.; SKIDMORE, R. A. (1994). Introduction to Social Work. Englewood Cliffs: Prentice-Hall International.
- TRINDER, L. (2000). Reading the texts: postmodern feminism and the 'doing' of research. In FAWCETT, B.; FEATHERSTONE, B.; FOOK, J.; ROSSITER, A. Practice and Research in Social Work. Postmodern feminist perspectives. London and New York: Routledge.
- WELSCH, W. (1993). Postmoderna - pluralita jako etická a politická hodnota. Praha: Konias-Press.
- WILDING, P. (1982). Professional power and social welfare. London: Routledge & Kegan Paul.

Univerzalizace – specializace jako součást profesionální identity povolání sociální pracovník

PhDr. Josef Zita¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

This article is drawn up as the study of profession of social work. Methodology of this study is build up on empirical surveys from 2003 to 2005 (public opinion, students from social VOŠs, entry year students of social work and charity work at University of Hradec Králové).

Východiska

Identitu pojmám jako pracovní pojem jehož v článku kontextuálně používám.

Identitou v institucionálním pohledu míníme konkrétní celistvou, ničím nezaměnitelnou podstatu profese. Nabývání identity člověka s profesí chápeme jako proces postupného ztotožňování se s jejími relevantními znaky.

Česká sociální práce se stala v průběhu posledních patnácti let výrazně institucionalizovanou a profesionalizovanou. V nich docházelo v pohledu její identity k dalšímu významnému procesu v podobě snižování strategií založených na normách a právně administrativních přístupech ve prospěch metod sociální práce a jejímu zvýrazňování jako nezbytné instituce moderní společnosti. Postupně se konstituovaly v rámci profese nové branže (sociální asistenti, probační a mediační pracovníci, sociální terapeuti a další). Tato expanze pak nastolila nutnou diferenciaci v sociální práci a jejím profesním výkonu.

„Sociální pracovníci musí rozumět jak jejich profese zapadá do struktur společnosti...“ (Dominelli, 1997), té společnosti, která je hlasateli postmoderny vymežována jako flexibilní a riziková.

Příspěvek vychází z komparativních teoretických analýz a především z dílčích výsledků empirických šetření jež se vztahují k řešenému výzkumnému projektu *„Profesní identita sociálního pracovníka, proces jejího utváření“*

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: PhDr. Josef Zita, Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové. tel.: +420493331364, email: josef.zita@uhk.cz.

(katedra sociální práce a sociální politiky PdF UHK, 2003-2006). Není tedy primárně zaměřen na pojetí sociální práce jako nezbytné instituce moderní společnosti, ani na analýzu pro sociální práci typických činností (meritorní obsah).

V zemích, kde se po více než jedno století kontinuálně vyvíjela sociální práce zajišťovaná profesionály i dobrovolníky (či polodobrovolníky), vystupují zřetelně do popředí snahy o její plnou profesionalizaci (v USA od počátku především v úsilí M. Richmondové, v Německu ve dvacátých letech a později v SRN v 70. letech minulého století, ve Švédsku v prvních letech po 2. světové válce). První profesní sociální pracovníci v USA připouštěli, že kvalitu jejich pomoci „potřebným“ zlepšilo zprofesionalizování jimi poskytované práce.

V odborné literatuře nalzáme řadu pojednání o tom, zda sociální práce v té které zemi již dosáhla své profesionalizace či nikoli.¹ Vycházím z toho, že téměř každé povolání získává během svého vývoje alespoň některé znaky profese.

Podle E. Greenwooda by každá profese měla určité požadavky splňovat:

1. Vlastní teorie
2. Odbornost
3. Společenské schválení profese
4. Etický kodex
5. Kulturu profese

Toto byly (jsou) nejčastěji zmiňované znaky ve vedeném diskurzu o sociální práci coby profesi (Johnson, 1998:19).

„Petersovův (1971) verdikt, že profesionalizace sociální práce se 'nevydařila', byl výsledkem porovnání sociální práce s *klasickými profesemi* (lékař, právník), jejichž kritéria se ve své celosti ukazují jako skutečně nevhodné pro sociální práci.“ (Hollstein-Brinkmann, 2001:106)

---

¹ Nekončící debata o tom, zda již povolání sociální pracovník dosáhlo všech požadovaných aspektů profese, nebo zůstává stále semiprofesi (poloprofesi). Jedna z reprezentativních trajektorií konstatuje, že v řadě zemí kulturního okruhu euroamerické civilizace dospěly již procesy zrání sociální práce svého završení. „*Je to profese, protože obsahuje atributy profese* (R. A. Skidmore, M. G. Thackeray, O. W. Farley). *Atributy profese však nebývají vymezovány shodně.* L. C. Johnson konstatuje, že zatím neexistuje jasná a odpovídající definice termínu profese. Bylo již učiněno mnoho pokusů vytvořit systém, který by popisoval znaky profese. Ačkoliv se stále vynořovaly otázky, zda je sociální práce profesí, kritéria sociální práce většinou splňovala požadavky profese.

J. Kořa uvádí v obecném pohledu na profesionalitu „Výchozí pojetí profesionality bylo výborně ušito na míru tradičním, starodávným profesím, tzv. univerzitně vzdělaným profesím – kněžím, právu a medicíně.“ Definice se však v současnosti hodí i k dalším profesím, jako jsou architektura, **sociální práce**, inženýrství, učitelství na všech stupních škol, management a další. Podle W. J. Gooda zcela základní obecné charakteristiky tvoří **poměrně vysoká úroveň předběžného teoretického poznání a vědomí etického ideálu služby** (Kraus, 2001:161). Dovolím si k tomuto přiřadit další ukazatel, za který považuji **mnohostrannost sociální práce** (multifunkčnost) směřující dnes prakticky již **ke všem sociodemografickým skupinám obyvatelstva**. Sociální práce se stala veřejnou profesí.

Proto považuji další rozvíjení debaty o profesionalitě sociální práce z přístupů, které byly relevantní několik desítek let nazpět, za v současnosti již překonané (dříve Greenwood, 1953). Aktuální však zůstává rozprava nad jistou 'výlučností' povolání sociálního pracovníka (viz níže).

Diskusi o profesionalizaci povolání lze pojímat ve snaze vymezit identitu a hranice oboru, což je u sociální práce nesnadné.

Problém definice jednotlivých profesí lze metodologicky chápat jako pokus dát preciznější formu sociálním nebo zaměstnaneckým rolím. Role jsou jedinci předepisovány zvnějšku a podléhají společenskému normování a sankcím. Jsou i rozličně vnímány i v různých částech společnosti. Přejít od pochopení jednoduchých rolí k profesionalitě je komplikováno tím, že zahrnuje také složitý přechod k sebeuvědomování a ke komplexnějšímu sebepojetí. Koncept profesionality nelze nadefinovat podle jednoduchých kritérií, nýbrž je nutno používat vícekritériální definici profesionality (Carnegi, publikace Carnegie Commission).

Společenské schválení profese sociálního pracovníka vyplývající ze vztahů mezi sociální prací a společností.

Čtyři možné vztahy (Cowger, 1977):

- Sociální práce jako agenda sociální kontroly zájmů společnosti
- Sociální práce jako reforma společnosti
- Sociální práce jako strukturní část společnosti
- Sociální práce jako prostředník mezi jednotlivci a společností.

(Dubois, Miley, 1999:23).

Pokusím se formulovat profesní atributy té naší profese v symbolickém řádu, též v úloze funkcionální. Symbolismus je vedle věcné (artefaktu) stránky druhou složkou kultury, tedy i kultury profese.

V pohledu symbolické kapitalizace je to především **vzdělání**. Zavedená vysokoškolská edukce ve studijním programu sociální práce a sociální politika prokazatelně zvedla prestiž tohoto „společenského“ povolání. Ač to možná někdo vidí nerad, část absolventů, především pak magisterského stupně, našla své zaměstnanecké uplatnění i mimo obor (při posuzování „odklonu“ od profese by bylo nutné vzít v úvahu důležitou proměnnou, kterou je faktická možnost nalézt nabytému vzdělání uplatnění na pracovním trhu sociální práce). Vzdělání také posílilo pozici sociálních pracovníků v multiprofesionálních kontaktech a spolupráci.

V poněkud dnes již archaicky znějícím „**stavovském právu**“ a jeho **institucí**, jakými je profesní komora, asociace, odbory, odborné časopisy, popřípadě i knižní nakladatelství (např. v USA známé NASW Press, tj. National Association of Social Workers).¹

Obecné charakteristiky profese pojímané v anglosaském kontextu jsou ty, že aktivity které provozuje slouží obecnému blahu a že jsou kontrolovány kolegy dané profese. Proto musí být profese seberegulovatelná. V tom především spočívá význam profesních a zájmových asociací, které nadto

---

¹ **Organizace sdružující sociální pracovníky v ČR**

Společnost sociálních pracovníků (k 30. 4. 2005 v ní sdruženo 330 členů), Česká asociace streetwork, Profesní komora sociálních pracovníků (členů vlastního sdružení 7, členů databáze 163), Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici (SPJ), Rada pro rozvoj sociální práce, Asociace vzdělavatelů v sociální práci (není asociací sociálních pracovníků v pravém slova smyslu), Zdravotně sociální sekce 022 při České asociaci sester.

Samostatná odborová organizace sociálních pracovníků v České republice nebyla založena. Možnost odborově se organizovat sociálním pracovníkům dává Odborový svaz zdravotníků a sociální péče.

Z dostupných údajů o počtu profesně organizovaných sociálních pracovníků v některých z těchto organizací je zřejmá spíše jejich nižší organizovanost. Existence Asociace vzdělavatelů v sociální práci je dokladem toho, že výchova a profesní příprava dorostu spočívá v rukou jiné profesní skupiny.

Z odborných časopisů je to především Sociální práce/Sociálna práca, časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci. Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci a Fakulta sociálních studií MU Brno. K 31.3.2005 činil jeho náklad 800 výtisků. Dále je tu ÉTHUM, bulletin pro sociální prevenci, pomoc a intervenci. Vydává Sdružení pro sociální prevenci a sociální pedagogiku ve spolupráci s Českou asociací streetworku, Sdružením pro podporu a rozvoj komunitní práce, Sdružením pro rozvoj sociální práce v trestní justici. Svůj Zpravodaj nepravidelně vydává Společnost sociálních pracovníků. Autoři z Česka též publikují v časopise Sociálna práca a zdravotníctvo, vydává Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavské univerzity. Noviny Práce a sociální politika vydává Ministerstvo práce a sociálních věcí.

---

usilují o prosazování a obhajobu svých hodnot a zájmů (v nichž u pomáhajících profesí zaznívají též ohledy vůči jejich klientům), rozvíjení oboru a vzdělávání svých členů. U sociální práce však vyvstává její dualita: povinnost vůči individuu a povinnost vůči společnosti. **Vezmeme-li početnost a aktivitu asociací za indikátor, pak docela spolehlivě měří stav profesního vědomí a sbevědomí příslušné profese.**

Sociální pracovníci patří mezi ty profese, které o sobě nerady podávají výpověď. Slovy van der Laana „sami sebe vyjímají z perspektivy posuzování“. Široký a přitom nevyhraněný rozsah činností, emoční nároky na psychiku, procedurální postupy a ritualizované chování v nejistých situacích, stigmatizační dopady a další vytvářejí u sociálních pracovníků pocit očekávání porozumění a pochopení u široké veřejnosti.

Do symbolického univerza profese přináší její **odborný jazyk**. I přes vědomí transdisciplinárnosti sociální práce a tím i přebírání pojmů „in vivo“ je nezbytné vytvářet vlastní jazyk s termíny „in vitro“.

Minimální standardy v české sociální práci

Moderní společnost dospěla značné standardizace kritérií, procedur, produktů. Tomu se nevyhnula ani sociální práce. V současném trendu standardizovat co se jenom trochu standardizovat dá, jsou významným ukazatelem profese její standardy či vně stojící **standardy**, k profesi se funkcionálně vztahující nebo alespoň promlouvající. Ty již mají úlohu výrazně účelovou, méně již symbolizující.

Z. Konopásek rozlišuje tři základní skupiny minimálních standardů v sociální práci:

1. Standardy vzdělávací (které jsou součástí akreditačních systémů), jež se týkají výukových programů zaměřených na sociální práci); tyto standardy formují „vzdělanostní profil“ sociálního pracovníka;
2. Standardy profesionální (které se týkají ochrany profese v rámci profesionálních sdružení a či asociací); tyto standardy vymezují „profesionální profil“ sociálního pracovníka;
3. Standardy vázané na zaměstnávání sociálních pracovníků; tyto standardy definují „profil zaměstnání“ (job profile) sociálního pracovníka (Konopásek, 1995:9).

Tyto standardy slouží jako samosprávně udržované a oficiálně uznávané normy, které umožňují standardizované testy kvality v prostředí vzájemně si konkurujících subjektů.

Z. Konopásek uvedenou triádu standardů dále vymezuje takto. První skupina standardů definuje, kdo (a za jakých podmínek) je *akreditovaným vzdělavatelem v sociální práci*, resp. kdo (kdo a za jakých podmínek) má *všeobecně uznávané vzdělání* v tomto oboru. Druhá skupina standardů definuje, kdo vlastně je *profesionální sociální pracovník*, resp. co je vlastně *profese sociální práce*. Třetí skupina standardů se pak týká praktického výkonu profese a odpovídá na otázku, kdo (a za jakých podmínek) může být jako sociální pracovník *zaměstnán*, resp. kdo (a za jakých podmínek) může sociální pracovníky *zaměstnávat*, a to aby přitom byly respektovány první dvě skupiny standardů.

Jako instituce byl v České republice přijat a plní své funkce standard pouze jediný a to Minimální vzdělávací standard v sociální práci (zpracovala Koordinační rada pro vzdělávací standardy, přijala Asociace vzdělavatelů v sociální práci České republiky, 1993).

Pro představu zařazuji „západoevropský“ profesní profil sociální práce, který je založen na zkušenosti některých západoevropských zemí. Sestává z následujících součástí:

- A) obecné charakteristiky sociální práce,
- B) úkoly sociální práce,
- C) kvalifikační požadavky sociálního pracovníka,
- D) úroveň funkcí sociální práce.

Blízko k profesnímu standardu má **kompetenční profil** (u nás strukturně propracovaný Z. Havrdovou). Kompetenční profil sociální práce musí nutně fungovat na pluralitě a komplementaritě daných kompetencí. Část kompetencí je dána explicitně zákonem (výrazně je tomu na úseku sociálně právní ochrany dětí), část pak vymezují konkrétní pracovní náplně jednotlivých branží sociálních pracovníků. Uváděný kompetenční profil však slouží spíše účelům didaktickým, jako opora konceptu konativních praxí studentů. Profesní standard vymezuje od jiných profesí. Legislativní ukotvení sociální práce jako celku a legislativní vymezení sociálních pracovníků jako profesní skupiny v České republice není (byly zpracovány Teze k návrhu zákona o sociálních pracovnících, MPSV, 2005).

Znaky profese

Je-li obtížné podat přesné (až definiční) vymezení a ohraničení profese sociální pracovník, pokusím se tuto explanovat za pomoci jejich obecných znaků.

Za **obecné** charakteristické **znaky profesního povolání sociální pracovník** považují níže uvedené, působící ve vzájemné spojitosti adresně k jednotlivým branžím a v jejich rámci pak k specifickým zaměstnaneckým rolím.

Sociální práce je řazena mezi **diverzifikované profese**, což znamená že ji nacházíme v řadě resortů (např. podle jednotlivých ministerstev, ale také v tzv. alternativním sektoru). „*Služby jsou seskupeny do množství oblastí jako vztahování k adresnosti specifických sociálních problémů, uspokojování potřeb klientů, populačních skupin nebo odrážení partikulárních uspořádání.*“ (Dubois, Miley, 1999:20) Pro status profese tato skutečnost vyznívá ambivalentně. Pozitivně v tom, že ji přibližuje stále širšímu spektru lidí. Tedy nejenom těm, kdo potřebují pomoc nebo jsou nějak výchovně či společensky problémoví. Rizika a ambivalence představují v soudobých společnostech běžnou a samozřejmou součást našeho života (U. Beck, A. Giddens). Podle Z. Konopáska **dnes patří sociální práce k normalitě každodenního života** (1995:29). Tím nemůže být sociální práce jiná, než fenomenologická. Oprávnění a znalost profese má přinášet prospěch všem lidem, tak zní jeden z klasických požadavků na profesi kladený. Sociální práce se **individualizuje a univerzalizuje**, a to tak, že přestává být spojována s určitou společenskou vrstvou nebo skupinou. Toto tvrzení však platí v podmínkách České republiky jenom z části. Trend vývoje je však i tady čitelný. „*Úlohou sociálního pracovníka je asistence v riziku, přičemž 'riziko' je zde definováno jako běžná součást každodenního života prakticky všech vrstev společnosti*“ (Konopásek, 1995:30).

V počátcích sociální práce zastávaly její „zakladatelky“ názor, že je možné poskytnout pomoc pouze určité skupině lidí. Vycházelo se z toho, že podstatná část populace se postará sama o sebe. Společenská situace se změnila. Lidé nejenže neodmítají intervenci státu, nýbrž tuto přijímají a dokonce očekávají. Vytváří se mýtus o „dependency culture“ (Dominelli, 1997). Při širokém „rozpětí křídel“ sociální práce je obtížné dospět k výrazné specifičnosti, což odráží v části veřejného mínění názorem, že k poskytování sociální pomoci není třeba nějakého zvláštního vzdělání a kvalifikace. Popisovaná diverzifikace vystoupila na světlo ještě v jednom ze svých aspektů, a to v probíhajícím procesu restrukturalizace státní správy. Dnes, po zániku referátu sociálních věcí OkÚ, jsou nuceni sociální pracovníci pověřených městských úřadů pracovat se dvěma nebo i více vyhraněnými klientskými skupinami (zaznamenali jsme vedení i čtyř agend).

V rámci povolání dochází k **segmentizaci do jednotlivých rolových činností sociálního pracovníka**, mezi nimi pak nemusí vládnout stav úplné konzistence. Nemám na mysli pojetí role jako souboru očekávaného, interpretovaného a společensky normovaného chování, jež se váže k dané situaci. Sleduji takové štěpení do rolových činností, které většinou nemá přesné vymezení a ohraničení: jako poradce, opatrovník, pečovatel, posuzovatel, organizátor, terapeut, dohlížitel, vychovatel, konzultant, mediátor, probátor, vyšetřovatel, průvodce, utěšitel, politik, byrokrat a další. Rolová činnost „politik“ souvisí s pojetím sociální práce jako morfogenetické instituce společnosti. Spočívá v politickém vyjednávání (i v sídelním místě) a ve snaze o sociální změnu. Této roli je v naší literatuře, a zřejmě i v přípravě sociálních pracovníků, věnována jen okrajová pozornost. Není však jednotného názoru ani v zemích s kontinuální tradicí sociální práce. Např. *Davies (1981, 1985) tvrdí, že sociální pracovník má přispívat k udržování konsensu, nikoli pomáhání sociální změně*“ (Dominelli, 1997), „rozhoupávat člun se nemá“. Vzato, kdyby se ve společnosti naplnila idea sociální spravedlnosti, tak by to ve svých důsledcích vedlo k minimalizaci potřeby sociální práce. Byrokrata vymezují ve weberianském pojetí byrokracie, nikoli pejorativně. Úředník by měl vyřizovat záležitosti občanů správně a rychle, a to podle daných pravidel, bez subjektivních zásahů. Tato pravidla by měla občanům dávat záruky, že všichni mají nárok na rovný přístup.

Byrokracie může sociálního pracovníka ochraňovat před nátláčivostí až agresivitou některých klientů. „Podívejte se, takhle je to dáno normou a jinak to nejde“. Sama byrokratizace velkých zaměstnavatelských organizací může omezovat profesní kompetenci v ní pracujících sociálních pracovníků, jsoucí vůči jiným zastoupeným profesím v menšině. Další omezení tam může zakládat přísně vyžadovaná loajalita. Snad nejvíce spojení je adresováno vazbě na pomáhající profese, v níž je sociální pracovník zobrazován jako jakýsi „posel lidskosti“, jenž dostal od společnosti mandát k výkonu svého povolání (formálně doloženo absolventským diplomem a pracovní náplní doloženou ku pracovní smlouvě). Tím vůči němu společnost postavila svá očekávání v podobě společenské objednávk. Vedle toho však existují další objednávky individuální a skupinové (též i institucionální) a tím i odlišná očekávání. Tím může docházet ke konfliktu jednotlivých rolových činností. Veřejné mínění upozorňuje ve vztahu k „individuální“ objednávce na možné prvky kontraproduktivnosti sociální práce.

Česká sociální práce stojí ve svém praktikování v každodenní profesní činnosti jejich realizátorů před řadou dilemat. Přes *bona fide* snahu

---

některých autorů prezentovat tuto jako profesi výlučně pomáhající, zůstává sociální práce svoji povahou „rozporuplnou profesí“ (Řeniček, 1994:16-18). V různém poměru se v ní prolínají **funkce emancipační (mobilizační) a kontrolní (normativní)**. Nikdy jsem neobhajoval stanovisko, že by v sociální práci neměl být žádný stupeň kontroly. To by vedlo k absurdní debatě, neboť práva zahrnují také povinnosti. Týká se to především té sociální práce, která je součástí výkonu veřejné správy. Situaci v profesi pak komplikují konsekvence této **dvojakosti**, neboť pro profesionální výkon každé z obou vyhraněných „poloh“ profese je žádán odlišný typ osobnosti vykonavatele profese (výjimky však i tady potvrzují pravidlo). Rozpravy k tomuto problému probíhají ve světě již několik desítek let. „*Sociální práce byla vždy dvojnásobnou aktivitou, charakterizovanou z části napětím mezi silami fragmentace a diverzity, která se pokoušela hledat oborovou koherenci a profesionální legitimitu*“ (Clarke, 1993).

Dvojnásobnost provází sociální práci i tam, kde se v jednom zaměstnání spojuje výkon dvou povolání. Nejviditelnější **dualita** je ve spojení úředník-sociální pracovník, zdravotní sestra-sociální pracovnice, justiční úředník-sociální pracovník probátor a mediátor, sociální pedagog-sociální pracovník.

Obtížná je měřitelnost efektů přístupů a výkonů sociálního pracovníka a tím i konec konců i celé sociální práce. Jakých ukazatelů by k tomu bylo třeba, je vůbec možné takové indikátory přesně určit? Část měřitelná jisto jistě je, především ta, která probíhá podle stanovených procedur. Značná část však je druhem vynaložené abstraktní práce, která se případně viditelně zhodnotí až v blízké či vzdálenější budoucnosti. **Výsledky profesní práce sociálního pracovníka často nabývají stochastického charakteru** (pravděpodobnost její úspěšnosti se naplní či nenaplní). Úspěšnost je dána také kapacitou, kterou k řešení problému sociální pracovník má. Jako nedostatečná kapacita se v současnosti jeví personální stav na úseku sociálně právní ochraně dětí (nedávno provedená analýza upozorňuje na nebezpečí kolapsu celého systému).

V historicky vytvořeném společenském stereotypu vztahujícímu se k profesi je u nás sociální práce brána jako typická **ženská profese**.

Problematický se mi jeví znak v rozpravě formulovaný jako 'výlučnost' či 'výjimečnost' profese sociální pracovník. Argumentaci principem holistického přístupu k situaci člověka nepovažuji za dostačující. Ve znaku spočinula spíše reflexe touhy po identitě, jejímiž nositeli jsou některé skupiny sociálních pracovníků. *Vox populi*, zjišťováno na reprezentativním šetření, vykazuje vnímání růstu náročnosti výkonu sociální práce (výzkum uveden v úvodu článku). Za symbolizující znak 'výlučnosti' bývá považován též

Etický kodex sociálních pracovníků (1995). Váha jeho účasti v prakticko-vané sociální práci, zdá se, je určena jak dalece je přijímán jednotlivými sociálními pracovníky jako vnitřní mravní imperativ osobního lidského a profesního jednání.

Definiční znaky

Pouze hypoteticky uvádím **hlavní diakritické znaky**, podle nichž lze postihnout profesi sociální pracovník v její jednotě. Dominantně je to **poskytování sociálního poradenství**, kterým by měli na dostatečné úrovni, kvalitě a šíři disponovat všichni sociální pracovníci. Za druhý diakritický znak považuji **poskytování sociálních služeb**, které je třeba specifikovat v rámci generalizující kategorie sociální služby **jako služby sociální práce** (pojem si vypůjčuji od L. Musila).

Vedle uvedených empiricky doložených diakritických znaků v podobě kompetenčních činností lze desagregovat toto povolání do širší dalších odborných aktivit, které lze nazvat **prefabrikáty**, jež umožňují různou skladebnost komponent, z nichž jsou jednotlivé branže celistvého povolání sociální pracovník komponovány. Tím mají některé branže k sobě velice blízko (např. kurátoři pro osoby společensky nepřizpůsobivé a sociální pracovníci vězeňské služby), u jiných pak nacházíme značnou dimenzionální disperzi (srovnejme např. sociální pracovníce v náhradní rodinné péči s terénními protidrogovými pracovníky). Na komplexnější více faktorovou srovnávací analýzu v tomto tématu jednotné profese sociální pracovník čekáme.

Profesionální sociální práce má své teoretické a praktické základy. Nesouhlasím s těmi autory, kteří ji subordinují na pouhou aplikovanou disciplínu a vnucují ji pozici jakési „lačné vyprahlé houby“, která pouze nasává z vřidel jiných etablovanějších oborů. To však neznamená, že povolání sociální pracovník odvrhne **slupku synkretičnosti**, která s ním jde od jeho počátků. Proto nepovažuji pojem „kolonizace“ za jenom pejorativně myšlený. Míra profesionální odbornosti je dána jednak relativně přísným vzděláním, jednak „účastenskou“ epistemologií¹, která je

---

¹ „Účastenská“ epistemologie je jednou z odpovědí na otázku „odkud víme, co známe o sociální práci, pokud to vůbec víme?“ Nositeli a tvůrci jsou dobří praktici, kteří upřednostňují hledání teorie „venku“, tj. ve vlastní sociální práci. Kriteria: zkušenost, erudice, intuice, sebevědomí, respektování autority. Poznámka: většinou mají vybroušené sebehodnocení a vyšší profesní sebevědomí.

---

pro získání úplné kvalifikace sociálního pracovníka nezbytnou. **Kvalifikaci tvoří spojení osobnostních předpokladů, vzdělání a praxe.**

Hlubší a komplexnější analýzu profese sociálního pracovníka u nás zatím postrádáme. V důsledku toho je pak obtížná obrana profesní podstaty sociální práce. Analýzy, jež by zahrnovala strukturně kvantitativní ukazatele (početní stav, jeho rozmístění a mobilitu, zaměstnanecké profily, poměr zastoupení pohlaví, věková a kvalifikační struktura, pracovní pozice) a dále i ukazatele kvalitativní (vývoj profesních činností a kompetencí, osobní profesní potenciál, další vzdělávání, rekrutace nositelů profese, identita a adaptace na profesi, studium profesionálních drah, různé záměry a přístupy jednotlivých branží sociálních pracovníků, konflikty v profesi, posun v prestiži a další).

Proti specializačním tendencím je ve vedeném diskurzu praktiků i akademiků stále ještě vznášena námitka druhu. Pro identitu námi sledovaného povolání je důležité přijmout či odmítnout existenci tzv. „*mnohostranných sociálních pracovníků*“ (Dubois, Miley, 1999). Autorky zde vymezují též sociální činnosti v sociální práci. **Sociální práce je** a musí být **mnohostranná**, služby sociální práce se ve svém spektru rozšiřují. Může však v dnešní době sociální pracovník nabýt definice univerzálního sociálního pracovníka? Ona připomínaná **multifunkčnost sociální práce** se snad týká pouze poskytování základního sociálního poradenství. „*Mnohostranní sociální pracovníci uvažují ve svých sociálních činnostech v kontextu s širšími sociálními strukturami, řešené problémy a rozhodování ukotvují právě zde*“ (Dubois, Miley, 1999).

Vývoj profese však směřuje k jejím **specializacím**. Jako společenská instituce sociální práce nabývá na významu, byť se všemi dvojznačnostmi, které ji provázejí.

Proti nadměrnosti specializace jsou vznášeny námitky druhu: „*Specializovaný sociální pracovník na to své nemůže v určitých běžně se vyskytujících těživých sociálních situacích poskytnout ve vstupních problémech takové informace, rady a pomoc, kterou disponuje všestranně připravený a mnohostranně orientovaný sociální pracovník*“...

„*Přestože sociální pracovníci rozvíjejí specializovaná zaměření, v zorném úhlu pohledu všeobecné platnosti je stále vhodné, aby problémům bylo rozuměno v jejich kontextu a intervence rozvinutá zorným úhlem v jejich důsledcích byla ve všech stupních systému*“ (Dubois, Miley, 1999:22).

Vývoj směrem ke specializacím vykazuje ambivalentní znaky. Nepochybujeme o tom, že z kvalitní služby sociální práce. Druhou stranou mince je

však nebezpečí, že tím může dojít k další diverzifikace a ve svých důsledcích i k rozbití profese jako takové (viz postmodernistické chmury kolem perspektivy sociální práce). Žijeme v poslední fázi moderní společnosti v níž se střetávají tendence cesty k otevřené občanské společnosti s „byrokratickou homogenitou“ (jíž je část sociální práce vlastně součástí). Rozčlenění sociální práce vyvolává problémy identity, hodnot a věrností (Clarke in Parton, 2000:18). **Profesionální věrnost** může být **nahrazována organizační věrností**. Diverzifikace bude probíhá podle řady odlišných os. „Myslím, že je produktivnější přemýšlet o sociální práci jako o vždy rozštěpené od dob svého vzniku v 19. století a vidět její historii jako opakovaně poznamenanou napětím mezi rozštěpením a integrací, ve které bylo použito mnoho strategií, aby se pokusily vytvořit spojitost nebo jednotu mimo fragmenty“ (Clarke, 1993).

Pak nám do rozpravy vstoupí další obecná pojmová kategorie, již je **poctivé řemeslo**. Beck (1977) odlišuje povolání od řemesla. Vymezuje profesi jako vlastnění základních znalostí, které se mohou naučit a použít v různých situacích, kdežto lidé ovládající určité řemeslo, mají pouze specifické dovednosti, použitelné jen ve specifických situacích.

„V různých částech Evropy je, jak se zdá, nějaký postup netýkající se výhradně sociální práce, ale také komunitní práce a práce s mládeží, učení, sociální pedagogiky, atd., k definování přípravy na tyto profese výhradně ve výcvikových semestrech (např. v poradních dokumentech o zaměstnaneckých standardech, 1999). Tato změna, zdá se, omezuje tuto práci na získávání dovedností a kompetencí, týkajících se jen málo kritického myšlení o procesech. Práce se stává otázkou technických dovedností, s pracovníky využívající 'tašku s nářadím' k odvedení 'dobrého' kusu práce, ocenění, vypočtení, zhodnocení a stálého opakování. Různí autoři argumentují tím, že tento proces je výsledkem dominance managerialismu jako souhrnného diskurzu v opatření veřejných služeb, identifikujících nejen 'přiměřené vykonávání', ale také 'přiměřené znalosti', které jsou vyžadovány k 'dělání této práce' (Roberts, 1998).

V profesi bere člověk ohled na ostatní a širší souvislosti, než na pouhé řemeslně technické dovednosti. V sociální práci na sebe bere větší odpovědnost, osobní zaujetí, poslání. V profesi platí „miluji práci, ne ctižádost“ (a to by v sociální práci mělo platit dvojnásob). Pokud bychom stavěli sociální práci pouze na technologii výkonu, pak by i ona mohla přijmout poněkud simplicistní definici profese „jako zaměstnaneckou skupinu, která chrání a buduje svou dominantní pozici v oblasti práce“

(Wilding). Souhrnně lze nazvat technologie uplatňované v širokém spektru polí sociální práce za asamblážní.

Profesní vědomí (sebevědomí) sociálních pracovníků se váže ke svému nositeli, tj. k profesní komunitě sociálních pracovníků.¹ Odborná komunita sociálních pracovníků je protkána řadou pevnějších či křehčích pojítek. Vnitřními autonomními mechanismy se strukturuje do vícero profesních skupin (branží), tím má sociální práce značnou vnitřní profesní dynamiku. To ovšem není vztažné pouze k české sociální práci, nýbrž k sociální práci jako nadstátnímu (nadmárodnímu) fenoménu.

Hledá a nalézá oporu v diskurzivní skupině, kterou vytváří spolu s jinými profesemi, tedy těmi, které „hovoří“ stejným či blízkým jazykem. Přináleží do skupiny příbuzných povolání.

Dotváří se první generace sociálních pracovníků vysokoškolsky vzdělaných a absolventů vyšších odborných škol sociálních. Jenom před ní stojí výzva směřovat povolání k jednotné a ukotvené profesi. V postmodernistických úvahách (díváme se však do tváře společnosti, která tady ještě není – T. Halík) zaznívá i žalm nad sociální prací coby profesí. V jeho tónu by její nemalá dimenze měla přejít do případového sociálního managementu, demontovat profesi bude zřejmě i sílíci dobrovolnický potenciál typický pro otevřenou občanskou společnost.

Každá profese vyžaduje kvalifikaci. Ta sestává z tří propojených částí: osobností předpoklady, vzdělání, praxe. Další modul našeho výzkumu je vymezen cílem rozkrýt a interpretovat iniciační (doadaptáční) období absolventa na profesi v době jeho prvního zaměstnání v oboru.

---

¹ Profesní skupiny jsou nositeli *profesního vědomí*, které zahrnuje názory o *charakteru profese, cílech profesní komunity a chování jejich příslušníků, místě profese ve společnosti, profesní morálce*. Někteří autoři uvádějí i životní styl nositelů profese.

Literatura

- ADAMS, A.; ERATH, P. ;SHARDLOW, K. (eds.) (2000). Key Themes in European Social Work. Theory, Practice, Perspectives. Dorset: Russell House Publishing. ISBN: 1-898924-68-6.
- BREARLEY, J. (1996). Counselling and Social Work. Buckingham-Philadelphia: Open University Press.
- CREE, V. E. (2000). Sociology for Social Workers and Probation Officers. London: Routledge.
- DOMINELLI, L. (1997). Sociology for Social Work. London: Macmillan Press LTD.
- DUBOIS, B.; MILEY, K. K. (1998). Social Work an Empowering Profession. Boston: Ally and Bacon.
- GRUBER, Ch.; STEFANOV, H. (2002). Gender in Social Work. (Promoting Equality). Dorset: Russell House Publishing. ISBN 1-903855-15-2.
- HAVLOVÁ (1996). Profesní dráha ve 20.století (úvod do sociologie povolání). Praha: Karolinum.
- HOWE, D. (1986). Social Workers and their Practice in Welfare Bueraucracies. Aldershot-Vermont: Gower Publishing Comapany. ISBN 0-566-05091-9.
- HOLLSTEIN-BRINKMANN, H. (2001). Sociálna práca a systémové teórie. Trnava: Trnavská univerzita, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce.
- JOHNSON, L. C. (1998). Social Work Practice. Boston: Allyn and Bacon.
- KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. (2001). Člověk-prostředí-výchova: k otázkám sociální pedagogiky. Brno: PAIDO.
- KUCHAŘOVÁ, R. (2001). Výkon sociální práce na pověřených obecních úřadech v podmínkách rostoucích nároků. Výzkumná zpráva, VÚPSV.
- LAAN, G. van der (1998). Otázky legitimace sociální práce. Boskovice: Albert.
- LEVICKÁ, J. (2002). Teoretické aspekty sociálnej práce. Trnava.
- LINHART, L. (2001). Rozvoj profesionálních kompetencí sociálních pracovníků. Výzkumné sdělení, MM Brna.

-
- KONOPÁSEK, Z. (1995). Zaměstnavatelé a zaměstnanci na poli sociální práce (podkladová studie k řešení problému minimálních standardů pro zaměstnávání sociálních pracovníků. Praha.
- PARTON, N. (ed.) (2000). *Social Theory, Social Change and Social Work*. London and New York: Routledge.
- MUSIL, L. (2004). „Ráda bych Vám pomohla, ale...“ (dilemata práce s klienty v organizacích). Brno: M. Zeman.
- ŘEZNÍČEK, I. (1994). *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- ZITA, J. (2003). Epistemologické otázky české sociální práce. *Časopis ETHUM*, č. 37/2003, s. 61 – 70.
- ZITA, J. (2002). Sociální práce jako profese se stále vyvíjející je největší téma praktikované sociální práce (L. C. Johnson). Co na to utvářející se komunita mladých sociálních pracovníků? Jak přispívá období prvního zaměstnání v profesích povolání sociální pracovník k dotváření profesní identity mladého absolventa. In. *Sborník příspěvků z konference Socialia 2002*, ÚSS PdF UHK. Hradec Králové: Gaudeamus, s.189-193.
- ZITA, J. (2005). Od Evy k Adamovi (k rozpravě o problémech, které ovlivňují ženy i muže ve světě sociální práce). Nepublikovaná stať z dílčích výstupů výzkumného projektu *Identita povolání sociální pracovník, proces jejího utváření* (katedra soc. práce a soc. politiky PdF UHK, 2005), s.17.
- ZITA, J. (2005). Sociální práce a společnost. První generace mladých sociálních pracovníků, realizátorů profese. Nepublikovaná stať z dílčích výstupů výzkumného projektu *Identita povolání sociální pracovník, proces jejího utváření* (katedra soc. práce a soc. politiky PdF UHK, 2005), s.21.
- ZITA, J. (2004). *Adaptace absolventa na profesi sociálního pracovníka*. In. *Sborník příspěvků z mezinárodní konference Socialia 2004*, PdF UHK. Hradec Králové: Gaudeamus, s.23-34.

III. NOVÁ RIZIKA, NOVÉ PŘÍSTUPY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Nová rizika na počátku století jako výzva sociální práci

PaedDr. Marcela Vítková¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

Basic features of risk development and risk management at the beginning of the 21st century are discussed. Risk factors of global scope e.g. population dynamics, inequalities, environment, disintegration and violence are listed. Risk factors concerning man e.g. values, information, organization, decision making are described. Four development variants concerning secure society are presented.

Bezpečností rozumíme odstranění hrozeb, strachu, rizik a dalších jevů, které v životě jednotlivce, skupiny nebo společnosti považujeme za negativní a nežádoucí. Ohrožení nemocí, epidemií, hladem, chudobou, násilím apod. vnímáme jako opak bezpečnosti, tedy jako *nebezpečí*. **Rizikem je možnost vzniku nebezpečí v budoucnosti.**

Jestliže pohromy a katastrofy v minulých staletích sesílal Bůh jako trest za hříšné chování případně příroda jako odpověď na příliš sebevědomé a zpupné chování lidí, dnes jsou nebezpečí produkována v první řadě samotnými lidmi a jejich úspěšnou aktivitou. Stav naprostého bezpečí může být varováním před blížícím se neštěstím, naopak řetězec nezdaru vylepšuje adaptaci k narůstajícím potížím. Nebezpečí může plnit profylaktickou, ochrannou funkci a lze dokonce říci, že určitá míra nejistoty, obav, tápání, bolesti či smutku nás chrání před možnou pohromou.

Absolutní bezpečnost není prakticky možná a není ani žádoucí, neboť bychom ztratili varovné signály před ještě větším ohrožením. Přesto usilujeme o bezpečnou společnost, bezpečnou Evropu a bezpečnou planetu ve smyslu vyvarování se škodlivých účinků, zbytečných škod a válečných pohrom v co nejvyšší míře. Naznačili jsme, jak v tomto směru uvažovali Komenský, Kant či Beck.

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: PaedDr. Marcela Vítková, Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové. tel.: +420493331364.

Bezpečnost je spojována s pravdou a věrohodností. Proti tomu pravděpodobnost, lež, podvod a klam nám přinášejí nebezpečí – již proto, že zamlžují orientaci ve světě. *Paradox pravdy a nepravdy* nemá jednoduché řešení ve smyslu „pravda je za všech okolností hodnotnější než lež“. Lež může nejen přinést krátkodobé výhody a zisky, ale i dlouhodobě přesunout ztráty a nevýhody na druhé. Lež může okouzlovat v podobě prchavého štěstí, radosti a požitku – oproti pravdě neměnné, věčné a božské.

K pravdivému chápání bezpečnosti patří podávání seriózních zpráv pro mimořádné situace většího rozsahu. Tehdy spontánně vznikají emotivní nakažlivé reakce u širších vrstev obyvatelstva. Mediální moc bývá náchylná k hromadné manipulaci lidí a k využívání dezinformace. U *bezpečnostního manažera* jsou důležité znalosti a informační vybavenost, ale také aktuální „kondice“ a připravenost. Momentální psychický stav, zejména sebevědomí, je potenciálem odvahy přijímat nebezpečná rozhodnutí. Nepřipustit atmosféru panického strachu, ale v návaznosti na připravenost a na odpovědnost „každého za sebe“ uplatnit potenciál sebeřízení u všech účastníků.

Mezi **rizikové faktory spojené s člověkem** dlužno zařadit jeho hodnoty, informace, vztah ke světu, k organizaci, k násilí a moci, k autoritě, k rozhodování a zvláště k rozhodování za rizika.

Hodnoty jako rizikový faktor nazíráme v dnešní době jako krizi hodnot, kdy rostou nejistoty z neuspokojení některých hodnot. Naopak nepostrádáme hodnoty, které mohou člověka poškodit nebo zničit. Hlavně ztráta duchovních a kulturních hodnot mění člověka na číslo, kód, věc, zboží, předmět manipulace. Pod rouškou svobody informace je člověk ovládán neviditelnou rukou trhu či viditelnou rukou úředníka.

Konzumní orientace jako reakce na konec ideologií, posedlost společenským úspěchem, touha po přepychu a plýtvání, obžerství a opilství – to vše ústí v pocit nudy a prázdnoty, dělá z člověka otroka jeho produktů, výmyslů a mánií. Stále méně se může soustředit na kvalitní prožití svého krátkého času života, zastavit se a rozhlédnout kolem sebe. To se odráží i v rostoucím počtu uživatelů drog v ČR, který se odhaduje na 100 000 osob.

Přechod do informační společnosti skrývá nová rizika, bezprostředně spjatá s nedostatkem i přebytkem informací. Informační systémy a technologie zhušťují svět a umožňují být přítom (just-in-time). Význam znalostí a metaznalostí (znalostí o znalostech) se začíná vyjadřovat vztahem, že „znát“ je víc než „dělat“.

Avšak *nerovnost přístupu k informacím*, zejména ke strategickým informacím, ovlivňujícím způsob života, vyvolává stav, kdy mám-li informace, mám moc a nadvládu nad ostatními. Bez informací se člověk stává bezmocným – bezmocným je ovšem i při nadmíře informací, které neumí zpracovat, využít a uchovat. Důležitý je výběr, selekce a třídění informací. Výměna informací může být buď prostředkem porozumění a blahobytu, nebo naopak nástrojem utiskování a násilí („tichou zbraní“).

Vztah člověka ke světu se stává problémem vzhledem ke stále se zrychlujícímu tempu ekonomických, politických, informačních, ekologických i bezpečnostních procesů. V posledních desetiletích se globalizace projevuje též jako „osobní globalizace“ ve způsobu stravování, oblékání, využití volného času, kultuře, zálibách, které přestávají podléhat lokálním a regionálním zvláštnostem. Člověk začíná ustupovat vnějším tlakům, stává se závislým na dovážených produktech, vnucených službách a nepřátelských technologiích. Slibované přednosti globalizace v rozvoji výroby, obchodu a životních podmínek mohou proti jednotlivci vystupovat spíše jako nezaměstnanost, chudoba, bída a sociální rozdíly.

Člověk a organizace je vztah plodící rizika tím, že člověk je vtahován do větších celků – práce, město, stát. Pak se objevují následující výzvy k řešení:

- většina lidí plní stále rostoucí povinnosti a je přetížena až na hranici svých sil,
- jen málo lidí pocítuje, že si jich organizace váží, častěji se lidé cítí pronásledováni, ponižováni, okrádání na platech, zbavování pravomocí.
- týmová spolupráce je nedostatečná, neboť i ve skupinách lidé pracují hlavně na sebe, konkurují si ve skupině, odměňování jsou opět jako jednotlivci, nikoli za výsledky týmu, vcelku je synergie (součinnost) nedostatečně oceňována,
- pracovníci mají odpovědnost, ale nikoli pravomoce, svá rozhodnutí pak projednávají s nadřízenými, protože jinak by na sebe strhli vinu za nedostatky,
- vidíme málo radikálních změn, tam kde je to potřeba, a mnoho radikálních změn tam, kde je to zbytečné – změny se dělají proto, aby zakryly a nikoli odstranily nedostatky, umožnily tunelování a korupci, manažeři od lidí změny nevyžadují, považovali by to za útok na svou osobu,

-
- nepřiměřená kontrola a usměrňování má zabránit dojmu, že se kontrola nevykonává a tak se raději uplatňují zbytečné kontroly, které nemohou a ani nechťejí nic řešit,
  - obviňování pracovníků za omyly a chyby nutí lidi jet na jistotu, lidé se neučí při práci, neboť otázky Proč se to stalo? Kde a v čem je příčina? jsou nahrazeny zjednodušenou otázkou Kdo to zavinil?
  - většina lidí nevěří manažerům ani organizaci, že s nimi zacházejí spravedlivě, tvrzení, že lidé jsou největším bohatstvím se pokládá za cynické, vedoucí ignorují potřeby lidí, cíle organizace a jednotlivců se rozcházejí,
  - většina lidí nemá pocit jistoty zaměstnání, cítí se ohroženi, proto tvrdě bojují a spekulují o přežití.

Člověk a násilí je vztah, charakterizovaný růstem násilí vůči člověku. Násilí jako nutný důsledek nežitého a zmrzačeného života (E. Fromm) působí, že člověk, který nemůže tvořit, ničí. Jsme svědky rostoucího násilí tělesného, duševního, ozbrojeného, finančního, politického atd. Rozdíl mezi válkou a mírem je stále méně patrný – např. mocní vedou skrytou válku proti veřejnosti. Technické vybavení všech forem násilí se rozrostlo kvantitativně i kvalitativně. Pocit bezpečí se u lidí snižuje a násilí negativně působí na zdraví tělesné, duševní i sociální.

Mocenské elity – ekonomické i politické – vytvářejí podmínky pro zločiny. Zločinci se objevují přednostně v masmédiích, jsou uctíváni, voleni do státních orgánů namísto potrestání. Profesionální sportovci jsou neuvěřitelně placeni (dokonce nad možnosti svých klubů), což je výsměchem divákům i všem obyčejným lidem. Podobné je to s umělci, manažery a politiky. Ačkoli sami zveličují svůj význam, jejich přínos pro společnost je malý, nulový nebo i záporný.

Rizikovým faktorem je také nezaměstnanost jako plýtvání se schopnostmi člověka. Nezaměstnaný nemá možnost seberealizace, je frustrován, jeho zajištění je na úrovni odříkání nebo chudoby, život se stává nedůstojným. Lidský potenciál zůstává ladem a člověk se stává spotřebitelem v nejhorším smyslu; hrozí mu rozpad osobnosti. Nejistota a beznaděje směrem k budoucnosti, nedostatek pozitivních předpovědí negativně působí na tělesné, duševní a sociální zdraví.

Na jedné straně se hromadí moc, na druhé bezmoc. Ale tyto procesy jsou promíchány: mocní se stávají bezmocnými a bezmocní mocnými. Roste

síla jednotlivce s rozvojem techniky a technologie a to v pozitivním smyslu (přístup do informačních sítí) i v negativním smyslu (destrukce). Proti individuálním akcím je státní moc často bezmocná, je navíc nemocná i vlastní mocí.

Autorita znamená, že člověk je původcem (autorem) svých činů. Častěji jsme objekty nějaké vyšší autority, kterou na nás uplatňují úřady. Může se jednat o autoritu zákonnou i nezákonnou, proti níž je soudní odvolání zdoluhavé a nákladné. Autorita formální vyplývá z funkčního postavení, autorita neformální z vyspělosti a integrity člověka, které jsou okolím uznávány. Autorita formální a neformální by měly být v jednotě, spíše se však setkáváme s nedostatkem neformální autority a s vynucováním formální autority, což vede až k rozporu mezi autoritou a kompetencí, k odcizení autority a dalším škodlivým důsledkům.

Člověk a rozhodování je další vazba, skrývající rizika. Rozhodování jako výběr jedné z více variant bývá projevem značné libovůle, neboť v mravním prostředí je možné vždy jen jedno řešení (I. Kant). Dnešní rozhodování probíhá nejen za libovůle, ale také v rychle se měnící situaci a s narůstající škálou chtěných i nechtěných důsledků. Ačkoli by člověk měl být za svá rozhodnutí odpovědný, je módou spíše drzost a vytrvalost při šíření škod. Rozhodování mívá pravidla a předepsané informace, ve skutečnosti je takových informací nedostatek nebo nepřehledný nadbytek. Pravidla se pro nové situace nehodí. Rozhodování se tím stává nekompetentním a tzv. experti jsou hrozbou již proto, že nenesou odpovědnost. Neadekvátní řešení složitých problémů na základě tzv. odbornosti je rizikové a nebezpečné. Etika rozhodování, spočívající zejména v přijetí odpovědnosti, se prakticky vytrácí a apely na „manažerskou etiku“ bývají fíkovým listem gaunerství.

Rizikovost a krizovost ve světě roste a jednotlivý člověk se s tímto fenoménem musí vyrovnat. Jedním ze způsobů je zvykat si na složitost (complexity) a nespoléhat na zaručené jednoduché recepty (banality). Součástí komplexity lidského jednání je větší zapojení duchovních, kulturních a trvalých hodnot včetně víry a náboženství. Není bez zajímavosti, že v tradičně ateistické české společnosti přiznalo v posledních průzkumech asi 52 % dotázaných, že věří ve vyšší moc, tj. v Boha. V USA a dalších západních zemích je toto číslo výrazně vyšší.

Pojednali jsme stručně o rizikových faktorech, spojených s jednotlivými lidmi. Druhou skupinu tvoří **rizikové faktory globálního charakteru**. Jsou jimi faktory demografické, ekonomické, ekologické, finanční, vojenské, politické a řídicí, které vesměs přesahují hranice jednotlivých států.

Dynamika nárůstu obyvatelstva nad stávajících šest miliard znamená, že „je nás příliš mnoho“ (E. Kohák). Tento nárůst je nerovnoměrný, když obyvatel rychleji přibývá v materiálně nevyspělých zemích a ve vyspělých zemích klesá porodnost a roste počet seniorů. Demografická krize vyvolává změny v kvalitě populace, jejím chování a v migraci lidí. Stárnutí populace působí na podobu sociálního a zdravotního systému, na materiální a nemateriální potřeby – stravu, oblékání, hygienu, cestování, volný čas, vybavení domácností, vztahy mezi generacemi. Zabezpečení potravin musí brát v úvahu, že potraviny poskytuje jen asi 3 % zemského povrchu, který tvoří orná půda, a 5 % tvořených pastvinami. Několikacentimetrovou vrstvu ornice, která vznikala stovky let, často ničíme stavbou továren, budov a komunikací. Kácením lesů ničíme mikro i makroklima, důležité pro zdraví obyvatel.

Nerovnoměrnost světového bohatství se vyjadřuje indikátory jako že 20 % nejbohatších obyvatel světa vlastní 85 % prostředků na nákupy. Přitom asi 2 miliardy trpí absolutní bídou, asi sto zemí zaznamenává stagnaci nebo úpadek. Asi 20 % nejchudších zemí se musí spokojit s 1 % světových příjmů proti 1,4% v roce 1991 a 2,3 % v roce 1960. Více než miliarda lidí nemá přístup k pitné vodě, ani k lékařským službám a k základnímu vzdělání. Dvě miliardy nemají elektřinu a 80 % lidí nemá přístup k základním telekomunikacím (telefonu, internetu). Pokud by světová populace prosadila stejný způsob života a spotřeby jako USA, potřebovali bychom tři planety Země.

Propast mezi bohatými a chudými se zvětšuje i uvnitř států. Například v USA se za posledních 20 let poměr nejvyšších platů k nejnižším zvýšil ze 35násobku na 150násobek. Na bohatství bohatých stále více doplácí chudí chudobou – kdy se to obrátí, aby bohatí přispívali chudým? Bohatství není hodnotou samo o sobě, jde také o jeho dostupnost a přerozdělování, tedy o určitou rovnost. Nerovnost bohatství má negativní vliv na psychický a fyzický stav lidí a může být zdrojem násilí.

Co se týká *životního prostředí*, mohou se podle Světového fondu na ochranu přírody (WWF) standardy našeho života začít hroutit kolem roku 2030. Je tomu tak zejména proto, že se z planety odčerpá o pětinu více než je schopna obnovit. Při růstu zatížení životního prostředí bude tento deficit v polovině století představovat až 220 %. Kolem roku 2030 začne strmě klesat očekávaná délka života, vzdělání a ekonomika se dostanou do nezvratného kolapsu. Vyčerpávají se neobnovitelné zdroje, zanikají celé druhy flóry a fauny, znečišťuje se voda a vzduch, roste počet katastrof v souvislosti s lidskou činností.

Nebylo dosaženo pokroku na světových konferencích o životním prostředí. USA produkují na obyvatele 2,5 krát více emisí oxidu uhličitého než Evropa. USA také za posledních deset let zvýšily emise skleníkových plynů o 18 %, zatímco svět o 9 %. Každé dvě sekundy mizí hektar tropického pralesa. Problémy s vodou jsou stále citelnější, možná že toto století bude stoletím válek o vodu, suroviny a potraviny.

Globalizace jako komprese času a prostoru zasahuje do oblastí ekonomické, politické, sociální, kulturní, zdravotní, informační, ekologické, bezpečnostní i osobní. Svět se skutečně či relativně zmenšuje, narůstá vzájemná závislost obyvatelstva, chyby jednotlivců mají dopad na mnoho ostatních. Palčivá je otázka: jak spolu souvisí propagovaná svoboda jednotlivce a zároveň rostoucí vzájemná souvislost lidského jednání? Vedle svobody nejsou naplňovány ideály rovnosti (spravedlnosti) a bratrství (solidarity) – vcelku jsou opuštěny osvícenské ideály. Spíše se globálně prosazuje moc, zisk a vykořisťování.

Naděje spojené s globalizací jsou spjaty s riziky, potřebou kontroly a regulace globálních procesů a hnutí proti divoké globalizaci. Ukazuje se nezbytným myslet i na duchovní, náboženské a kulturní rozměry globalizace. Pojetí *integrace* se týká jednoty a harmonie každé lidské bytosti, stejně jako skupin, společenství a celého lidstva. Namísto integrace převažuje dezintegrace, fragmentarizace a atomizace jednotlivců i skupin. Rozpadají se větší státy a vznikají státy menší (za posledních 10 let tak vzniklo 20 nových států).

Rozšiřuje se počet států, které mají či budou mít *jaderné, chemické, biologické a klasické zbraně*. To zvyšuje nejistotu světa a možnosti ničení. Rozsah obchodu se zbraněmi nelze přesně určit, jen americké firmy prodaly v posledních třech letech zbraně za téměř 20 miliard dolarů, francouzské za 4 miliardy dolarů a německé za 1 miliardu dolarů. Existuje ovšem i obchod se zbraněmi tajný a také obchod nelegální.

Velkou hrozbou je černý trh s jaderným materiálem a jaderným zařízením. Do této problematiky patří i přeplácení odborníků a dokumentace. Přes dohody o nešíření zbraní je jen otázkou času a peněz, kdy je získají jiní, případně i teroristé s globální působností. Zatímco v době studené války byly zbraně důvodem k vratkému míru, dnes hrozí zničením světa.

Růst násilí v nejrůznějších formách – od individuálního tělesného a duševního násilí přes násilí vojenské až po násilí politické, ekonomické a finanční (např. vydírání). Rozdíl mezi válkou a mírem je stále méně patrný. Technické vybavení násilí se v posledních letech velmi zdokonalilo, klesá

---

pocit bezpečnosti a hrozba násilí ohrožuje naše tělesné, duševní i sociální zdraví.

Přestože od roku 1945 nepoznal svět třetí světovou válku, byly zabity desítky milionů lidí, další desítky milionů musely opustit své domovy. Podle informací na Světovém ekonomickém fóru jen v roce 2003 zahynulo v občanských válkách kolem 800 000 lidí a na následky nedostatečné péče a výživy zemřelo asi 23 miliony. Nemocí AIDS trpí asi 40 milionů lidí a v roce 2005 to může být již 100 milionů. Zpravodajství je stále více černou kronikou a z televizních novin se stávají „krvavé noviny“. Policie sama nestačí udržet pořádek a tak stále častěji musí být povolána armáda. Touha po bezpečí se může stát hlavní lidskou potřebou a hodnotou.

Skrytá nebezpečí ohrožují trvale udržitelný rozvoj (sustainable development). Je to například nezaměstnanost, která v roce 2002 dosáhla ve světě rekordních 180 milionů osob, což znamená více než deseti-procentní navýšení během dvou let. Další zvyšování nezaměstnanosti může přinést dramatické důsledky. Skrytá nebezpečí provázejí lidské činnosti, které jinak přinášejí pohodlí, prosperitu, ochranu. Zmíněná nezaměstnanost je rubem snahy o efektivní a racionální hospodaření.

Jiným příkladem skrytého nebezpečí jsou různé formy záření, které nevnímáme – od elektromagnetického vlnění po radioaktivní záření. Škodliviny obsažené v potravinách, ale i ve vzduchu a vodě jsou rovněž smyslově nevnímatelné. Nebezpečím jsou i agresivní projevy politiků, akční pořady v televizi, počítačové hry, adrenalinové sporty, kohoutí a psí zápasy. Nemůžeme pominout automobilismus, kde pod hesly svobody, rychlosti, elegance a vášně se nabízí nástroj, který ničí a zabíjí. Při automobilových nehodách zahyne ročně v USA více lidí než během celé války ve Vietnamu. U nás po zavedení přednosti chodců na přechodech smrtelných nehod přibýlo...

Globálním rizikovým faktorem je konečně i *řízení*. Iluze říditelnosti nám vytváří dojem, že řídíme i tam, kde pouze předstíráme, že řídíme. Místo rozeznání příčin a důvodů, předcházení problémů, ucelených strategií učení a zvládání problémů spíše odstraňujeme následky a hledáme viníky. Často naivně očekáváme, že vše dopadne dobře a že to za nás vyřeší někdo jiný. Mnoha věcem nerozumíme také proto, že rozumět ani nechce a nesnažíme se. Neumíme zpomalit, rozhlédnout se, získat rovnováhu, nadhled a perspektivu. Zpravidla nám nevadí, že se řítíme do katastrofy – osobní i globální.

Když jsme si shrnuli rizikové faktory individuálního i globálního charakteru, měli bychom se zamyslet nad variantami vývoje rizikové společnosti, které mohou ovšem být pro různé regiony a světadíly odlišné. Co může v souhrnu nastat?

První varianta – ničení nebo úplné zničení civilizace

Tato varianta může nastat v případě nezvládnutého a nepříznivého souběhu jevů a procesů, zejména při neuvážené a špatně řízené lidské činnosti. Lze si představit vývoj, kdy ani v Evropě nebude dostatek pitné vody, sucho způsobí úbytek plodin a zvířectva, úbytek půdy, zničení budov a komunikací, zhoršení zdravotního stavu obyvatelstva, dojde k rozpadu produkčních a řídicích struktur, masovému použití prostředků ničení a sériím katastrof.

Druhá varianta – střet civilizací

Když po roce 1989 probíhá přerozdělení sfér vlivu ve světě a to z hledisek finančních, ekonomických, politických, vojenských, ideologických apod., je otázkou, zda dnešní materiálně vyspělé státy obstojí a zvládnou řešení nových problémů. Mocenské ambice jednotlivců, náboženské spory či zásahy teroristů se v úhrnu mohou projevit ve střetech civilizací jako otevřených i skrytých „silových struktur“. Přitom se projeví působení pravdivých i lživých informací, aktivity tajných služeb a mafií, zásahy ozbrojených a destrukčních komand. Vize Samuela Huntingtona o střetu civilizací není tedy nereálná.

Třetí varianta – superglobální vliv USA

Představa USA jako jediné supervelmoci, podporovaná neokonzervativní teoretiky a politiky, odpovídá snaze ovládnout svět. Dnes mají USA nejsilnější ekonomiku, dosahují výsledků vědy a výzkumu, které si jiné státy nemohou dovolit. Na zbrojení vynakládají tolik jako celý zbytek světa. Prezentace, reklama a export jejich ideologií a kulturních vlivů je enormní. Amerikanismus však vzbuzuje v celém světě odpor a zejména snaha šířit svobodu a demokracii silou se stala nebezpečnou pro celé lidstvo.

Čtvrtá varianta – spravedlivé vyrovnávání rozdílů

Tato varianta je prospěšná celému světu. Je ovšem idealistická a možná i utopická, proto snad i nejméně možná. Protože je nejvíce potřebná, může nabýt paradoxně prioritního významu „humanistického řešení“. Vzhledem k růstu vzájemné závislosti a ohrožení lidské existence může znamenat jedinou představu a cestu spásy. Prakticky to znamená, že bohaté státy musí zvýšit svou pomoc chudým nejen v základních hospodářských prostředcích, ale i ve sféře zdravotní, vzdělávací, informační či expertní.

Literatura

BEZPEČNÁ EVROPA (2004). Sborník konference AFCEA, Praha, 20. – 21. 4. 2004

MOZGA, J.; VÍTEK, M. (2005). Společenské aspekty rizik. Hradec Králové: Gaudeamus.

VÍTKOVÁ, M. (2004). Kapitoly z personálního řízení pro neziskové organizace. Hradec Králové: Gaudeamus.

Různé podoby vztahu sociální politiky a sociální práce (vybrané příklady z německé odborné literatury)

Mgr. Martina Myšíková¹

Katedra sociální práce, Zdravotně-sociální fakulta, Ostravská univerzita

Abstract

The goal of this contribution is to reflect on social policy and social work functioning in a broad view, as a practical activities, contingent on social evolutionary processes with its current claims. As a pivotal categories there are mentioned: social-political interventions, principles and functions in social work context. Figures of social policy and social work are demonstrated on three examples: M. Wolf (model of four fields), K. Witterstätter (aggregates) and T. Olk + H. - U. Otto (qualitatively new specifications of social work as a servis production).

Ze samotné podstaty sociální politiky a sociální práce jako praktických činností, ve svém příspěvku se na problematiku dívám převážně z tohoto úhlu pohledu, vyplývá, že obě oblasti nelze pojímat jako izolované entity, nýbrž přinejmenším také ve vztahu k procesům vývoje společnosti jako celku. Mám na mysli vývojovou linii od technicky primitivní společnosti přes agrární hospodářství, industrializaci, k výkonové/rizikové společnosti. Tyto procesy mění a specifickým způsobem podmiňují postavení individua v té které době. Do hry přitom vstupují nejen různá vymezení sociální politiky a sociální práce jako praktických činností i jako vědních disciplín, která odlišují a současně obhajují jejich místo mezi ostatními činnostmi a disciplínami a zakládají jejich prestiž ve společnosti, ale také míra shody mezi deklarovanými a fakticky naplněnými cíli.

Pro příklad zde uvádím dvě definice.

- 1) F. Tennstedt vidí hlavní poslání sociální politiky „v předcházení či odstranění specifických škod, rizik, zátěží a nedostatků v „normálních“/běžných oblastech reprodukce, potažmo v základních institucích, jimiž jsou rodina, práce a vlastnictví, a v reprodukčních fázích v různých skupinách obyvatelstva v různém rozsahu“. (Eyferth, Otto, Thiersch, 1987, s. 1069)
- 2) T. Bocková vnímá obecně sociální práci „jako podporu lidem, jejímž cílem je pomoci jim nalézt rovnováhu mezi jejich potřebami a schopnostmi a jejich okolím s jeho nabídkami a požadavky. Na jedné straně

---

¹ Mgr. Martina Myšíková je studentkou prezenční formy doktorského studijního programu Sociální práce na Zdravotně-sociální fakultě Ostravské Univerzity.

---

se tak jedná o podporu, o zlepšení, o posílení rozvoje, zacílení a způsobilostu jednání lidí, kteří se tak stávají samostatnými a zodpovědnými při utváření svého života, na druhé straně je třeba utvářet a ovlivňovat životní podmínky v okolí klientů tak, aby byly současně zajištěny důležité podmínky lidsky důstojné existence. V tomto smyslu se úzce pojí úkoly sociální práce k sociálně politickým, hospodářským, kulturním a právním podmínkám dané společnosti“. (Fachlexikon der Sozialen Arbeit, 1997, s. 838)

Domnívám se, že právě tato vymezení sociální politiky a sociální práce jako jedny z mnoha nejlépe korespondují se současným stavem společenského vývoje a s jeho aktuálními požadavky, které U. Beck ve své knize Riziková společnost detailně popisuje na základě procesu individualizace sociálních nerovností, změněných vztahů mezi pohlavími, procesu individualizace, institucionalizace a standardizace životních drah a biografii a procesu proměn charakteru výdělečné činnosti.

Tyto a další znaky společenského vývoje tvoří rámec sociální politiky a sociální práce, současně slouží k identifikaci jejich aktuálních problémů a následně k opodstatněné intervenci v zájmu ovlivnění a stabilizace sociální situace jedince i systému.

Sociálně politická intervence může být realizována pomocí tří základních nástrojů, které představují právo (legislativa), peníze (peněžní sociální dávky) a instituce (sociální služby). (Tomeš, 1996) V modifikované podobě používá tyto nástroje i sociální práce. Stále častěji jsou sociální pracovníci ztotožňováni s manažery řešícími konfliktní společenské a individuální situace. Rovněž při uplatňování základních principů, např. principu sociální spravedlnosti, sociální solidarity, participace, adekvátnosti či garance, a při naplňování základních funkcí, z nichž historicky nejstarší je funkce ochranná, relativně nová pak funkce homogenizační, stimulační a preventivní, lze mezi oblastí sociální politiky a sociální práce vysledovat nejen historicky významné souvislosti. Sociální práce by v současné době podle mého názoru nebyla schopna účinně plnit své poslání, kdyby se při své činnosti nemohla opřít o jasné sociálně politické regule, které její hrací pole přesně vymezují. V tomto smyslu je tedy sociální práce na sociální politice přímo závislá. Prostřednictvím svého profesionálního jednání pomáhá realizovat opatření sociální politiky, ale současně si zřetelněji uvědomuje svůj potenciál a možnosti vystupovat vůči sociální politice autonomně, jako návrhatele změn, nových opatření a rozšíření nabídky služeb. O míře takového ovlivnění a jejich determinantech by bylo možné diskutovat.

Vztah mezi sociální politikou a sociální prací mj. ve svém článku názorně zobrazil M. Wolf. K popisu vzájemných, oboustranně působících vztahů použil jednoduché schéma čtyř polí. V 1. perspektivě je zkoumána souvislost mezi teorií sociální politiky a teorií sociální práce. Ve 2. perspektivě je zkoumáno působení praxe sociální politiky a teorie sociální práce. Ve 3. perspektivě je analýze podroben vztah praxe sociální politiky a praxe sociální práce. A ve 4. perspektivě je zkoumána souvislost mezi teorií sociální politiky a praxí sociální práce.

Prostřednictvím sociální politiky a sociální práce dochází podle autora ke společenské institucionalizaci produkce blahobytu (Wohlfahrtsproduktion). (Wolf, 2003) Je proto třeba zodpovědět si základní otázku, zda se v případě sociální politiky a sociální práce jedná o dvě oddělené entity nebo o jeden funkční celek.

M. Wolf uvádí následující argumenty. Jednotu mezi sociální politikou a sociální prací dokládá např. historickou podmíněností obou oblastí – vznikly jako společenská reakce na negativní důsledek přerodu feudální, agrárně řemeslnické společnosti v kapitalistickou průmyslovou společnost, jsou tedy ovlivněny stejnými sociálními a ekonomickými procesy přeměny. V sociální politice i v sociální práci lze dále odhalit podobné/shodné normativní perspektivy (etická povinnost pomoci). Problém však vyvstává v kompetencích pro produkci sociálních výkonů (oddělení na operativně výkonové úrovni, souběh na úrovni legislativní). Heterogenita institucí, pracovních polí a opatření by mohla budít zdání dvou oddělených entit.

Pospolitost sociální politiky a sociální práce je doložena analýzami zaměřenými na problém zabezpečení reprodukce pracovní síly. Z pozice společensko teoretické naplňují sociální politika a sociální práce tři základní funkce – zajišťují ekonomicky reprodukci pracovní síly, politicky reprodukci loajálních občanů a sociokulturně udržují sociální řád.

Rozdíly mezi sociální politikou a sociální prací je možné vysledovat ve zpracování problémů souvisejících právě s reprodukcí pracovní síly. Významné odlišnosti se objevují v organizačním a operačním modu základních představ tohoto institucionálního zpracování. Zatímco sociální politika se orientuje na výkony reprodukce (věcně se jedná o zabezpečení, z časového hlediska jde o primární orientaci, sociálně o zaměření na pracovníka, operativně působí ve smyslu generalizace a určující kategorií je status zaměstnance), sociální práce se orientuje na výkony komunikace (věcně se jedná o osobní změnu, z časového hlediska jde o sekundární orientaci, sociálně o zaměření na sociálně potřebného člověka, operativně působí ve smyslu individualizace a určující kategorií je status potřebného

---

člověka). Sociální politika je zaměřena na standardní případy, sociální práce se naproti tomu orientuje na zvláštní případy odchylek od reprodukční normy výdělečné činnosti. Zatímco sociální politika zabezpečuje občany proti standardním rizikům podle schématu účel-prostředek, sociální práce je vztažena na obecné riziko ztroskotání privátní reprodukce, na zpracování jednotlivých případů, které nejsou přístupné pouze čistě administrativnímu zásahu. Sociální politika prostřednictvím svých výkonů podněcuje a uschopňuje adresáty k samostatnému vedení života. Sociální práce jako k osobě vztažená sociální služba se aktivně zabývá zpracováním omezeného samostatného vedení života. Sociální práce intervnuje teprve tehdy, když selže institucionální zabezpečení reprodukce sociální politikou.

Spojitosti mezi sociální politikou a sociální prací opět zasahují do reprodukce pracovní síly, která v obou oblastech probíhá organizovanou interakcí. Sociální práce chápána jako část sociální politiky je ražena relevantními politicko administrativními strukturami sociální politiky a normami, které tyto struktury zakládají (institucionální organizace, míra zdrojů). Makroúroveň (společnost) reprezentují politika a právo (vazba veškerého státního jednání na zákon a právo). Mezoúroveň (organizace) je reprezentována realizujícími strukturami politiky a práva (komplementarita, dvoustupňové rozdělení činností mezi sociální politikou a sociální prací). Na mikroúrovni (interakce) se odráží vlastní smysl komunikace. (Wolf, 2003)

Dalším německým autorem, zabývajícím se vztahem sociální politiky a sociální práce, jehož pojetí bych zde chtěla uvést, je K. Witterstätter. Východiskem pro jeho dvě schémata vztahů se stalo tvrzení, že sociální práce je prostřednictvím systému sociálních činností uváděna převážně do situace, kdy má klientům odkrýt zdroje pomoci. Opírá se přitom o předem dosažená opatření sociální politiky. Přesto jde však sociální práce cestou vlastní metodiky přesahující pouhé zprostředkování sociálních výkonů. V některých případech se dokonce stává jejich iniciátorkou.

Případ shody oblastí sociální politiky a sociální práce vyjádřil autor jako vztah dvou množin, kdy sociální práce tvoří podmnožinu množiny sociální politiky. Jde o případ, kdy je klientovi individuálně poskytnuta služba/výkon z balíčku systému sociálních činností. Sociální pracovník se v tomto případě stává vykonavatelem sociálně právní zákonné normy, která byla předem vymezena sociální politikou (např. oblast sociální pomoci, realizace důchodového pojištění). Sociální práce však vždy vykonává více než jen pouhé zprostředkování sociální služby. Prostřednictvím osobní pomoci je schopna mobilizovat síly a schopnosti klientů. Doplnuje tak služby, které tvoří obsah systému sociálních činností, ale nemění tím rám-cové podmínky.

Případ rozdílu oblastí sociální politiky a sociální práce K. Witterstätter znázornil jako průnik dvou množin, který sociální práci otevírá prostor pro ovlivnění sociální politiky. Sociální práce se totiž v tomto případě nepohybuje jen v mezích stanovených sociální politikou, snaží se své hranice rozšiřovat. Zvláště v anglo-americké oblasti sociální práce významně ovlivňuje sociální politiku. Cílově orientovaná, inovativní sociální práce zpětně působí na sociální politiku při vytváření generelních norem, podílí se na vzniku nových forem činností, zasazuje se o jejich zefektivnění a humánní zprostředkování klientům. Sociální práce rovněž obohatila ustrnulou nabídku pomoci a řešení různých životních situací (projekty rozšíření nabídky pracovních míst). Sociální práce je také schopna si na sociální politice vynutit stále nové služby a to často za pomoci politicky iniciativních klientských skupin (postižení, kteří přispěli k vytvoření systému rehabilitační péče). Zvláště sociální práce na komunální úrovni má možnost prostřednictvím svých činností obohatit úroveň politiky a veřejné správy (zřízení a financování poradenských center pro dlužníky). (Witterstätter, 1995)

Poslední příklad možného vztahu sociální politiky a sociální práce, který ve svém příspěvku uvedu, se váže ke kvalitativně novému určení sociální práce jako produkce služeb, tak jak jej ve své knize představili autoři T. Olk a H.-U. Otto. Tento odborný diskurz se objevuje v diskusích od konce 70.let minulého století a je podložen zejména makroekonomickými a kvantitativními argumenty.

V tomto pojetí je sociální práce chápána jako veřejný úkol, jehož podstatu tvoří normalizační a integrační činnost. Jde jak o uspokojení klientových potřeb, tak o zajištění společensky „normálního“ stavu. Sociální práci je tímto udělen dvojí mandát a přiděleno mnoho zákazníků – vedle bezprostředních adresátů, také další možné typy uživatelů. Veřejná sociální práce v žádném případě nefunguje jako tržně orientované živnostenské podnikání, rozhodující je zde určitá politicky žádoucí úroveň záruky stability společnosti. Kvantita a kvalita služeb je určena vztahy mezi adresáty (potřeby), pomáhajícími (zdroje) a financovateli (politická rozhodnutí). Regulace poptávky a nabídky sociálně politicky založené produkce služeb je ztížena skutečností, že konzument není plátcem.

Modernizační a racionalizační strategie veřejně garantované produkce služeb, vedené snahou posílit trh a konkurenci ve veřejném sektoru zavedením „quasi-trhů“ a restrukturalizovat relaci mezi „aktivizujícím státem“, zdroji a sociálními reformami občanské společnosti, reflektují zvláštní podmínky k osobě vztážené produkce služeb, její hranice a šance.

Rolí a funkcí moderního státu v kontextu veřejné sociální produkce je nejen financování a bezprostřední přínos do oblasti sociálních služeb, ale také garance sociálních práv určitým sociálně politickým cílovým skupinám a vytvoření a udržení fungující struktury realizace činností pod vlivem nestátních systémů. (Olk, Otto, 2003)

Z výše uvedeného vyplývá, že kvalitativně nový vztah mezi sociální politikou a sociální prací musí být nutně založen na vzájemné spolupráci, respektu a provázanosti obou oblastí. Významná role sociální práce pro stabilitu společnosti i pro samotného uživatele služeb, jak je popsána v posledním příkladu, ji přímo zplnomocňuje k podílu na plánování, rozhodování a řízení činností ovlivňujících jak jednotlivé společenské procesy, tak jejich důsledky. Nástroje, které sociální práce může v tomto ohledu využívat, nabízím opět jako téma k diskusi.

To, že jsem se ve svém příspěvku nechala inspirovat výhradně německou odbornou literaturou, není náhoda. Téma tohoto příspěvku totiž úzce souvisí s tématem mé disertační práce.

Literatura

- BECK, U. (1986). Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- EYFERTH; OTTO; THIERSCH (1987). Handbuch zur Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Neuwied und Darmstadt: Luchterhand.
- FACHLEXIKON DER SOZIALEN ARBEIT (1997). Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge, Frankfurt am Main.
- KREBS, V. a kol. (2002). Sociální politika. Praha: ASPI.
- OLK, T.; OTTO, H.-U. (2003). Soziale Arbeit als Dienstleistung (Grundlegungen, Entwürfe und Modelle). München/Unterschleissheim: Luchterhand.
- TOMEŠ, I. (1996). Sociální politika. Teorie a mezinárodní zkušenost. Praha: SOCIOPRESS.
- WITTERSTÄTTER, K. (1995). Soziale Sicherung. Neuwied, Kriftel, Berlin: Luchterhand.
- WOLF, M. (2003). „Zum Verhältnis von Sozialpolitik und Sozialer Arbeit“. Časopis Archiv für Wissenschaft und Praxis der sozialen Arbeit, č. 1/2003, s. 19-31, Frankfurt am Main: Akademie der Arbeit in der Universität Frankfurt.

Resilience jako východisko pro sociální práci s rizikovou mládeží

Mgr. Monika Šišláková¹

Katedra sociální politiky a sociální práce, Fakulta sociálních studií,
Masarykova Univerzita, Brno

Abstract

The following essay describes the use of the resilience ecological framework as an assessment and goal setting tool of intervention for social work with youth at risk. A rationale for the framework is provided, along with identification of protective and risk factors across the micro, meso, and macro level systems. Goal formulation from identification of factors follow, with implications for youth at risk social work interventions.

Celá konference je prostoupena otázkou s jakými výzvami se střetává sociální práce na prahu 21. století. Ve svém příspěvku tuto otázku zužuji na sociální práci s rizikovou mládeží. Cílem tohoto příspěvku je poskytnout koncept resilience jako nástroj pro posouzení a nastavení cílů sociální práce s rizikovou mládeží. Teoretické opodstatnění přístupu předkládám skrze identifikování rizikových a protektivních faktorů v rámci mikro, mezo a makro úrovních systémů, jež ovlivňují životní situaci rizikové mládeže.

Nejprve se zaměřuji na sociální práci z hlediska charakteristik, jež jsou relevantní v souvislosti s daným tématem (sociální fungování, schopnost zvládání) a cílovou skupinou. Následuje stručný výklad konceptu resilience včetně jeho začlenění do sociálně ekologického modelu. Příspěvek ukončuji možnými implikacemi pro sociální práci s rizikovou mládeží.

1. Sociální práce s rizikovou mládeží

Při vymezení soc. práce vycházím z definice Sheafora, Hořejší, Hořejší (2000), podle nichž je sociální práce zacílena na pomoc jednotlivcům a soc. systémům zlepšovat jejich sociální fungování a proměňovat sociální podmínky tak, aby chránily tyto jedince a systémy před problémy v sociálním fungování. Pojem soc. fungování je spojován s Bartlettovou (1970), jež pod tímto pojmem označuje interakce, jež probíhají mezi požadavky prostředí a lidmi. Podle ní je nutné rozlišit dimenzi schopnosti

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Monika Šišláková, Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, Katedra sociální politiky a sociální práce, Gorkého 7, 602 00 Brno, e-mail: sislakov@fss.muni.cz

---

řešit problémy (coping skills) a dimenzi sociálního kontextu (požadavků a podpory ze strany sociálního prostředí jedince), v němž jedinec či skupina usiluje o zvládnání problémů¹.

Navrátil (2003:194) vymezuje sociální fungování jako „*vztah mezi očekávanými jednotlivce a soc. prostředím. Jsou-li tato vzájemná očekávání v souladu (komplementarita), interakce probíhají harmonicky, nejsou-li, v interakcích nastávají obtíže.*“ V této souvislosti je u jedince či skupiny velmi důležitá schopnost resilience (schopnost obstát v obtížných životních situacích, odolnost vůči nárokům a požadavkům prostředí). Právě období mládí je charakteristické svou citlivostí na rozvoj rizikového a problémového chování. Adolescent si totiž v této době začíná více uvědomovat nároky života.

Sociální práce s rizikovou mládeží by se měla zaměřit nejen na pomoc této mládeži a jejím prostředím (např. rodině, škole, komunitě) při zlepšování sociálního fungování, ale také ovlivňovat sociální podmínky tak, aby nedocházelo u rizikové mládeže a jejich prostředích k problémovým situacím. Domnívám se, že ke zlepšení sociálního fungování jedince či prostředí může dojít skrze podporu jejich resiliencečních schopností.

2. Koncept resilience

Resilience² bývá definována z řady hledisek (např. z hlediska výsledků, protektivních či rizikových faktorů, atd.) různými způsoby. Luthar a kol. (2000: 484) uvádí, že „*Resilience je konceptem pro popis procesů, díky nimž je jedinec, rodina či komunitní systém schopný se adaptovat a dobře fungovat uvnitř kontextu signifikantní nepřízně či rizika*“. Díky svým charakteristikám bývá také označována za nezdolnost (za opak bývá považována zranitelnost, podlehnutí - vulnerability)³. Podle Wenera (2000:2)

---

¹ Pojetí sociálního fungování dle Bartlettové rozvinul Navrátil (2003), jež vychází z předpokladu, že nejen sociální prostředí definuje očekávání a požadavky vůči jedinci či skupině, ale také jedinec či skupina mohou mít své požadavky či očekávání vůči prostředí (jedinec či skupina tak hrají aktivní, dynamickou roli).

² Někdy dochází k záměně pojmu resilience za pojem kompetence. Nicméně resilience jako taková není kompetencí, ale je rozšířením kompetencí navzdory stresujícím okolnostem. Zatímco kompetence je pojem pro širokou škálu adaptivního (přizpůsobivého) chování, resilience je projevená schopnost navzdory vystavení signifikantním tlakům.

³ Pojem resilience má z obsahového hlediska řadu ekvivalentů: nezranitelnost (invulnerability), odolnost vůči tlaku (stress-resistance), otužilost (hardiness), adaptace (adaptation), přezpůsobení/vyrovnání se (adjustment), ovládnutí (mastery), plastičnost (plasticity), dobré nastavení osobnosti (person-environment fit), sociální odolnost vůči tlaku (social buffering), sebeúčinnost (self-efficacy).

resilience poukazuje na „*absenci signifikantních vývojových prodlev či závažných učebních a behaviorálních problémů a zběhlost ve vývojových úkolech, jež odpovídají dosaženému věku a kultuře*“ navzdory vystavení nepřízni. Lze tedy říci, že u rizikové mládeže se setkáváme s nižší úrovní resilience (případně s její absencí).

Mezi základní charakteristiky tohoto konceptu patří, že se odvíjí od spolupůsobení rizikových a protektivních faktorů. Rizikové faktory jsou určitými predispozitory negativního výsledku chování jedince. Faktory protektivní (ochranné) naopak působí proti efektům stresujících či rizikových situací tak, že jedinec je schopný se úspěšněji adaptovat než kdyby protektivní faktor nebyl přítomný. Velmi zjednodušeně lze říci, že zatímco rizikové faktory představují pro resilienci „zátěžové situace“, faktory protektivní k resilienci přispívají (nicméně někdy tomu může být naopak).

Koncept resilience patří do Bronfenbrennerova (1979) pojetí sociálně ekologického modelu a v tomto smyslu ji lze chápat – není jednorázovým rysem jedince či jiného ekosystému, ale spíše soustavou procesů, jež jsou ve vzájemné, dynamické interakci. V roce 1997 přišli Fraser a kol. (1997) s rozlišením sociálně ekologického konceptu resilience na systémové úrovně. Jejich pojetí se v následující části přidržím a stručně charakterizuji jednotlivé úrovně.

2.1 Mikroúroveň

Tato systémová úroveň se skládá z individuálních faktorů jedince a environmentálních charakteristik rodiny.

- **Adolescent** – patří sem např. povaha, stupeň inteligence, genetické predispozice, míra jeho sebezpřijetí, stupeň existenciální frustrace, atd. Zatímco např. obtížný temperament, nepřizpůsobivé chování, nízká inteligence jsou zahrnovány do faktorů rizikových, správná míra sebedůvěry a sebeúcty, naplnění smyslu života, atd. jsou zahrnovány mezi faktory protektivní.
- **Rodina** - ukazuje se, že rodinné prostředí má velký vliv na jedince, jež v ní vyrůstá. Obecně se v této souvislosti hovoří např. o míře stability, zázemí a bezpečí v rodině, socioekonomickém statusu rodiny, dobrých vazbách mezi členy rodiny i mezi rodiči, atd. Za rizikové bývají považovány např. časté rozpory rodičů, nekonzistentní styl výchovy, násilí v rodině, závislost na drogách či alkoholu u některého z rodinných členů, atd.

2.2 Mezoúroveň

Do této systémové úrovně bývají zahrnovány faktory nejbližšího sociálního prostředí adolescenta zahrnujícího kontext sousedství (či komunity), školy, vrstevníků a různých podpůrných organizací.

- **Sousedství (komunita)** – mohou být zdrojem ochrany i rizika pro adolescenty. Na jednu stranu je mohou pozitivně ovlivňovat např. tím, že v nich není rozšířena kriminalita, užívání drog a existuje v nich určitá neformální sociální kontrola a dobrý charakter sociálních sítí, na stranu druhou pro mládež představují riziko např. sociálně dezorganizovaná a ekonomicky znevýhodněná sousedství.
- **Škola** – podle řady studií rizikových dětí a mládeže se jeví jako velmi důležité, když jedinci vnímají, že jsou ve škole v bezpečí (např. nejsou šikanováni) a mají podporující učitele. Bylo např. zjištěno, že v případě škol, pro něž byly charakteristické atributy jako jsou nenáročná studijní plány, špatné vztahy mezi školou, studenty a rodiči byla u studentů větší pravděpodobnost nedokončení školy, záškoláctví a vyšší míry problémového chování.
- **Vrstevníci** – je známou skutečností, že hrají v životě adolescentů velkou roli, protože zvláště u mladých lidí platí, že v interakcích s vrstevníky hledají svou vlastní identitu. Příslušnost k různým skupinám, subkulturám či hnutím ještě pro adolescenta nemusí znamenat nic špatného. Na druhou stranu existuje řada statistik dokládajících, že právě vrstevnické skupiny, party jsou podhoubím juvenilní delikvence. Známé jsou případy, kdy vstupenkou do takové vrstevnické party je právě spáchání trestného činu.
- **Podpůrné organizace** – jejich existence může pro adolescenty představovat ochranu před rizikovým chováním a podporovat resilienci. Jak zjistil např. Werner (2000), organizace typu Big Brothers/Big Sisters (v ČR se jedná o Pět P) apod. představují výraznou podporu adolescentům. V naší zemi bychom sem mohli vedle již zmíněného Pět P zahrnout také projekty typu LATA, skaut, turistické oddíly a např. střediska volného času.

2.3 Makroúroveň

Stručně řečeno lze do této kategorie zahrnout komunitní či environmentální faktory široké socioekonomické úrovně jako jsou oblast sociální politiky, přístup ke zdrojům a příležitostem.

- **Příjem** – podle řady studií (např. Werner, 2000; Corcoran a Nichols-Casebolt, 2004) představují nezaměstnanost a chudoba výrazné riziko z hlediska chudších kognitivních výsledků adolescentů, vyššího rizika psychických problémů, vyššího rizika zneužívání a zanedbávání dětí, vyšší pravděpodobnosti rodinného násilí, zneužívání látek, atd.
- **Diskriminace** – jak uvádí Holzer a Neumark (2000), vnímaná diskriminace má silnou souvislost s mírami tlaku a mentálního zdraví. Zakoušení diskriminace se přímo týká depresí. Jako protektivní se jeví, pokud instituce dodržují antidiskriminační právo. Důležitost antidiskriminačního přístupu se jeví v našich podmínkách velmi důležitá především v souvislosti s romskou menšinou.
- **Segregace** – výzkumy resilience prokázaly, že ani tak chudoba minorit, ale především jejich segregace (především rezidentální) výrazně ovlivňuje jejich chování.

3. Implikace resilienčního přístupu pro assessment a formulaci cílů intervence

V předchozí části jsem nastínila některé z možných oblastí rizikových či protektivních faktorů resilience. Při posouzení sociálního fungování rizikového adolescenta a formulace cílů intervence do jeho životní situace je nezbytné si uvědomit, že na každou z uvedených úrovní musíme nahlížet z hlediska jedince jakožto hlavního bodu intervence. Pokusím se to ilustrovat na příkladu z praxe, se kterým jsem se setkala.

Do brněnského projektu LATA byl kurátorkou pro mládež doporučen 16ti letý chlapec, říkejme mu třeba Oskar. Jeho životní situaci lze stručně charakterizovat následovně: žil s nezaměstnanou matkou a babičkou (otce Oskar viděl naposledy když byl malý při rozvodu svých rodičů) ve značně nevyhovujících podmínkách. V celém domě i okolí bylo velké množství odpadků, které matka spolu s Oskarem stále nosila domů. Oskar často přišel do LATA s igelitovou taškou plnou letáků, starých novin a různých jiných věcí, které shromažďoval kvůli tomu, že se jim doma podle jeho slov budou hodit. Oskar vypadal značně zanedbaně a často hovořil o tom, že dlouho nic nejedl. Rodina totiž neměla téměř žádný příjem, protože nemohla kvůli ztrátě dokladů totožnosti pobírat žádné dávky. Jediný příjem rodiny byl důchod babičky, který pak vždy utratili během pár dnů. Rodina byla velmi zadlužená. Přestože byl Oskar intelektuálně nadaný (např. díky své výborné fotografické paměti nám byl schopný kdykoliv říci jména

---

zastávek tramvají včetně odjezdů), po určitém čase přestal chodit do školy. Zpočátku byl také velmi ostýchavý a téměř se bál promluvit. Situaci doma Oskar popisoval jako velmi výbušnou (hovořil např. o skutečnosti, že jej občas matka nepustí domů, nebo že jej babička „prohodí“ oknem).

Jak by mohlo vypadat posouzení Oskarovy situace a jaká doporučení z hlediska cílů intervence by si měl sociální pracovník uvědomit? Uvádím je ve velmi stručné podobě z hlediska výše uvedených úrovní:

- *Mikrosystémová – naučit Oskara osobní hygieně a údržbě svého oblečení. Zajistit mu přístup ke stravě a adekvátnímu bydlení (odstranit z domu nepořádek). Vzhledem k podezření na schizofrenii či jinou psychickou nemoc zajistit vyšetření psychického stavu všech tří členů rodiny (což se také stalo a došlo tak u nich k prokázání schizofrenie). Zajistit adekvátní léčbu tohoto onemocnění (opět u všech členů rodiny). Posílit u Oskara sociální inteligenci (v reálu se to projevovalo např. tím, že dobrovolnice jej učila jak si má v obchodě koupit rohlíky).*
- *Mezosystémová – vyřešit jeho školní docházku, úžeji jej zapojit do LATY a mezi své vrstevníky.*
- *Makrosystémová – pomoc při obstarání dokladů totožnosti a také získání sociálních dávek. Přispět k tomu, aby matka získala zaměstnání.*

Je zřejmé, že sociální pracovníci nemohou být experty na implementování intervencí do všech ekosystémových úrovní, přesto by měli znát potenciální rozsah mikro, mezo a makro faktorů, jež ovlivňují sociální fungování rizikové mládeže a jejího prostředí. V této souvislosti jsou velmi důležitá zjištění Smokowského (1998), podle něhož se nejefektivnější intervence zaměřují na rizikové a protektivní faktory napříč všemi ekosystémovými úrovněmi.

4. Proč je vhodné zahrnout resilienci do soc. práce s mládeží

Corcoran a Nichols-Casebolt (2004) uvádí, že soc. pracovníci se musí v souvislosti s výkonem své profese čím dál více vypořádávat se „**třemi výzvami**“:

1. Musí porozumět, posoudit a intervenovat do stále více komplexnějších situací, do množství systémových úrovní. Podle nich se řada soc. pracovníků specializuje na některou specifickou úroveň praxe (mikro, mezo či makro systémovou úroveň) a přitom jim uniká znalost úrovní ostatních, což vede ve svém důsledku k chybným intervencím.

2. Jejich profesionální zaměření by mělo být spíše na „silné stránky“ klienta, než na jeho patologické či rizikové charakteristiky.
3. Intervence soc. pracovníků by měly vycházet z teoretických konceptů, jež byly předtím empiricky testovány.

Domnívám se, že koncept resilience **těmto výzvám odpovídá adekvátním způsobem:**

1. Jak již bylo uvedeno, jedná se o koncept ekosystémový, v jehož rámci je životní situace jedince posuzována z holistické perspektivy. Při stanovení intervence se vychází z toho, že každý jedinec je v dynamické interakci s faktory odlišných systémových úrovní.
2. Podíváme-li se do historie soc. práce s rizikovou mládeží, tak zjistíme, že výzkum byl orientován na prevenci a praxe sociálních pracovníků byla zacílena na problémové chování pomocí určení rizikových faktorů a „vysoce rizikových jedinců“. Nicméně tato historická zkušenost ukázala, že zaměření na riziko není vhodným přístupem. Dnes existuje řada výzkumů, jež dokazují, že většina těch tzv. „vysoce rizikových“ dětí či adolescentů nejevila anticipované problémové chování. Tyto výzkumy dokázaly, že do představy o sociálním fungování adolescenta musíme zahrnout ještě něco víc, než jen vliv rizikových faktorů. Resilientní přístup se zaměřuje nad rámec otázek „Co se stalo špatně a proč?“ ale zkoumá, „Proč se něco nestalo?“. Proč řada mladých lidí, kteří pochází z dysfunkčních rodin, jedná normálně? Proč se adolescenti, jež mají rizikové faktory související s alkoholem, nestanou alkoholiky? Proč se adolescenti jež mají předpoklady pro sebevražedné jednání nepokusí o sebevraždu?
3. Koncept resilience je založen na empirické validizaci. Jako první se jí zabývali Murphy and Moriarty (1976) a chápali ji ve smyslu zvládnání navzdory překážkám. Postupně ji rozpracovali Werner a Smith (1982), Garnezy a Rutter (1983). Rizikové a protektivní faktory resilience byly zkoumány pomocí longitudinálních studií rizikové mládeže. Resilience je empiricky ověřována dodnes, tyto výzkumy jsou zaměřeny i na jiné cílové skupiny, nicméně zastoupení rizikových dětí a mládeže v rámci výzkumu resilience je značné. V reakci na třetí výzvu Corcorana a Nichols-Casebolta lze tedy shrnout, že použití resilienčního přístupu v rámci soc. práce s rizikovou mládeží je adekvátní nejen vzhledem k tomu, že je podloženo empirickým výzkumem, ale také vzhledem k tomu, že tato validizace mnohokrát probíhala a dodnes probíhá se zaměřením na cílovou skupinu rizikové mládeže.

Použitá literatura

- BARTLETT, H. (1970). The common base of social work practice. Silver Spring, MD: National association of Social Workers.
- BRONFEBRENNER, U. (1979). The Ecology of Human Development. Cambridge: Harvard University Press.
- CORCORAN, J. AND NICHOLS-CASEBOLT, A. (2004). Risk and resilience ecological framework for assessment and goal formulation. Child and Adolescent Social Work Journal, Vol. 21, No. 3, pp. 211-234, Human Sciences Press.
- FRASER, M. (ed). (1997). Risk and resilience in childhood: An ecological perspective. Washington DC: NASW.
- GARMEZY, N.; RUTTER, M. (eds.) (1983). Stress, coping, and development in children. New York: McGraw Hill.
- HOLZER, H. J.; NEUMARK, D. (2000). What does affirmative action do? Industrial and Labor Relations Review, 53 (2), pp. 240-272.
- LESHNER, A. I. (2002). Introduction. In Glantz, M. D. and Johnson, J. L. (eds.) Resilience and development. Positive life adaptations. Kluwer Academic Publishers: New York.
- LUTHAR, S. S.; CICCETTI, D.; BECKER, B. (2000). The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. Child Development, 17(3), pp. 543-562.
- MURPHY, L.; MORIARTY, A. (1976). Vulnerability, coping, and growth from infancy to adolescence. New Haven, CT: Yale University Press.
- MESCHKE, L. L.; PATTERSON, J. M. (2003). Resilience as a theoretical basis for substance abuse prevention. The Journal of Primary Prevention, Vol. 23, No. 4, pp. 483-514, Human Sciences Press.
- NAVRÁTIL, P. (2003). Romové v české společnosti. Praha: Portál.
- SHEAFOR, W. B.; HOŘEJŠÍ, CH. R.; HOŘEJŠÍ, G. A. (2000). Techniques and Guidelines for Social Work Practice. Allyn and Bacon: Boston.
- SMOKOWSKI, P. R. (1998). Prevention andf intervention strategies for promoting resilience in disadvantaged children. Social Service Review, 72, 337-364.

WERNER, E. E.; SMITH, R. S. (1982). *Vulnerable but invincible. A longitudinal study of resilient children and youth.* New York: McGraw Hill.

WERNER, E. E. (2000). Protective factors and individual resilience. In: Shonoff, J. and Meisels, S. (eds.) *Handbook of early childhood intervention*, 2nd ed, pp. 115-133, Cambridge, Cambridge University Press.

Probační programy jako nový nástroj sociální práce s mladistvými pachateli - česká realita versus britské zkušenosti

Mgr. Lucie Kroupová¹

Probační a mediační služba ČR, středisko Hradec Králové

Abstract

This article discusses the Probationary programs as the tool for social work with young offenders. British experience is taken as an example of well-developed programs and is confronted with Czech reality. The contribution to lowering the crime rate of young offenders is emphasized.

Úvod

Ve svém příspěvku bych se ráda krátce věnovala problematice probačních programů, tak jak je definuje Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění (dále jen ZSVM), jako o nové oblasti uplatnění sociální práce s mladistvými pachateli² v rámci trestní justice.

V úvodu načrtnu právní rámec této problematiky a vysvětlím pojem probační program. Uvedu krátce zkušenosti se zaváděním a realizací probačních programů ve Velké Británii. Dále seznámím čtenáře s projektem Akreditované probační programy v České republice a s možnostmi realizátorů těchto programů při práci s mladistvými pachateli. V závěru pak zhodnotím systém práce s mladistvými pachateli u nás a načrtnu možné způsoby zlepšení současného stavu.

Právní rámec problematiky

Právní rámec pro práci s mladistvými v rámci trestní justice položil, mimo jiné³ již zmíněný ZSVM schválený v roce 2003, který nabyl účinnosti k 1.1.2004.

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na email: lkroupova@pms.justice.cz nebo na adresu: Mgr. Lucie Kroupová, Probační a mediační služba ČR, středisko Hradec Králové, Hradecká 1151, Podnikatelské centrum, 500 02 Hradec Králové.

² Mladistvý je, podle uvedeného zákona, ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku. Mládeží se pak rozumí skupina mladistvých a dětí do 15 let věku.

³ Dalšími souvisejícími právními předpisy jsou zejména Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, v platném znění, Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, v platném znění, Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, v platném znění, Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění, Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění a Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění.

Probační programy jsou, podle tohoto zákona, jedním z výchovných opatření, která je možno mladistvým, s jejich souhlasem, ukládat.

Při ukládání tohoto opatření ze strany státního zástupce nebo soudu je sledována vhodnost uložení takového opatření vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti. Nespornou výhodou tohoto typu opatření je možnost uplatnění v podstatě v každé fázi trestního řízení - v řízení přípravném i v řízení před soudem.

Představují také významnou alternativu k ukládání trestních opatření a umožňují tak zbytečně nekriminalizovat prvopachatele z řad mládeže tzv. „méně závažné trestné činnosti“.

Probační program je definován v odstavci 1 § 17 ZSVM jako „program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.“

Tyto cíle, obsažené již v samotné definici probačních programů, korespondují zcela jasně s principem restorativní, resp. obnovující justice. Důraz je zde kladen na orientaci na oběti, širší zapojení komunity do řešení případu, na prevenci kriminality a diverzifikaci jednotlivých soudních případů.¹ Prospěch z takového postupu práce pak plyne obětem, pachatelům i komunitě, do níž se pachatelé mají znovu zapojit.

I ve Velké Británii, o které se zmíním dále, probíhají pilotní studie zaměřené na další využití principu obnovující justice. Na základě jejich výsledků existují doporučení rozvíjet tyto principy nadále především na poli práce s mladistvými.

Zkušenosti z Velké Británie

Aby mohla být opatření zakotvená legislativně v ZSVM uvedená do praxe, vyvíjí Probační mediační služba ČR již od poloviny roku 2004 aktivity v tzv. projektu Akreditované probační programy. Při této činnosti se inspiruje, mimo jiné, také zkušenostmi britských kolegů z Národní probační služby Anglie a Walesu (The National Probation Service for England and Wales).

---

¹ Více viz Howard Zehr, Úvod od restorativní justice, SPJ, Praha 2003.

Ve Velké Británii došlo k zásadní reformě systému justice nad mládeží zhruba před 10 lety po vraždě tříletého chlapce dvěma desetiletými pachateli.

Britský systém vykazuje, podle údajů Národní probační služby Anglie a Walesu, až 85% úspěšnost. To znamená, že 85% prvopachatelů z řad mládeže neopakuje svou trestnou činnost. Systém se pak může důkladněji zaměřit na zbylou rizikovou skupinu pachatelů. (www.probation.homeoffice.gov.uk)

Probační resocializační programy jsou jedním z důležitých opatření nabízených Národní probační službou Anglie a Walesu. Tyto jsou nabízeny nejen mladistvým pachatelům, ale celé škále klientů různého věku.¹

První specializované programy pro pachatele byly ve Velké Británii zpracovány v roce 1998. V současné době již v praxi britské probační služby existují akreditované probační programy různého zaměření, které poskytují specializované týmy probačních úředníků.

V rámci těchto programů je využívána pestrá škála metod a způsobů intervencí. Existují zde programy zaměřené na konkrétní dovednosti (kognitivně-behaviorální, gramotnost, šance na zaměstnání, sociální a komunikační dovednosti). Existující programy probíhají většinou na komunitním principu.

Programy jsou průběžně monitorované a vyhodnocované. Audit programů je realizován koordinovaným monitorováním prostřednictvím video-nahrávek a hodnotících formulářů, případně realizací společných školení.

Výroční zpráva o akreditovaných programech ve Velké Británii za rok 2003/2004 hovoří o neustálém nárůstu počtu pachatelů, kteří program zahájili. V období let 2003/2004 oproti letům 2002/2003 sledujeme více než 40% zvýšení jejich počtu.

Tyto údaje by samy o sobě nebyly důvodem ke spokojenosti. Významné je především to, že i míra dokončených programů vykazuje růstovou tendenci. V letech 2001/2004 se počet dokončených programů zvýšil asi třikrát (blíže viz Výroční zpráva o akreditovaných programech 2003/2004).

Existují samozřejmě rozdíly mezi „úspěšnějšími“ a „méně úspěšnými“ probačními oblastmi.¹ Obecně však lze říci, že celkově se situace zlepšuje.

---

¹ Asi ¼ klientů Národní probační služby je ve věku 16-20 let. (www.probation.homeoffice.gov.uk)

Při interpretaci výše uvedených dat je nutné uvědomovat si fakt, že počet nabízených probačních programů neustále roste. Tato skutečnost se tedy logicky odráží i ve výše uvedených číslech.

Charakteristika pachatelů, kteří programy zahájí, ale nedokončí, zůstává v současnosti podobná jako v předchozích letech. Přibližně polovina (51%) osob účastnících se programu je vrácena zpět před soud a to buď z důvodu porušení plnění povinností (36%) nebo kvůli odvolání (15%).

Existuje však i celá řada dalších důvodů, proč nebyl program dokončen - klient například nastoupil protidrogovou léčbu. Přibližně pětina klientů (17% z celkového počtu) se opětovně zapojí v jiném programu (blíže viz Výroční zpráva o akreditovaných programech 2003/2004).

Výše uvedené informace je samozřejmě třeba dále analyzovat a získávat stále nové údaje. Je kupříkladu třeba zjišťovat, v jakých fázích procesu dochází k selhávání účastníků programu. Tato zjištění umožní lépe se zaměřit na problematické oblasti s cílem zvýšit procento pachatelů, kteří program dokončí.

Ze zkušeností britských kolegů je zřejmé, že v rámci probačních programů funguje zejména nácvik kognitivních dovedností, hraní rolí, řešení modelových situací, prosociální modelování, behaviorální procesy zaměřené na rodinu atp.

Za hlavní problém při realizaci probačních programů je zde považováno zvládání prodlevy, která vzniká mezi udělením soudního příkazu a zahájením programu. V tomto období se s klientem prakticky nepracuje. Do budoucna je tedy třeba zlepšit práci s pachateli ve fázi před zahájením programu, tj. prostřednictvím řízení případu - „case management“.

I přes to, že systém trestní justice ve Velké Británii vykazuje v některých oblastech oproti systému trestní justice v České republice značné rozdíly, je získávání informací o jeho fungování pro naše pracovníky v každém případě velmi inspirativní.

Projekt Akreditované probační programy v ČR

Probační mediační služba ČR ve spolupráci s externími odborníky na oblast tvorby a zavádění standardů sociálních služeb zpracovala podkladový materiál pro možnost zavedení systému udílení akreditací probačním

---

¹ Působnost Národní probační služby Anglie a Walesu je územně rozdělena do 42 tzv. probačních oblastí.

---

programům působícím v justici, zejména pak probačním programům zaměřeným na práci s mladistvými pachateli.

Současně ve spolupráci s Ministerstvem spravedlnosti ČR připravila koncepci dotačního systému pro akreditované probační programy.

V rámci vyhlášeného prvního kola předběžného akreditačního řízení pro probační programy ve smyslu § 17 ZSVM Ministerstvo spravedlnosti ČR obdrželo celkem 50 žádostí poskytovatelů probačních programů - nevládních neziskových organizací.

Obdržené žádosti byly posouzeny z hlediska splnění vyhlášených podmínek pro získání předběžné akreditace a poté byly jednotlivé probační programy posouzeny Akreditační a dotační komisí jmenovanou ministrem spravedlnosti.

Na základě nesplnění podmínek pro získání předběžné akreditace byly v průběhu akreditačního řízení 4 probační programy vyřazeny.

Probační programy, které získaly předběžnou akreditaci jsou uvedeny se základní charakteristikou programu a s kontaktními adresami poskytovatelů na internetových stránkách Ministerstva spravedlnosti ČR.

V současné době je vyhlášeno druhé kolo předběžného akreditačního řízení.

V průběhu přechodného období dvou let (2005 a 2006) bude vyvíjen ve spolupráci s MPSV systém hodnotitelů kvality probačních programů.

Doposud akreditované programy jsou zaměřeny zejména na aktivity směřující proti zneužívání návykových látek, dále na rozvoj psychosociálních dovedností a sebepoznání klientů, vzdělávání, orientaci na trhu práce, posílení právního vědomí, posílení rodičovského chování, prevence další recidivy a minimalizaci rizikových faktorů.

V rámci realizace programů je možno využít různých způsobů práce s klienty, pracovat skupinově i individuálně, zapojovat rodinu mladistvého, i celou komunitu. Je také možné kombinovat práci profesionálů a využívání dobrovolníků - nejčastěji z řad vrstevníků. Časté je zaměření na terapii, nácvik vhodných způsobů chování, využití prvků zážitkové pedagogiky apod.

A právě v této pestrosti spočívá, nebo spíše by měl spočívat, největší přínos probačních programů. Jejich různé zaměření, intenzita i délka by měly umožňovat zařazovat klienty do programů cíleně, měly by být šity „na míru“ klienta.

V současné době je však u nás bohužel zatím nabídka těchto programů malá na to, aby mohla naplnit výše uvedené (například v celém Východočeském kraji získaly předběžnou akreditaci prozatím pouze 4 probační programy).

Řešena by měla být nejen otázka počtu, ale také otázka dostupnosti probačních programů. Zatím jsou probační programy nabízeny pouze organizacemi sídlícími ve větších městech.

Naším úkolem do budoucna je tedy usilovat o co největší možný rozsah nabídky a dostupnosti akreditovaných probačních programů na oblastní i celorepublikové úrovni, aby bylo možné ve vhodných případech uložit mladistvému účast v programu, který by odpovídal jeho individuálním potřebám.

Za účelem rozšíření nabídky probačních programů a zvýšení jejich dostupnosti jsou již v praxi pilotovány a postupně rozšiřovány nové typy probačních programů v návaznosti na dobrou praxi u nás i v zahraničí.

Na podporu již existujících a podporu vzniku nových probačních programů jsou v současné době sestavovány tzv. koordinační týmy složené z pracovníků Probační a mediační služby ČR, Ministerstva práce a sociálních věcí ČR a dalších externích expertů, jejichž úkolem bude také mapovat aktuální požadavky jednotlivých regionů.

Závěr

Závěrem je důležité zdůraznit, že realizace probačních programů jako nového nástroje práce s mladistvými pachateli může být přínosná pouze jako součást dobře fungujícího, koordinovaného a operativního systému práce s mladistvými pachateli a propracovaného systému prevence kriminality mládeže v České republice.

Tento systém je však v současné době značně roztržštěný. Spolupráce mezi jednotlivými resorty, které do problematiky vstupují¹, není bezproblémová. Nejsou k dispozici dostatečné informace o problémových jevech a kriminalitě mládeže včetně pravidelných analýz, které by měly být základem pro stanovování účinných strategií pro práci s tímto typem klientů.

Pro rozvoj a zefektivnění praxe je proto třeba podporovat součinnost a spolupráci všech subjektů a organizací zainteresovaných v oblasti práce

---

¹ Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Ministerstvo spravedlnosti ČR, Ministerstvo vnitra ČR, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

---

s rizikovou mládeží. Jedná se především o koordinovanou spolupráci orgánů činných v trestním řízení, Probační mediační služby ČR, orgánů sociálně-právní ochrany dětí, nevládních neziskových organizací, měst a obcí.

Probační a mediační služba ČR bude v tomto směru prosazovat mimo jiné také vytváření systému tzv. multidisciplinárních týmů zaměřených na práci s rizikovou mládeží, které mají svůj vzor rovněž v práci kolegů z Velké Británie (tzv. Youth Offending Teams) a Kanady.

Přínosné by bylo samozřejmě také lepší využívání statistických dat a snaha získávat stále nové údaje. Důraz by měl být více kladen na práci se zkušenostmi efektivní praxe v zahraničí, které by mohly přispět ke zlepšení efektivity vyvíjených aktivit.

V každém případě je nutno soustředit se především na dlouhodobou koncepční práci s kriminálně problémovými mladistvými klienty a s jejich rodinami.

Použitá literatura

INTERNÍ MATERIÁLY Probační a mediační služby ČR.

TRESTNÍ PŘEDPISY-Úplné znění (2003). Praha: Sagit. 336 s.
ISBN: 80-7208-383-X

VÝROČNÍ ZPRÁVA o akreditovaných programech 2003-2004 (2004).
Národní probační služba Anglie a Walesu.

ZEHR, H. (2003). Úvod od restorativní justice. Praha: SPJ.

www.justice.cz

www.spj.cz

www.probation.homeoffice.gov.uk

IV.
**REKODIFIKACE ČESKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA
A SOCIÁLNÍ PRÁCE**

Nad kodifikací českého trestního práva

JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

This essay discuss the main changes in the criminal law in the Czech Republic. There are several changes with large impacts on the practice of czech justice, e.g. house arrest, new classification of delinquency acts etc.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky začala projednávat vládní návrh trestního zákona, který opustil dosavadní trestně právní koncepci materiálního pojetí trestného činu uplatňovanou v Československu a později v České republice od roku 1949.

Smyslem mého vystoupení je podat ve vymezeném časovém limitu jednak stručnou a věcně omezenou informaci o některých zásadních změnách, které by měla rekodifikace českého trestního práva přinést a jednak naznačit její základní charakteristiky.

Rekodifikace trestního práva hmotného, na kterou musí navázat i rekodifikace trestního práva procesního, je reakcí na naléhavou potřebu zásadní změny trestního zákona, které nelze dosáhnout jinak než touto cestou.

V materiálním pojetí trestného činu jako základu trestní odpovědnosti je na prvním místě zdůrazňována společenská nebezpečnost trestného činu vymezená formálními kritérii. Ta byla zároveň vždy chápána jako politický a ideologický pojem, který do liberálního práva a právního státu nepatří.

Vládní návrh nového trestního zákona opouští materiální pojetí trestného činu a vychází z formálního pojetí trestného činu, při zachování materiálních východisek k úvahám o vymezení jednání jako trestného činu a stanovení jeho závažnosti.

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc., vedoucí katedry sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitského 62, 500 03 Hradec Králové. tel.: +420493331341, email: miroslav.mitlohner@uhk.cz

---

Toto pojetí trestného činu, vycházející ze zásad *nulla poena sine lege* a *nulla crimen sine lege*, nezbytně vede nejen k přesné a zcela jednoznačné formulaci jednotlivých skutkových podstat trestných činů, ale i ke stejně přesné a zcela jednoznačné formulaci těch ustanovení trestního zákona, které mají některé pojmy vysvětlit.

Opuštění materiálního pojetí trestného činu a přechod k pojetí formálnímu nebylo mezi odborníky v oboru trestního práva přijato s jednoznačným souhlasem.

Nesouhlas se opíral především o vžitá dosavadní pojetí, obtížnost přesného vymezení skutkových podstat ve zvláštní části tak, aby byla náležitě vystižena závažnost činu a nedošlo přitom ke kazuistickému vymezení, ale i o poukazování na některé přednosti hmotněprávního řešení stanovením trestního bezpráví, když výhodou materiálního pojetí je lepší možnost přihlídnout ke konkrétní povaze činu, protože vymezení pouze znaky skutkové podstaty k tomu samo nestačí.¹

Podle důvodové zprávy k návrhu zákona bude nová kodifikace založena na přesvědčení, že ochranu demokratického státního a společenského zřízení, práv a svobod jednotlivců a ochranu jejich života, zdraví a majetku je třeba dosahovat především mimotrestními prostředky. Na protiprávní jednání je třeba reagovat prostředky trestního práva až v krajích případech v souladu s pomocnou (subsidiární) úlohou trestního práva v právním řádu a ve společnosti. Kriminální politika, sledující kontrolu a potlačování kriminality, musí proto spočívat ve vhodném vyvažování prevence a represe.

Důvodová zpráva dále zdůrazňuje, že prvky preventivního charakteru pronikají stále více i do trestní politiky, zejména např. formou různých odklonů, alternativních trestů a alternativních opatření, které mimo jiné kladou důraz na resocializaci pachatelů v jejich přirozeném sociálním prostředí, kdy je vyloučen krimingenní vliv prostředí vězeňského a zejména vězeňské subkultrury. Trestní právo v České republice nepovažuje trest za pouhou odplatu za spáchaný čin. Výkonem trestu nesmí být ponížena lidská důstojnost. Vedle základní ochranné funkce, trestní právo usiluje též o sociální reintegraci pachatelů a o zajištění přiměřené satisfakce obětem trestných činů.²

---

¹ Pipek, J.: Formální pojetí trestného činu a princip oportunity, *Trestněprávní revue*, 3, 2004, č. 11, s. 309

² Důvodová zpráva k rekodifikovanému trestnímu zákonu

Podle § 13 odst. 1 návrhu nového trestního zákona je tedy trestným činem protiprávní čin, který zákon označuje za trestný a který má znaky uvedené v takovém zákoně.

Podle § 402 téhož návrhu zákona se trestným činem rozumí jen čin soudně trestný, a pokud z jednotlivého ustanovení nevyplývá nic jiného, též příprava k trestnému činu, pokus trestného činu, organizátorství, návod a pomoc.

V návrhu zákona dochází k některým zásadním změnám, které se projeví jednak v systematické zvláštní části trestního zákona a jednak v počtu a formulacích skutkových podstat trestných činů. To je ostatně nezbytné právě s ohledem na formální pojetí trestného činu a absence nebezpečnosti činu pro společnost jako materiálního znaku skutkové podstaty.

I nadále zůstává zachováno členění podle druhového objektu trestného činu, avšak dochází k výrazným změnám v pořadí, které vždy vyjadřovalo závažnost té které trestné činnosti. Tak kupříkladu trestné činy proti republice až dosud tvořící obsah hlavy první byly zařazeny do deváté hlavy a hlavu první nyní tvoří trestné činy proti životu a zdraví.

Trestní zákon se dělí na část obecnou, která obsahuje sedm hlav a na část zvláštní, která obsahuje třináct hlav. Celkem trestní zákon obsahuje 431 paragrafů, tedy o 130 paragrafů více, než současný platný trestní zákon.

Trestné činy se dělí podle své závažnosti, vyjádřené formou zavinění nebo výměrou trestní sazby na **přečiny**, tj. nedbalostí trestné činy a ty úmyslné trestné činy, které jsou ohroženy trestem odnětí svobody s horní hranicí sazby do tří let a **zločiny**, které tvoří ty trestné činy, které nejsou přečiny. Zavádí se kategorie označená jako **závažné zločiny**, kam náleží jednak trestné činy zvláště vyjmenované a dále ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby odnětí svobody nejméně osm let.

U subjektivní stránky skutkové podstaty trestného činu bude napříště rozlišována vedle úmyslu a nedbalosti **hrubá nedbalost**, jestliže přístup pachatele k požadavku náležité opatrnosti svědčí o zřejmé bezohlednosti pachatele k zájmům chráněným trestním zákonem.

Nově se do trestního zákona zařazuje ustanovení o **skutkovém a právním omylu**. Zatímco ve skutkovém omylu nejedná úmyslně ten, kdo při spáchání činu nezná ani nepředpokládá jako možnou skutkovou okolnost, která je znakem trestného činu, k naplnění právního omylu dochází tehdy, jestliže pachatel nevěděl, že jeho čin je protiprávní.

Na rozdíl od současné právní úpravy rekodifikace přináší definici **zmenšené přičetnosti** pro situaci, ve které má pachatel pro duševní poruchu v době spáchání činu podstatně sníženou schopnost rozpoznat protiprávnost činu nebo ovládat své jednání.

Rozšiřuje se počet okolností vylučujících protiprávnost o **svolení poškozeného a přípustné riziko ve výrobě a ve výzkumu**.

V prvním případě trestný čin nespáchá ten, kdo jedná na základě svolení osoby, jejíž zájmy jsou činem dotčeny, pakliže bylo toto svolení dáno dobrovolně, určitě, vážně a srozumitelně předem, nebo současně s jednáním osoby páchající čin jinak trestný. Toto svolení nelze udělit v případě ublížení na zdraví nebo usmrcení.

V druhém případě trestný čin nespáchá ten, kdo v souladu s dosaženým stavem poznání a informacemi, které měl v době svého rozhodování o dalším postupu k dispozici, vykonává v rámci svého zaměstnání, povolání, postavení nebo své funkce společensky prospěšnou činnost, kterou ohrozí nebo poruší zájem chráněný trestním zákonem, nelze-li společensky prospěšného výsledku dosáhnout jinak.

Jako nový druh trestu se zavádí **trest domácího vězení**, jehož výkon by měl spočívat v povinnosti odsouzeného zdržovat se v obydlí ve dnech pracovního klidu a v ostatních dnech v čase vymezeném zákonem.

Peněžitý trest se bude ukládat v rozsahu dvaceti až sedmsetřiceti denních sazeb, přičemž tato denní sazba činí 100 až 50 000 korun.

Významným institutem ochranných opatření je **zabezpečovací detence**. Tu soud uloží mimo jiného i tehdy jestliže pachatel činu jinak trestného, který by naplňoval znaky zvlášť závažného zločinu, není pro nepřičetnost odpovědný, jeho pobyt na svobodě je nebezpečný a nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení s přihlédnutím k povaze duševní poruchy a možnostem působení na pachatele vedlo k dostatečné ochraně společnosti. Místem výkonu zabezpečovací detence je ústav se zvláštní ostrahou a se zaměřenými léčebnými programy.

K zásadní změně dochází v systematice zvláštní části trestního zákona, která vyjadřuje svoji strukturou nové pohledy na závažnost jednotlivých druhů trestných činů.

Jednotlivé hlavy zvláštní části trestního zákona jsou uspořádány následovně:

Trestné činy proti životu a zdraví, proti svobodě, proti důstojnosti člověka v sexuální oblasti, proti rodině a mládeži, proti majetku, trestné činy hospo-

dářské, obecně nebezpečné, proti životnímu prostředí, **proti republice**, proti pořádku ve věcech veřejných, proti brannosti a civilní službě, trestné činy vojenské a trestné činy proti míru.

Ze zvláštní části trestního zákona chci rovněž upozornit jen na některé, podle mého názoru, významné změny.

Především to je nová skutková podstata trestného činu **usmrcení na žádost** jestliže někdo z omluvitelných pohnutek, zejména ze soucitu usmrtí nevléčitelně nemocnou osobu, která trpí somatickou nemocí, na její vážné míněnou a naléhavou žádost. Za takovou žádost se rozumí svobodný a určitý projev vůle osoby starší osmnácti let, která není zbaveny ani omezena ve způsobilosti k oprávněným úkonům a není stížena duševní poruchou, jednoznačně a důrazně směřující k jejímu vlastnímu usmrcení.

Zavádí se samostatná skutková podstata **zabití z nedbalosti**, takže způsobení smrti z nedbalosti, až dosud kvalifikované jako jedna z alternativ ublížení na zdraví se z trestního zákona vypouští.

Šíření nakažlivé lidské nemoci, které je dosud zařazeno mezi trestné činy obecně nebezpečné, se v rekonstrukci zařazuje mezi trestné činy proti životu a zdraví.

Pokud jde o trestné činy sexuálně motivované, až dosud řazené jako „trestné činy proti lidské důstojnosti“ do hlavy osmé, jako „trestné činy hrubě narušující občanské soužití“ do hlavy páté a jako „trestné činy proti rodině a mládeži“ do hlavy šesté trestního zákona, jsou soustředěny v hlavě III. označené jako trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti.

Náleží sem znásilnění (§ 164), **sexuální obtěžování** (§165), pohlavní zneužívání (§166), kuplířství (§167), prostituce ohrožující mládež (§168), šíření a přechovávání pornografie (§169), soulož mezi příbuznými (§ 170).

S ohledem na zařazení trestného činu kuplířství se jeví poněkud nelogické nezařazení do této hlavy trestných činů svádění k pohlavnímu styku (§ 180) a obchodování s lidmi (§ 146 odst. 1 písm. a).

Některé skutkové podstaty byly převzaty s většími nebo menšími úpravami z dosavadního trestního zákona, jiné byly vytvořeny nově.

Bohužel nové formulované skutkové podstaty přinášejí velice podobné termíny, které nepochybně způsobí nemalé problémy a určitý chaos při jejich aplikaci. Především termíny donutí (§164), přinutí (§ 165) a přiměje (§ 165).

Celková konstrukce trestného činu znásilnění (§164), kdy je uvedeno v odstavci 1 „Kdo jiného násilím nebo pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné újmy donutí **k pohlavnímu styku**, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti...” a v odstavci 2 „bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odst. 1 **souloží nebo jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží...**“ budí oprávněné pochybnosti o tom, co se považuje, respektive bude považovat za pohlavní styk realizovaný nesouloží.

Otázka jistě o to zajímavější a odpověď na ní složitější, vezme-li se v úvahu sexuální obtěžování (§165), kdy je uvedeno v odstavci 1 „Kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné újmy přinutí **k pohlavnímu sebeukájení, k obnažování nebo jinému srovnatelnému chování...**“ a v odstavci 2 „Kdo přiměje jiného **k pohlavnímu styku, k pohlavnímu sebeukájení, obnažování nebo jinému srovnatelnému chování** zneužívaje jeho závislosti.“

Z uvedeného, jen letmého porovnání tedy lze dovodit, že **přinucení** ve smyslu § 165 k pohlavnímu styku není trestným činem, zatím co jsou vynucené nekoitální praktiky, jako pohlavní sebeukájení, obnažování nebo jiné srovnatelné chování, považovány za trestný čin.

Jde o záměr předkladatele návrhu zákona nebo o překlep?

Nová úprava trestného činu znásilnění podle § 164 používá terminologie pohlavní styk, soulož, jiný pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží.

Z tohoto výpočtu lze tedy dovodit, že nový trestní zákon důsledně odlišuje soulož a jiný pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží (kupříkladu orální nebo anální styk) od jiných, tedy nekoitálních a obdobných praktik jako je sebeukájení (vzájemné či sólové), obnažování (tedy zřejmě i stryptýz) nebo jiné srovnatelné chování.

Při splnění znaku donucení násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné újmy, (event. zneužití bezbrannosti) pak takový skutek považuje za trestný čin.

V návaznosti zejména na trestné činy kuplířství a prostituce ohrožující mládež, kdy i nadále zůstává realizace prostituce mimo trestní postih a trestné je jen provozování, organizování, střežení nebo jiným způsobem zajišťování provozování prostituce v blízkosti školy nebo jiného místa, které je vyhrazeno nebo určeno pro návštěvu osob mladších osmnácti let nebo v domě, kde bydlí osoby mladší než osmnáct let, způsobem, který tyto

osoby mravně ohrožuje, návrh zákona vymezuje v § 413 pojem prostituce jako **soulož i jakýkoli jiný pohlavní styk s jinou osobou nebo osobami za úplatu.**¹

Touto definicí považují prostituci za příliš úzce vymezenou a nezahrnující všechny formy komerčního sexuálního chování.

Jde o to, zda-li takto úzké vymezení je skutečným záměrem zákonodárce nebo nedotažením, na jehož úpravu bude ještě v průběhu legislativního procesu čas. Dokonce i v ustanovení § 180, označeného jako svádění k pohlavnímu styku (jde o převzetí současného ustanovení § 217a trestního zákona), jsou aktivity komerčního sexuálního zneužívání osob mladších osmnácti let vymezeny precizněji a podrobněji.

Prostituce ve smyslu § 413 předpokládá dobrovolnou a nenásilnou realizaci soulože i jakéhokoli jiného pohlavního aktu. Znamená to tedy, že všechny praktiky uvedené v ustanovení § 165 realizované na komerční bázi nejsou trestným činem prostituce. Mohou však být za okolností, že aktérem je osoba mladší osmnácti let trestným činem svádění k pohlavnímu styku podle § 180.

Je otázkou, zda-li termín pohlavní styk je či není totožný s termínem pohlavní akt a pakliže ano, zda by nebylo vhodné oba termíny sjednotit.

Má-li být důvodem trestního postihu prostituce mimo jiného i ekonomický motiv, respektive nezdaněný příjem z této činnosti, pak je třeba připomenout, že prostitutky poskytují široký rozsah nekoitálních praktik, ze kterých získávají nemalý příjem, a že by za stávající uvažované právní úpravy bylo toto jednání z hlediska trestního práva nepostižitelné.

Zdá se tedy, že ustanovení § 413 bude vylučovat výklad, že prostituci lze obecně vymezit jako poskytování jakýchkoliv sexuálních služeb či sexuálního ukájení za úplatu, přičemž tato úplata nemusí mít jen podobu finanční, ale může se jednat o určité výhody, protislužby či protekce. Takováto činnost je v každé společnosti mnohem častějším jevem, než by se na první pohled zdálo.

Z pohledu § 413 může k realizaci úplaty dojít jak před, tak po souloži či jakémkoliv jiném pohlavním styku.

---

¹ Podrobněji viz Mitlöchner, M.: K pojmu prostituce v připravovaném trestním zákoně, Trestní právo, 9, 2004, č. 11, s. 3 – 5.

Je otázkou, zda-li lze za prostituci považovat soulož i jakýkoliv jiný pohlavní styk za úplatu s osobou, která je k takovému jednání donucena tíživými osobními či životními okolnostmi, a stává se de facto obětí útisku ze strany zájemce o laciný a snadno dostupný sex, a který ji vlastně nutí, zneužívaje její tísně, aby se chovala podle jeho sexuálních představ.(4)

Stejně tak nepůjde o naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu Kuplířství podle § 167 v souběhu s trestným činem Svádění k pohlavnímu styku podle § 180, jestliže nebudou za prostituci považovány i různé formy bezdotykového pohlavního sebeukájení, obnažování a jiné srovnatelné chování na přání zákazníka.

Za současné právní úpravy je naplnění znaků skutkové podstaty trestného činu Kuplířství podle § 204 trestního zákona v souběhu s trestným činem Svádění k pohlavnímu styku podle § 217a trestního zákona při realizaci různých forem nekoitálního a bezdotykového pohlavního sebeukájení, obnažování a jiného srovnatelného chování na přání zákazníka možné.

Podle J. Zvěřiny¹ je hlavním zdrojem prostituce veliká a neuspokojená potřeba mužů po neosobních erotických zážitcích. Jsou odborníci, kteří tuto obrovskou poptávku vysvětlují především ze sociálně kulturních a moralistických pozic. Zdá se však nepochybné, že zdrojem vysoké poptávky jsou biologické základy sexuální motivace lidí.

Až do 1. ledna 2004 nemohl být trestně stíhán ani zákazník a částečný průlom přineslo ustanovení § 217a trestního zákona ve vztahu k prostituci provozované osobami mladšími osmnácti let.

Jeho myšlenky se projeví v § 180 připravované rekodifikace českého trestního práva, přičemž s ohledem na aktuálnost a potřebnost, bylo cestou dílčí novely zařazeno ustanovení § 217a do platného trestního zákona č. 141/1961 Sb. jako trestný čin Svádění k pohlavnímu styku.

Protože byl text tohoto ustanovení doslovně převzat do rekodifikace, není od věci uvést v této souvislosti několik poznámek.

Jde o úmyslný trestný čin, který spočívá v nabídce a slibu úplaty, jiné výhody nebo prospěchu osobě mladší osmnácti let za pohlavní styk s ní nebo za její pohlavní sebeukájení, obnažování nebo jiné srovnatelné chování.

Nabídka, slib nebo plnění tedy musí být učiněno přímo této osobě a trestný čin je spáchán již okamžikem přednesení tohoto návrhu, aniž by došlo k

---

¹ Zvěřina, J.: Lékařská sexuologie, Schering, Praha

jeho akceptaci. Tato osoba také sama rozhodne, zda nabídku přijme a projev její vůle je nezastupitelný.

Nabídka a slib plnění musí být učiněn před realizací pohlavního styku nebo obdobného jednání, k poskytnutí plnění může dojít jak před touto realizací, tak po ní.

Může být problematické a diskutní, zda-li by se jednalo o trestný čin svádění k pohlavnímu styku i tehdy, kdyby došlo k poskytnutí úplaty nebo jiné výhody či prospěchu až po pohlavním styku či obdobném jednání, bez jakékoliv předchozí nabídky nebo slibu. Tedy určitá odměna coby projev spokojenosti, uznání a podobně. Návštěva butiků, lepší restaurace, ale i poskytnutí finanční hotovosti jsou jen letmo nahozené možnosti, jak lze spokojenost vyjádřit, aniž by bylo předem cokoliv komukoliv slíbeno.

V každém případě bude v souvislosti s novým trestním zákonem co do činění s celou řadou termínů jako pohlavní styk, soulož, jiný pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží, pohlavní sebeukájení, obnažování nebo jiné srovnatelné chování, které budou hledat svůj praktický obsah a výklad. Zejména bude třeba zvláště pečlivě zkoumat, kdy půjde o jednání srovnatelné se souloží, a kdy o jednání srovnatelné s jinými praktikami než je soulož.

Literatura

DŮVODOVÁ ZPRÁVA k rekodifikovanému trestnímu zákonu.

CHYTRÁ, V. (2002). Sex, láska a alkohol mezi bezdomovci, in 10. Celostátní kongres k sexuální výchově v ČR PARDUBICE 2002, sborník referátů, SPRSV Praha.

MITLÖHNER, M.(2004). K pojmu prostituce v připravovaném trestním zákoně, Trestní právo, 9,č. 11.

PIPEK, J. (2004). Formální pojetí trestného činu a princip oportunity, Trestněprávní revue, 3, č. 11.

ZVĚŘINA, J. Lékařská sexuologie, Praha: Schering.

Poznámky k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže

Mgr. Daniela Květenská¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

This article discuss some changes in youth delinquency law. Some key words are discussed. One part is about probational programs, which are considered as problematic field due to the big distinction of little accredited programs and requirements of practice.

Z hlediska kontextu příspěvků týkajících se chystaného nového trestního zákona je můj příspěvek poněkud zastaralý – zákon o kterém bych se stručně zmínila platí již přes rok. Chtěla bych se zamyslet nad novým **zákonem č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže** a připomenout některé změny, které jeho účinnost od 1.1.2004 přinesla. Dotkla bych se smyslu a účelu zákona, zmíním se o souvisejících právních předpisech a základních pojmech, které jsou z hlediska tohoto zákona důležité. Zajímavé jsou změny v trestní odpovědnosti a zániku trestnosti u mladistvých pachatelů. Dále uvedu jaká opatření je možné uložit mladistvým i dětským provinilcům.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže vznikl jako norma upravující způsob zacházení s mladistvými a dětmi, které se dopustily kriminálního jednání. Jeho snahou je posílit prevenci – tedy předcházet a zabránit protiprávnímu jednání mládeže. Snahou zákona je především zapojit mladistvého pachatele do procesu zaměřeného na odčinění újmy poškozeného. Tímto zákonem jsou preferovány výchovné a léčebně ochranné prvky nápravy před opatřeními trestními. Novinkou je i přísná specializace orgánů činných v trestním řízení a vznik speciálních soudů pro mládež. Dalším přínosem je posílení role orgánu sociálně právní ochrany a Probační a mediační služby ČR. Předpokládá se větší odlišování v posuzování trestní odpovědnosti mládeže, je kladen důraz na hodnocení rozumové a mravní vyspělosti.

Zmiňovaný zákon však není osamocený a musí být chápán a přijímán v řadě souvisejících právních předpisů. Základními souvisejícími právními

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Daniela Květenská, Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové. tel.: +420493331317.

předpisy jsou Trestní zákon a Trestní řád. Dalšími blízkými zákony jsou zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., zákon o probační a mediační službě č. 257/2000 Sb., zákon o rodině č. 94/1963 Sb. a občanský soudní řád (zákon č. 99/1963 Sb.).

Neopominutelnou změnu představují nově vymezené pojmy. Pokud se mladistvý dopustí protiprávního jednání, hovoříme o **provinění** a pokud se tohoto dopustí dítě mladší 15 let, jedná se o **čin jinak trestný**. Tento zákon také odlišuje děti mladší patnácti let, mladistvé a mládež. Mladistvým je osoba starší patnácti a mladší osmnácti let, mládeží pak rozumíme souhrnně děti mladší patnácti let a mladistvé. Novým pojmem je také **soud pro mládež**, což je v tomto pojetí zvláštní senát anebo v zákonem stanovených případech předseda takového senátu nebo samosoudce příslušného okresního, krajského, vrchního a Nejvyššího soudu.

Zásadně byla přetvořena trestní odpovědnost mladistvých a sice z absolutní trestní odpovědnosti na **relativní trestní odpovědnost**. Znamená to, že mladistvý, který v době spáchání protiprávního činu nedosáhl takové mravní a rozumové vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za čin trestně odpovědný. Tuto mravní a rozumovou vyspělost bude soud nechávat na posouzení soudních znalců z oboru pedopsychiatrie a dětské psychologie.

Zajímavým ustanovením je i úryvek o **účinné lítosti** (§ 7), kde se stanoví, že trestnost činu, spáchaného mladistvým, na který zákon stanoví trest odnětí svobody do 5-ti let zaniká, pokud tento dobrovolně odstraní následky (či se o to pokusí), projeví tedy účinnou snahu po nápravě a následky jeho činu nejsou trvale nepříznivé pro poškozené. Trestnost činu také zaniká uplynutím promlčecí doby: deseti let u provinění na které zákon stanoví výjimečný trest, pěti let pokud hrozí horní hranice trestní sazby odnětí svobody deseti a více let a uplynutím tří let zaniká trestnost u ostatních provinění.

Předmětem diskuse odborné veřejnosti jsou **druhy opatření**, ukládaných mladistvým v případě jejich provinění. Těmito opatřeními jsou výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření. **Výchovnými opatřeními**, které lze uložit státním zástupcem již v přípravném řízení, jsou: dohled probačního úředníka, probační program, uložení výchovných povinností, výchovných omezení a napomenutí s výstrahou. Tato opatření mohou být v přípravném řízení uložena pouze se souhlasem mladistvého.

Sporným prvkem jsou **probační programy**, což jsou programy sociálního výcviku, psychologického poradenství, mohou to být také terapeutické

---

programy či programy zahrnující obecně prospěšnou činnost. Zaměřeny mohou být na vzdělávání, doškolování či rekvalifikaci. Jejich smyslem by mělo být rozvíjení sociálních dovedností směřujících k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem. Podporováno by mělo být rodinné zázemí mladistvého a práce s mladistvým by měla být nasměrována na urovnání vztahů mezi ním a poškozeným. Tyto programy schvaluje ministr spravedlnosti a jsou zapsány do seznamu probačních programů. Sem je také nasměrována výtka z praxe, namítající, že těchto akreditovaných programů je zatím v poměru k požadavkům na realizaci probačních programů velmi málo. Dalším předmětem kritiky je přetížení současných probačních pracovníků, kteří by měli na účast provinilců v probačních programech dohlížet, což je za současného kapacitně nedostatečného obsazení velmi obtížné.

Ochranná opatření jež mohou být uložena mladistvým, nepřináší žádné převratné změny. Tři možnosti ochranných opatření – ochranné léčení, zabránění věci a ochranná výchova – korespondují s trestním zákonem a jeho ustanoveními (§ 72, § 73, § 84 a § 85/3 TrZ). Názorem některých sociálních pracovníků z řad orgánu sociálně právní ochrany je, že díky nedostatku zařízení pro účinný výkon ochranné výchovy, bývá dána v praxi přednost spíše trestním opatřením, což by se mělo do budoucna změnit.

Tresty u mladistvých pachatelů jsou nazývány **trestními opatřeními** a měly by být propojeny s opatřeními výchovnými a ochrannými. Devět druhů trestních opatření nepřináší žádnou změnu oproti trestnímu zákonu. Jsou to:

- obecně prospěšné práce
- peněžitá opatření
- peněžitá opatření s podmíněným odkladem
- propadnutí věci
- zákaz činnosti
- vyhoštění
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení)
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem
- odnětí svobody nepodmíněně

V případě mladistvých je kladen důraz na výchovný princip při jejich ukládání a je dáována přednost alternativním trestům, tedy trestům jiným než je trest odnětí svobody.

Nový zákon o soudnictví ve věcech mládeže poskytuje významný prostor pro spolupráci orgánů činných v trestním řízení s probační a mediační službou, příslušným orgánem pro sociálně právní ochranu dětí a zájmovými sdruženími občanů realizujícími např. probační programy. Zájmová sdružení občanů a osoby realizující probační i jiné programy nebo věnující se sociální práci se mimo jiné mohou podílet na výkonu soudních rozhodnutí a spolupůsobit při nápravě mladistvého či při vytváření jejich vhodného sociálního zázemí.

Ošetřena jsou také práva mladistvého. Od okamžiku, kdy je známo, že provinění spáchala konkrétní mladistvá osoba, vyrozumí se mladistvý a jeho zákonní zástupci, kteří si mohou v přiměřené lhůtě zvolit obhájce. Pokud si obhájce nezvolí, ustaví jej soud v místě bydliště. Zvláštním ustanovením je ochráněno i soukromí mladistvého. Do pravomocného skončení trestního řízení je zakázáno zveřejňování jakýchkoli informací, ze kterých by bylo možné určit osobu mladistvého. Pokud někdo tento zákaz poruší, hrozí mu pokuta podle přestupkového zákona (§ 26 PZ) až ve výši 50 000,- Kč. Všichni, kteří jsou ve věci mladistvého vyslýcháni, musí být v tomto smyslu policejním komisařem poučeni.

Zvláštní část zákona o soudnictví ve věcech mládeže se zabývá **řízením ve věcech dětí mladších patnácti let**. Tato oblast se oproti předchozímu stavu dramaticky nemění. Dítě mladší patnácti let není – pochopitelně – trestně odpovědné. V případě výslechu dítěte jako svědka je samozřejmě nutné vyrozumět zákonného zástupce a zajistit účast orgánu sociálně právní ochrany, učitele či psychologa. Pokud se dítě mladší patnácti let dopustí činu jinak trestného, učiní soud opatření, která jsou potřebná k jeho nápravě. Těmito opatřeními jsou: dohled probačního úředníka, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného výchovného programu ve středisku výchovné péče a nejzazší možností je ochranná výchova. V některých případech může být soudcem pro mládež uloženo i více opatření najednou. Soud také může upustit od uložení opatření, postačuje-li k dosažení účelu tohoto zákona projednání činu dítěte státním zástupcem nebo před soudem pro mládež.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže příliš nemění roli sociálních pracovníků jako představitelů orgánu sociálně právní ochrany dětí a mládeže. Pouze posiluje význam tohoto orgánu, podporuje jeho kompetence a vymezuje prostor pro spolupráci s dalšími účastníky trestního řízení ve věcech mládeže. Postup kurátorů pro mládež je obdobný dřívějšímu postupu. Nadále se účastní trestního či soudního řízení a vyhotovují obsírnější zprávy pro účely soudního řízení. Ze své pravomoci navrhují

---

soudu také druh opatření, které by vedlo k nápravě mladistvého či dítěte a zároveň by ho nestigmatizovalo do dalšího života.

Uvedený zákon byl ve svých počátcích zejména policejními orgány přijímán s rozpaky. V současné době se očekává jeho novelizace. Čas a praxe v tomto případě teprve ukáží skutečný význam této právní normy.

Literatura

CHMELÍK J. (2003). Zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Praha: PP Policie ČR.

TRESTNÍ PŘEDPISY - Přestupky (2003). Ostrava: Sagit.
ISBN 80-7208-383-X

Dopady rekodifikace českého trestního práva na oblast sociální práce – PMS ČR

Mgr. Irena Macháčová¹

Probační a mediační služba ČR, středisko Hradec Králové

Abstract

This article is about the main changes in the alternative corrections as probational control, public benefit work or house arrest.

Probační a mediační služba ČR (dále PMS) představuje instituci v trestní politice, která vychází ze součinnosti dvou profesí – sociální práce a práva, zejména trestního. Probační a mediační služba je státní institucí a byla zřízena zákonem č. 257/2000 Sb. k 1.1.2001 a spadá pod Ministerstvo spravedlnosti ČR.

PMS provádí úkony probace a mediace ve věcech, které jsou projednávány v trestním řízení, přičemž vytváří předpoklady k tomu, aby věc mohla být ve vhodných případech projednána v některém ze zvláštních druhů trestního řízení, nebo mohl být uložen a vykonán trest nespojený s odnětím svobody, anebo vazba byla nahrazena jiným opatřením. V podmínkách české justice se užívá pojem alternativní tresty a opatření.

Uplatnění těchto trestů a opatření umožňuje:

- rychlejší poskytnutí satisfakce obětem trestné činnosti
- zrychlení a zjednodušení trestního řízení, v některých případech i bez potřeby vynesení rozsudku
- pro pachatele méně závažné trestné činnosti či prvopachatele příležitost své pochybení aktivně vyřešit bez následné stigmatizace odsouzení.

Rekodifikace trestního práva se dotýká i některých těchto „alternativ“.

Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

V případech, kdy se jedná o trestný čin menší společenské nebezpečnosti a pachatel spáchaného činu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, může soud rozhodnout o upuštění od potrestání. Na pachatele se pak hledí, jako by nebyl souzen. Tento právní institut je využíván v případech, kdy se

---

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Irena Macháčová, Probační a mediační služba ČR, středisko Hradec Králové, Hradecká 1151, Podnikatelské centrum, 500 02 Hradec Králové.

---

má za to, že **samotné projednávání před soudem je pro pachatele dostatečným varováním.**

Za stejných podmínek, které jsou stanoveny pro uplatnění **institutu upuštění od potrestání**, může soud rozhodnout o podmíněném upuštění od potrestání s probačním dohledem, pokud považuje za nutné, aby chování pachatele bylo určitou dobu sledováno. Tato zkušební doba, po kterou je vykonáván i dohled, může dosáhnout délky až jednoho roku. Soud obvykle pachateli rovněž uloží povinnost nahradit způsobenou škodu či některé z tzv. přiměřených omezení či povinností, které mu mají napomoci vést řádný život.

Tato úprava v návrhu novely trestního zákona zůstává v podstatě beze změny, doplňuje se pouze demonstrativní výčet přiměřených omezení a povinností ukládaných pachateli v souvislosti s podmíněným upuštěním od potrestání s dohledem, a to o omezení a povinnosti spočívající ve zdržení se neoprávněných zásahů do práv nebo právem chráněných zájmů jiných osob, ve zdržení se požívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek, dále v povinnosti uhradit dlužné výživné nebo jinou dlužnou částku a veřejně nebo osobně se omluvit poškozenému, anebo poskytnout mu přiměřené zadostiučinění.

Probační dohled

Základním rysem dohledu z pohledu odsouzeného je **nutnost pravidelného osobního kontaktu s úředníkem Probační a mediační služby**, který je pověřen výkonem dohledu. **Náplní dohledu je:**

- kontrola chování pachatele
- dodržování podmínek uložených mu soudem či vyplývajících ze zákona
- odborné vedení a pomoc s cílem napomoci mu, aby vedl v budoucnu řádný život.

Odsouzený je povinen probačního úředníka informovat o místě svého pobytu, o svém zaměstnání, dodržování svých povinností (např. náhrady škody) a dalších okolnostech důležitých pro výkon dohledu.

Pokud jde o vymezení dohledu oddělují se v návrhu trestního zákona povinnosti pachatele, jež se upřesňují o povinnost informovat probačního úředníka také o zdrojích obživy, a povinnosti probačního úředníka, které se doplňují o možnost, aby při méně závažném porušení stanovených podmínek, omezení či povinností probační úředník mohl jen upozornit obviněného na zjištěné nedostatky a dát mu poučení, že v případě opakování nebo závažnějšího porušení stanovených podmínek, omezení či povinností

bude o tom informovat předsedu senátu. Stejným způsobem jako ve stávající právní úpravě jsou vymezeny povinnosti pachatele, kde probační úředník je oprávněn v návaznosti na zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, upřesňovat i důležité okolnosti spojené s bezprostředním výkonem dohledu, zejména lhůty pro dostavení se k probačnímu úředníkovi, nebo některé důležité okolnosti nebo informace pro výkon dohledu (např. plnění vyživovací povinnosti u pachatele trestného činu zanedbání povinné výživy podle § 172).

Podmíněné odsouzení s dohledem - zůstává beze změn.

Obecně prospěšné práce

Změna se bude však týkat trestu obecně prospěšných prací, kdy dosavadní výměra trestu je v rozsahu od 50 do 400 hodin, nově bude upraveno rozsah hodin od 50 do 300. Takováto úprava se přibližuje délce ukládaných trestů obecně prospěšných prací ve vyspělých evropských zemích. V případě přeměny trestu na nepodmíněný trest odnětí svobody se vychází z toho, že jedna i jen započatá neodpracovaná hodina obecně prospěšných prací se přemění na jeden den odnětí svobody. Takovou úpravou se zpřísňuje postih těch odsouzených, kteří obecně prospěšné práce nevykonávají řádně nebo nevedou řádný život.

Domácí vězení

V novém trestním zákoně bude i další dosud u nás nepoužívaný trest, kde se předpokládá účast probačních úředníků a to je trest domácí vězení. Trest bude alternativou především k trestu odnětí svobody. Měl by být ukládán osobám, které je třeba potrestat, přičemž podmíněné odsouzení nestačí, ale vzhledem k osobním vlastnostem a rodinným poměrům postačí menší intenzita zásahu. Zákon předpokládá, že kontrolu tohoto trestu budou zajišťovat probační úředníci.

Alternativním trestem je v zásadě každý trest, při kterém nedochází k omezení osobní svobody odsouzeného. Ne ve všech však je činná Probační a mediační služba ČR a proto jen shora uvedený výčet změn v chystané rekodifikaci trestního zákona se jí bude dotýkat. Další však přinese změna trestního řádu.

V.
**STUDENTSKÉ PRÁCE, PARTICIPACE STUDENTŮ
NA VÝZKUMU**

**Analýza sociální služby raná péče v Hradci Králové –
kvantitativní a kvalitativní zhodnocení aktuálního stavu**
(materiál pro sociální a zdravotní komisi Města Hradec Králové)

PaedDr. Zdenka Šándorová¹, Kateřina Kuchařová, Eliška Kysilková, Marie Bohatá, Eliška Hrubá, Eliška Typltová, Zora Machartová, Jana Hrdá,
Silvie Všíanská
Katedra speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

Analysis of early care social service presented here is the response to the needs of public government on social service community planning. This project was developed for the Social and Health Commission of the Hradec Králové city. The research was conducted consequently in 2004. The core part of this text is the analysis and quantitative and qualitative evaluation of early care social service in Hradec Králové city.

Raná péče v České republice

Termín raná péče se vžil jako termín adekvátní k mezinárodně používanému „early intervention“ a v českém kontextu naznačuje soustavu služeb, nikoli péči ve smyslu zabezpečování základních životních potřeb konkrétní osoby. Raná péče jako obor i komplex služeb zaznamenala několik vývojových fází a v souvislosti s různými sociokulturními podmínkami má i různé podoby: „Raná péče je ucelený program komplexních služeb zaměřených na celou rodinu, poskytovaný na komunitní úrovni s cílem podpořit vývoj dětí ve věku od narození do 3 let, jejichž vývoj je atypický nebo je vážné nebezpečí, že se stane atypickým, vlivem biologických faktorů nebo vlivem prostředí“ (Raná péče pro rodiny s dětmi se zrakovým postižením a kombinovaným postižením, 1998).

---

¹ PaedDr. Zdenka Šándorová působí na katedře speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: PaedDr. Zdenka Šándorová, Katedra speciální pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové.

„Ranou péčí lze definovat jako soustavu služeb a programů poskytovaných rodinám dětí v raném věku, které jsou zdravotně postižené či je jinak narušen či vážně ohrožen jejich vývoj. Raná péče je poskytována dětem ohroženým v sociálním, biologickém a psychickém vývoji, dětem se zdravotním postižením a jejich rodinám s cílem předcházet postižení, eliminovat nebo zmírnit jeho důsledky a poskytnout rodině, dítěti i společnosti předpoklady sociální integrace“ (Národní plán, 1998, s.9).

„Vzhledem k pojetí rané intervence jako podniknutí kroků v prvních letech života dítěte, může být chápána jako soubor možných intervencí a opatření směrem k dítěti a jeho rodině, který vychází vstříc speciálním potřebám dítěte, které vykazuje určitý stupeň opoždění vývoje nebo je jím ohroženo“ (Raná intervence v Evropě, 2000).

Ranou péčí můžeme chápat z pozice služeb psychosociálních, zdravotních, výchovně vzdělávacích. Vzhledem k holistickému pojetí jedince raného věku se speciálními potřebami v tomto textu je nutné vycházet z integrovaného pojetí rané péče a zahrnout do ni tedy participaci všech potřebných služeb.

Projekt pilotního výzkumu sociální služby raná péče v Hradci Králové

V oblasti sociálních, speciálně pedagogických a rehabilitačních služeb rané péče hrají neziskové organizace, společně s aktivitami státu a samosprávy svou nezastupitelnou roli. Z tohoto důvodu je třeba tyto iniciativy podporovat. Proto, aby bylo možno efektivně plnit tuto roli a společně hledat nejefektivnější řešení, je nutné znát aktuální potřeby, zdroje a stanovit si pro tuto společensky prospěšnou oblast priority. K tomuto cíli směřoval výzkum, na kterém participovaly pod vedením PaedDr. Zdenky Šándorové členky sociální a zdravotní komise Magistrátu města Hradec Králové, studentky katedry speciální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové. Výzkum byl realizován pod záštitou senátora doc. MUDr. Karla Bartáka, předsedy Podvýboru pro rodinnou politiku Senátu Parlamentu České republiky a člena Výboru pro zdravotnictví a sociální politiku Senátu PČR.

Cílem a účelem výzkumu služeb rané péče bylo - zejména pro potřeby komunitního plánování města Hradec Králové - zmapovat nabídku sociálních služeb rané péče ve městě – typ, rozsah, kvalitu, dostupnost atd. Rovněž tak získat a vyhodnotit informace o jednotlivých subjektech – poskytovatelích sociálních služeb, jejich rozvojové kapacity do budoucna, ale také překážky jejich rozvoje. Dále získat a statisticky analyzovat

---

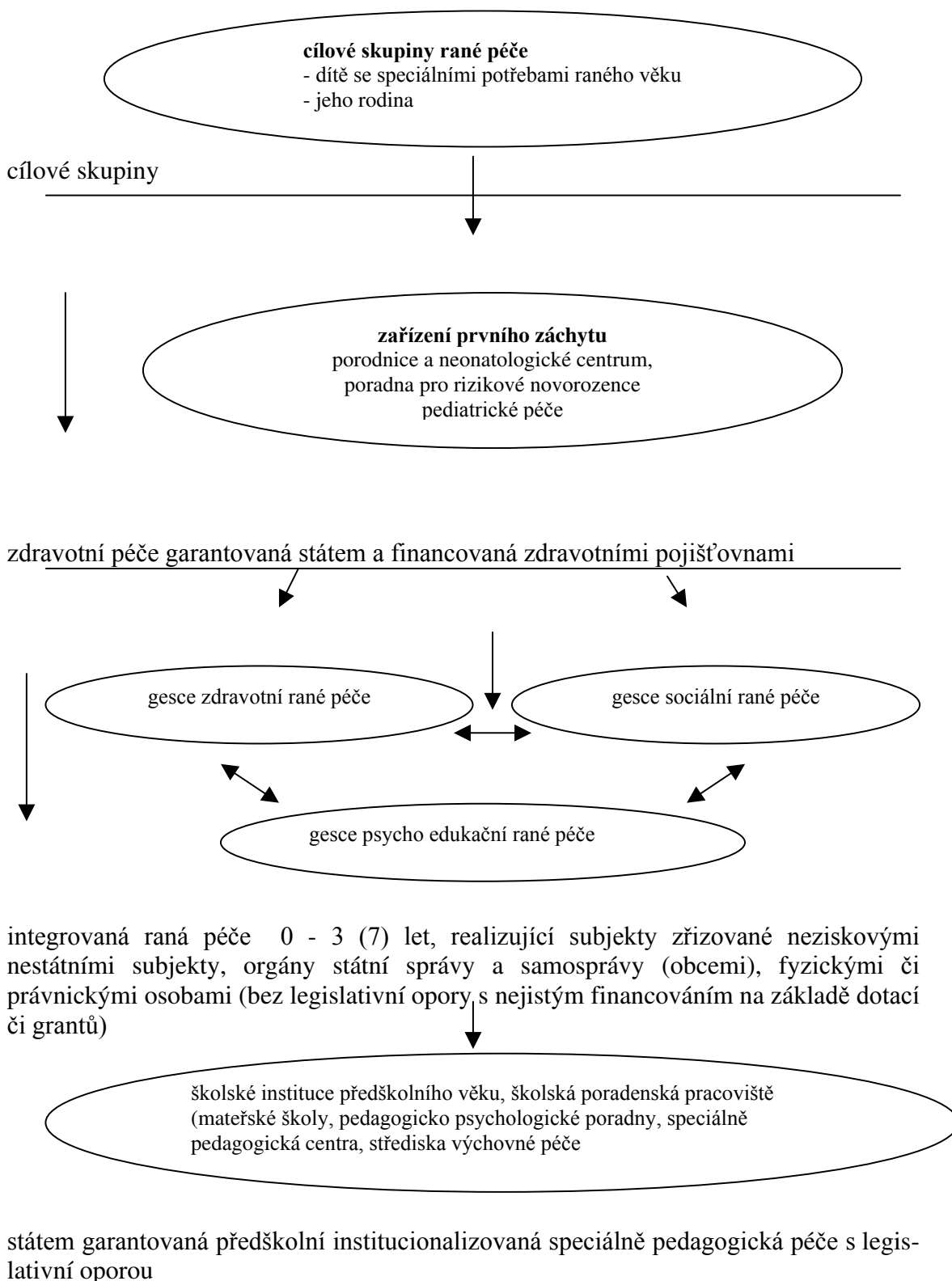
informace o skupině poskytovatelů, kteří nabízejí služby ve městě. Na podkladech výzkumu byl zpracován komplexní výstupní metodický materiál k sociální službě raná péče, která je poskytována v Hradci Králové.

Hlavní metodou průzkumu byl **kvantifikovatelný dotazník**, který obsahoval uzavřené, ale i polootevřené a otevřené otázky. Soubor výzkumu tvořili poskytovatelé sociální služby raná péče pro Hradec Králové. Základním kritériem a cílem výběru bylo oslovit všechny poskytovatele sociálních služeb rané péče na území města Hradce Králové.

Průběh výzkumu

- zpracování teorie
- formulace problémů
- vymezení hypotéz
- vymezení metod, postupů výzkumu
- oslovení týmu pracovníků organizace, která je poskytovatelem sociální služby raná péče formou dotazníku
- kvantitativní a kvalitativní zpracování výsledků výzkumu dotazníkového šetření
- závěry a doporučení.

Schéma rané péče v Hradci Králové:

Závěry a doporučení výzkumu

Sociální služba raná péče představuje v Hradci Králové nedílnou součást sociálních služeb a je jí věnována významná pozornost zejména ze strany zadavatelů a poskytovatelů. Uživatelská skupina této sociální služby se ocitá vzhledem k probíhajícím dlouhodobějším adaptačním mechanismům ve složité životní situaci a není akceschopná.

Velice dobře jsou rozpracovány materiály k rozvoji této služby v rámci komunitního plánování. Byla vytvořena pracovní skupina pro Hradec Králové, která velice úzce spolupracuje také na komunitním plánování pro Královéhradecký kraj. Významně se začíná rozvíjet koordinační činnost, kterou iniciuje Dětská klinika Fakultní nemocnice v Hradci Králové pod vedením doc. MUDr. Pařízkové, CSc. a MUDr. Kubinové, Středisko rané péče Sluníčko při Oblastní charitě Hradec Králové a Denní dětský rehabilitační stacionář v Hradci Králové.

Rozvojové kapacity v oblasti služby raná péče je dle kvantitativní analýzy výzkumu možné hledat velice individuálně s důrazem na systémovou koordinaci, podporu týmové práce, iniciativu klientů, větší možnosti finančního zabezpečení. Překážky bránící rozvoji jsou - nestabilní a nestandardizované prostředí v oblasti financování nestátních poskytovatelů sociálních služeb, a tím způsobené krátkodobé a nejisté plánování, špatná koordinace činnosti mezi institucemi, pasivita cílové skupiny, materiální vybavení, prostory, nízká kvalifikovanost. Z těchto dat vyplývá "doporučení pro zadavatele":

1. koordinovat a zefektivnit sociální službu raná péče v rámci jednotlivých poskytovatelů,
2. vyřešit problém nestabilního a nestandardizovaného prostředí v oblasti financování,
3. zaktivizovat lékaře pediatrie a definovat týmovou spolupráci v rámci sociální služby raná péče,
4. pozornost zaměřit na cílovou skupinu dětí raného věku ohrožených v psychosociálním vývoji (z rodin sociokulturně a ekonomicky znevýhodněných),
5. využít materiálu jako metodického východiska pro realizaci mezioborové integrované rané péče v Hradci Králové,
6. vytvořit propagační materiál systému rané péče v Hradci Králové,
7. spolupracovat v Královéhradeckém krajském úřadě a rozšířit metodický materiál v rámci kraje.

Z kvalitativního zhodnocení poskytovatelů rané péče byl vytvořen adresář poskytovatelů služeb včetně charakteristiky poskytovaných služeb (viz příloha).

Závěr

Vize České republiky v oblasti sociální služby raná péče a v oblasti rozvoje uživatelské komunity předpokládá tvorbu komunitního plánu na základě komunitního plánování. Plánování zaměřené na obce umožňuje vytvoření plánu rozvoje služeb rané péče pro komunitu samotnou komunitou v tomto v komunitě nebo v nejbližším prostředí žijí. Předložený příspěvek konkretizoval přístup ke zpracování komunitního plánu sociální služby raná péče v Hradci Králové a na základě kvantitativního a kvalitativního zhodnocení pilotního výzkumu definoval doporučení pro sociální a zdravotní komisi magistrátu Hradce Králové.

Literatura

- AKREDITACE SOCIÁLNÍCH SLUŽEB (1999). Filozofie systému, východisky a předpokládané výstupy. Praha: MPSV.
- BÍLÁ KNIHA O SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH (vydalo MPSV, únor 2003)
- RANÁ INTERVENCE V EVROPĚ (2000). Trendy v 17 evropských zemích. Praha: Evropská agentura pro rozvoj speciálního vzdělávání, s. 96. ISBN 87-90591-04-6
- RANÁ PÉČE PRO RODINY s dětmi se zrakovým postižením a kombinovaným postižením (1998). Praha: Středisko rané péče Praha, Haštalská 27. ISBN 80-238-3267-0
- STANDARDNÍ PRAVIDLA pro vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením (1997). Praha: Sdružení zdravotně postižených v ČR.

Kluby práce - ve vztahu k aktivitám neziskové organizace orientované na nezaměstnané

Bc. Lenka Javůrková¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

The presented monograph focuses on job clubs (administered by Regional Labour Offices) and their incorporation into the non-profit sector. The intention has been to unveil both positive and negative aspects of job clubs as part of the non-profit sector (namely, the civil association 'Help to the Unemployed of the Prostějov District') and to outline varying ways of job clubs functioning. Results of my empirical study lead to a conclusion that the implementation of the concept I propose in individual regions of the Czech Republic might prove instrumental in lowering the rate of unemployment.

Ráda bych Vás seznámila se svou monografickou studií zaměřenou na kluby práce (dále KP). Touto problematikou se zabývám zejména proto, že v klubech práce nalézám jednu z možných variant řešení nezaměstnanosti, popř. jejímu předcházení, ale i proto, že v této oblasti vidím možnosti uplatnění absolventů oboru sociální práce.

Vzhledem k tomu, že jsem měla možnost realizovat svou praxi jak na Úřadu práce v Prostějově (konkrétně na odd. poradenství), tak i v občanském sdružení Pomoc nezaměstnaným okresu Prostějov (dále OSPN), je i studie orientována na tento region.

Na těchto pracovištích jsem získala spoustu informací, zkušeností, různých pohledů a názorů na provádění klubů práce. Podněty jsem získávala nejen od pracovníků obou organizací, ale i od jejich klientů. Na základě výše uvedených skutečností vyplynuly určité problémy související s prováděním klubů práce na ÚP a zároveň také možnosti implementace klubů práce do neziskové organizace – konkrétně do OSPN. Jako hlavní problémy provádění KP na ÚP jsem analyzovala:

- **Bariéru mezi klienty a úředníky** (nedůvěra či odstup pramenící z předpojatosti vůči byrokratické struktuře, z negativní dřívější zkušenosti atd.)

---

¹ Bc. Lenka Javůrková je v současnosti studentkou 1. ročníku navazujícího magisterského prezenčního studia na katedře sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové.

- **Vytíženost pracovníků ÚP** z důvodu kumulace funkcí (a z toho plynoucí nedostatek prostoru pro individuální práci s klientem či jiné „nadstandardní“ aktivity – např. výuka základů práce na PC)
- **Absence podpůrné složky po ukončení KP** (tj. nenávaznost na další podpůrné aktivity, vytržení ze započaté práce na sobě samém)
- **Nízký počet klientů, které lze do program KP zařadit** (max. se provádí 5 KP za rok), v důsledku čehož je možné zabývat se pouze řešením dlouhodobé nezaměstnanosti místo věnování se její efektivnější prevenci – např. pořádáním KP pro krátkodobě evidované na ÚP či na osoby, kterým ztráta zaměstnání hrozí.
- **Omezení vyplývající z činnosti ÚP** – např. nemožnost konání klubů v úřední dny atd.

Výzkumná otázka, na níž jsem v rámci studie hledala odpověď, zněla: „Je možné včlenit klub práce jako jednu z poradenských činností úřadu práce do aktivit neziskového sektoru, konkrétně do občanského sdružení Pomoc nezaměstnaným okresu Prostějov?“

Stěžejní technikou sběru dat byly rozhovory s návodem, které jsem prováděla s pracovníky ÚP a OSPN. Dalšími technikami bylo zúčastněné pozorování, anketa s klienty ÚP a analýza dokumentů vztahující se ke klubům práce, úřadům práce a k neziskovým organizacím.

Výsledky empirického šetření

Pozitiva implementace klubů práce do OSPN

Přednosti fungování klubu práce v občanském sdružení vidím zejména z pohledu psychosociálních efektů, ale v určitém směru také po stránce obsahové a organizační.

Psychosociální pozitiva pro občanské sdružení plynou především z předpokládané **absence byrokracie**. Jak uvedl v rozhovoru vedoucí oddělení poradenství na ÚP v Prostějově, „odpadne spojení se slovem úřad“ a s ním spojený negativní postoj velké části veřejnosti k úřadům jako k institucím moci, nikoli pomoci. Možnost existence této bariéry ze strany klientů připouští v rozhovorech i ostatní pracovníci úřadu práce. Prvky psychosociální „pohody“ jsou patrné nejen z přístupu občanského sdružení ke klientům, ale jsou demonstrovány občanským sdružením i v jeho dokumentech jako jsou kronika, výroční zprávy či stanovy a sálají také z článků, které byly o občanském sdružení napsány v regionálním tisku či

---

jiných dokumentech. Z prezentace občanského sdružení je tak zřejmý **lidský přístup**, který právě mnoho lidí na úřadu práce postrádá, neboť část úředníků se stylizuje do neosobní instituce.

Další přednost klubu práce jako jedné z aktivit občanského sdružení vyplývá opět z postavení OS. Jelikož je občanské sdružení samosprávná organizace, má **větší volnost a svobodu v organizaci různých aktivit** na rozdíl od státní instituce, jejíž pečlivě zpracovaný rozpočet je schvalován na rok dopředu, a proto není možná taková flexibilita jako u nestátní neziskové organizace. Toto hledisko se odráží především v různých možnostech organizace klubů práce v OS.

Občanské sdružení může vyjít vstříc svým potenciálním klientům např. **časovou flexibilitou**. Na rozdíl od ÚP, který má prostor pro konání klubů práce jen v úterý a čtvrtek a navíc pouze v dopoledních hodinách, může OS dělat kluby práce i pro klienty, jimž tyto termíny nevyhovují. Občanské sdružení se může klientům přizpůsobit a poskytnout prostor pro kluby práce jak v dopoledních tak odpoledních, popř. večerních hodinách, a to po celý pracovní týden. V případě většího zájmu dokonce i v soboty a neděle. Z tohoto důvodu je také reálné provádět **dva až tři kluby práce současně**, což v případě úřadu práce není možné kvůli nedostatku lektorů klubů práce a jejich kumulovaným funkcím¹.

Mezi nedostatky stávajících klubů práce uváděli pracovníci úřadu práce v rozhovorech nejčastěji malý počet počítačů, které by byly k dispozici klientům, a současně omezený čas pro následující individuální práci s účastníkem klubu práce². Občanské sdružení naproti tomu může **poskytnout technický servis³ a individuální konzultace téměř kdykoliv**. Alternativou by mohlo být také doplnění standardních bloků klubu práce o výuku základů práce na počítači, zejména by bylo vhodné **vyučovat**

---

¹ Např. z rozhovoru s pracovníci odd. poradenství jsem zjistila, že kromě lektorování klubů práce patří mezi jejich povinnosti ještě informační a poradenská služba, skupinové poradenství s žáky základních a středních škol, poradenství pro zájemce o vzdělávání na SŠ, VOŠ, VŠ, poradenství pro začínající podnikatele a dále také příprava různých materiálů, které souvisí s činností poradenského oddělení atd.

² Kvůli kumulovaným funkcím pracovníci úřadu práce nemohou individuálně věnovat klientovi tolik času, aby se např. naučil základy práce na počítači.

³ Občanské sdružení má možnost využívat počítačové učebny Střediska volného času a vzdělávání SPEKTRUM, které má sídlo ve stejné budově jako OSPN.

práci s internetem a v textovém editoru Word, především v souvislosti s hledáním volného pracovního místa¹.

Kromě výše zmíněného technického servisu je občanské sdružení schopno zajistit i **doprovodné služby jako je např. pohlídání dětí**, což mnohým matkám velmi usnadní jejich situaci.

Díky bohatým zkušenostem s pořádáním různých aktivit a mnohým kontaktům by mohlo občanské sdružení obohatit standardní bloky klubu práce o různé jiné **doprovodné aktivity jako např. přednášky** právníka, psychologa, personalisty nebo semináře s kosmetičkou, kadeřnicí či s poradkyní v oblasti oblékání apod. Toto moje stanovisko sdílela při rozhovoru také lektorka tréninkových programů pro lektory klubu práce² z MPSV, která v tom vidí velkou výhodu občanského sdružení oproti možnostem úřadu práce.

Druhotným kladem souvisejícím s různými bloky KP je **zapojení více lektorů**. Ačkoliv se to v prvních chvílích jevílo jako nedostatek v personálním zabezpečení klubu, v konečném důsledku je to vlastně výhodou. Pozornost účastníků nebude zaměřená na jednoho přednášejícího, a tak velmi pravděpodobně dojde ke zvýšení koncentrace a snížení únavy.

Personální obsazení se samozřejmě odvíjí od zvolené organizace klubů práce, a proto je rovněž z několika stran limitováno³, ale za určitých okolností by mohl být klub prováděn dvěma lektory, nejlépe mužem a ženou, což je dle obecných zásad práce se skupinou často preferováno.

Velkou výhodou vidím také v tom, že by klub práce v rámci **OS nebyl činností izolovanou od ostatních aktivit**. V praxi to znamená, že podpůrná funkce klubu by nemusela být ukončena s jeho absolvováním, ale mohla by pokračovat prostřednictvím dalších aktivit, které OS nabízí. Byl by tak zajištěn požadavek kontinuity, o němž účastníci klubu práce na ÚP často píší v závěrečných hodnoceních jako o tom, co by mělo být zlepšeno. Tyto další aktivity OS by měly nemalý význam nejen po skončení klubu práce, ale rovněž jako aktivita předcházející účasti v klubu

---

¹ Jednalo by se o informování účastníků klubu o možnostech hledání volného místa prostřednictvím internetu s praktickými ukázkami nebo o vytvoření osobní dokumentace v programu Microsoft Word.

² Tj. pracovníky úřadů práce.

³ Záleží na tom, zda bude klub práce probíhat standardním způsobem jako na ÚP nebo zda bude doplněn o jiné tematické bloky nebo zda bude fungovat jako „otevřený“ klub, který je typický pro Velkou Británii. Dále bude personální obsazení závislé na tom, jak a odkud bude vybrán lektor. Zda např. bude jeden vyškolený pracovník nebo bude najímaný lektor z úřadu práce či z jiné organizace atd.

---

práce. Svědčí o tom i výpověď koordinátorky OS, která v rozhovoru uvedla: „Jak sem ty lidi chodí, vidíme, kdy jsou na tom psychicky tak, že jsou schopni přijímat informace tohoto typu a také na ně přiměřeně reagovat.“

S tímto stanoviskem souvisí také další modifikace organizování klubů práce. Jak jsem měla možnost zjistit během zúčastněného pozorování v klubu práce, někteří lidé se nedovedou rychle adaptovat na způsob práce v KP. To pak může způsobit, že klient z účasti v klubu tolik nevytěží. Potíže mohou pociťovat zejména ti, kteří nikdy nevyjadřovali své pocity či nemluvili o svých neúspěších atd., a nebo ti, kteří jsou nezaměstnaní již delší dobu a v důsledku toho se snížili jejich komunikační schopnosti, kleslo sebevědomí apod. Pro tyto lidi je velmi obtížné a často i hodně stresující, když se „musí“ účastnit tzv. koleček, při nichž se účastníci nejvíce osobně angažují. Pro ilustraci cituji jednu absolventku klubu práce: „Myslím si, že klub práce je moc dobrá věc, jen je špatný, že než se člověk zaklimatizuje, tak už to končí a člověk zjistí, že toho vlastně mohl využít mnohem víc, ale prostě nevyužil, protože to nestihl.“ Dále svůj názor upřesňuje na příkladu: „člověk, kterému to trvá déle, než se otrká, se stresuje: ‘Pane Bože, teď přijde zase to kolečko! Co tam budu říkat? Jak se na mě budou ostatní dívat? Ježíši, už se to blíží, honem něco vymyslet.’ Je to prostě hodně stresující.“¹

Tomuto by občanské sdružení mohlo předejít. Jako jedna z možností se jeví např. **počáteční skupinové setkávání** s psychologem či zkušeným moderátorem, který pozná, kdy je skupina schopná absolvovat klub práce a vytěžit z něj pro sebe maximum. Řešením by mohl být také „**otevřený**“ **typ klubu práce**, který funguje na základě jiných principů než klasický typ klubu práce. Nepracuje se v něm s niternými pocity účastníků, což se může jevit jako výhoda. Na druhou stranu však tento způsob práce s klientem předpokládá oproštění klubu práce jako aktivity od velmi prospěšné skupinové dynamiky používané v klasických typech KP. Prakticky se „otevřený“ klub práce liší od klasického zejména důrazem na individuální práci s klientem. Prostory k tomu vyčleněné slouží jako informační centrum, kam mohou klienti kdykoliv přijít a napsat si životopis či žádost o zaměstnání apod. Mají tam k tomu veškeré vybavení, které potřebují pro kontaktování zaměstnavatele, tj. počítače s přístupem na internet, telefon, telefonní seznam, fax, inzertní noviny a regionální tisk, kopírku, psací potřeby, dopisní papíry, známky atd.

---

¹ Pozn.: Podotýkám, že toto mi sdělila žena, u níž bych tyto problémy vůbec nepředpokládala. Tím spíše, že beru v úvahu to, jak dlouho a jak dobře ji znám.

Individuální práce s klientem může být doplňována o práci se skupinou, během níž se však nepracuje se skupinovou dynamikou, ale jedná se spíše o krátká setkání za účelem poskytnutí informace většímu počtu lidí současně.¹ Ani v rámci práce se skupinou se tedy v „otevřeném“ klubu práce nepracuje způsobem, který je obvyklý pro klasické typy klubu práce.²

Zatímco trend úřadu práce je vzhledem k narůstajícím úkolům spíše opačný³, občanské sdružení by mohlo zprostředkovat kluby práce obsahující více bloků. To by umožnilo zároveň **trénovat více⁴ modelových situací** zaměřených na trénink pohovorů se zaměstnavatelem a prezentaci vlastní osoby, které jsou dle slov vedoucího oddělení poradenství pro klienty nakonec nejvíce prospěšné.

V neposlední řadě by mohlo být výhodou občanského sdružení možnost uspořádání klubů práce pro **různé skupiny lidí**, pro které je úřad práce nikdy dělat nebude, i když by to bylo potřeba. Jedná se např. o budoucí absolventy, kteří zatím chodí do školy, ale brzy budou hledat zaměstnání a chtějí být dobře připraveni. Další možný okruh lidí vhodných pro klub práce se rýsuje ze zaměstnanců, kterým hrozí propuštění (jako tomu bylo např. u celních deklarantů). Do jiného potenciálního okruhu zájemců o tuto službu lze zařadit třeba ženy a muže na rodičovské dovolené uvažující o pracovním poměru. Vedoucí oddělení poradenství se domnívá, že jsou i takoví nezaměstnaní, kteří nechtějí absolvovat klub na úřadu práce a raději by se ho účastnili někde jinde – i kdyby si ho měli zaplatit sami.

Občanské sdružení by mohlo oslovit také nezaměstnané, kteří sice jsou v evidenci úřadu práce, ale kterým nebyla služba zatím nabídnuta. Šlo by tedy o **včasnější podchycení** než na úřadu práce, kde se o této službě klienti často dozvídají až po několika měsících v evidenci. Navíc vzhledem k frekvenci konání⁵ klubů práce dává úřad práce při vlastním kontaktování

---

¹ Např. Jednou nebo dvakrát za týden je hodinový blok, v němž lektor **přednáší** na určité téma – např. Jak sestavit životopis. Kdo má zájem, přijde. Nejedná se o závaznou účast jako v případě klasického typu klubu práce a v rámci bloků se nedělají modelové situace, psychohry, testy, cvičení apod. jako je tomu právě v klasickém KP.

² „Otevřený“ typ klub práce je často prováděn např. ve Velké Británii.

³ V rozhovoru mi vedoucí poradenského oddělení sdělil, že na základě zavádění některých dalších činností jako např. individuálního akčního plánování, bude vzrůstat tendence spíše k omezení schůzek z dosavadních šesti na čtyři schůzky nebo budou pořádat jen určité bloky – např. sestavení životopisu a žádosti o zaměstnání.

⁴ Současná koncepce klubů práce prováděných na úřadu práce umožní vyzkoušet si modelovou situaci v nejlepším případě maximálně dvěma dvojicím. Bylo by vhodné, aby si modelové situace mohli alespoň jednou vyzkoušet všichni účastníci.

⁵ Za rok se koná asi pět klubů práce.

---

klientů za účelem nabídnutí účasti v KP přednost hlavně dlouhodobě nezaměstnaným uchazečům.

Problémy, které by mohly nastat při aplikaci klubů práce do OSPN

Vzhledem k současnému systému **financování** neziskových organizací, se jako hlavní problém jeví právě získávání prostředků na tuto činnost. Proto pokud by se uvažovalo o klubu práce v občanském sdružení, je nutné klást si otázku, jak a odkud bude tato aktivita financována. U některých skupin klientů je možné počítat s jejich finanční spoluúčastí, ale u většiny na tento zdroj příjmu spoléhat nelze. Bylo by tedy nutné zjistit, zda lze získat dotace na tuto konkrétní činnost jako na samostatný projekt od kraje či města. Rovněž by bylo dobré posoudit šanci získat peníze z jiných zdrojů jako jsou např. vnitrostátní fondy a nadace, evropské strukturální fondy, dary od podnikatelů, mecenášů i jednotlivců, sbírky a členské příspěvky nebo najít způsob, jak by bylo možné částečné financování aktivit prostřednictvím výnosů z vlastní činnosti.

Existuje ještě jedna určitá alternativa získání finančních prostředků, ale má určitá omezení a podmínky. Touto možností je financování klubů práce v občanském sdružení z prostředků úřadu práce. Omezení spočívá v právních předpisech, podle nichž je úřad práce oprávněn nakupovat motivační kurzy¹ od institucí, které mají akreditaci Ministerstva školství.²

Další nevýhoda klubu práce v občanském sdružení by mohla spočívat v tom, že lektor **nemá okamžitý přístup k aktuálním volným pracovním místům**, jako je tomu v případě, že se klub koná na úřadu práce. Pokud by navíc lektorem klubu práce byl **člověk, který dříve s nezaměstnanými nepracoval, musel by si kromě metod a technik práce v KP osvojit také znalosti týkající se specifik práce s nezaměstnanými**.

Nesnáze mohou rovněž pramenit z **nedostatečné propojenosti s trhem práce³ a informovanosti o změnách ve službách úřadu práce¹**.

---

¹ V podstatě se jedná o program obsahující rozšířenou strukturu klubu práce – např. o praxi nebo účetnictví apod. Tyto motivační kurzy zpravidla nejsou tak behaviorálně orientovány a zaměřeny na hledání práce jako stávající kluby práce pořádané na úřadu práce.

² Občanské sdružení Pomoc nezaměstnaným okresu Prostějov akreditaci nemá.

³ Vedoucí oddělení poradenství poukázal na nebezpečí plynoucí z nedostatečné vazby na trh práce: „Pokud nebudou informováni o tom, kolik lidí je v evidenci a jakých profesí, může se stát, že se jejich klient bude připravovat na ucházení se o místo kuchaře, pak přijde sem k nám a my mu řekneme, že ho nebudeme rekvalifikovat na tuto profesi, protože máme v evidenci 400 lidí této profese, takže by to pro něj nemělo smysl.“

Další skutečnost hovořící v neprospěch klubů práce v občanském sdružení je **nesnadný přístup ke klientovi** z hlediska nabídnutí účasti na klubu práce v rámci OS. Je to patrné zejména ve srovnáním s možnostmi úřadu práce vytipovávat klienty každý den. Ke kompenzaci může občanské sdružení použít různé reklamní prostředky jako např. informační letáky, inzerce nebo reklama, popř. děkovné dopisy v regionálním tisku, upoutávka umístěná na internetu aj. Občanské sdružení se také může domluvit s úřadem práce na těsnější spolupráci, která by zahrnovala především vyšší informovanost klientů ÚP o aktivitách OSPN. Klienti úřadu práce jsou o existenci OSPN již nyní informováni, ale nejedná se o systematickou a pravidelnou činnost. Zejména ze strany zprostředkovatelů by se měla míra informovanosti klientů o OSPN zvýšit.

Nedostatečné vybavení pro klub práce (např. videokamera, audio- a videonahrávky z MPSV apod.), což představuje další problém, by mohlo být vyřešeno např. půjčkou bez poplatku od úřadu práce, jak uvedl v rozhovoru vedoucí oddělení poradenství.

Klub práce aplikovaný do OS bude muset čelit i **tradici pořádání klubů práce na ÚP**. To bude svým způsobem představovat také určitý tlak, protože pokud by nebyla dodržena určitá míra kvality pořádání klubů práce, mohlo by to vrhnout stín i na kluby úřadu práce.

Výhodou lektorů KP na úřadu práce oproti občanskému sdružení je rovněž **průběžné systémové vzdělávání a informování o různých změnách na trhu práce přímo z Ministerstva práce a sociálních věcí**. Součástí vzdělávání je mimo jiných také tréninkový program pro lektory klubu práce. Pracovníci úřadu práce, kteří budou vykonávat lektora klubu práce, si zde kromě osvojení metod a technik práce s klientem navíc vyzkoušejí lektorovat klub práce pod supervizí. Tento „handicap“ občanského sdružení, spočívající v neexistenci zastřešující organizace jako je tomu u ÚP, lze částečně eliminovat absolvováním výcviku v nějaké soukromé instituci – např. v Poradenském a vzdělávacím centru Sociální agentury, která má výcvik lektorů job klubů přímo v nabídce vzdělávacích kurzů. Další možností by bylo najmout jako lektora někoho, kdo kluby práce na ÚP dělal (např. pracovnice úřadu práce v důchodu apod.).

---

¹ Některé programy jsou občas na přechodnou dobu zvýhodněny – např. určitá rekvalifikace, která je běžně vázána na příslib zaměstnání, je na určitou dobu zprostředkována i bez příslibu.

Různé modely fungování klubů práce v OSPN

Vzhledem k současnému stavu jsem nabyla dojmu, že včlenění klubů práce do aktivit občanského sdružení Pomoc nezaměstnaným okresu Prostějov je možné. Velmi vhodné se mi jeví i těsnější propojení a spolupráce ÚP a OSPN.

Z pohledu kooperace organizací za účelem zajištění průběhu klubu práce vyvstalo několik alternativ. Ačkoliv mnohé z nich již byly nastíněny v rámci analýzy prvních dvou dílčích kapitol, ráda bych nyní shrnula všechny varianty, které jsem během svého šetření měla možnost zjistit.

Variety konání klubu práce v občanském sdružení lze rozdělit z hlediska různých pohledů na fungování služby. Na základě výsledků vyplývajících z mého šetření jsem rozdělila varianty do pěti oblastí, v rámci nichž lze jednotlivé varianty různě kombinovat.

Oblasti jsem definovala následovně:

- Forma klubu práce z hlediska legislativní úpravy
- Typ klubu práce z pohledu organizačního a obsahového
- Klientela klubu práce
- Personální zajištění klubu práce
- Způsob financování klubu práce

Z hlediska **legislativní úpravy** existují v současné době dvě možnosti formy klubu práce. Buď může klub práce probíhat jako motivační kurz se všemi potřebnými náležitostmi nebo jako jiná forma, kterou však podle stávajících právních předpisů není možné financovat z prostředků úřadu práce. Např. občanské sdružení může klub práce provádět zcela nezávisle na úřadu práce jako jednu ze svých aktivit.

Podíváme-li se na klub práce po **stránce organizační a obsahové**, existují opět dvě možnosti organizace klubu. Tyto dvě základní možnosti mohou být následně různě doplňovány a kombinovány z hlediska obsahové náplně klubu práce. Prakticky tedy lze provozovat buď klasický typ klubu práce (tj. ten, který se provádí v současné době na mnoha úřadech práce) nebo tzv. otevřený typ klubu práce. Tyto dva základní typy pak mohou být dle možností obohaceny o různé přednášky s odborníky z oblasti psychologie, práva, ekonomie, personalistiky nebo také o semináře s kosmetičkou, kadeřnicí či s poradkyní v oblasti oblékání apod. Oba typy klubů práce by mohly být rovněž doplněny např. o výuku základů práce na počítači. Klasický typ klubu práce by mohl být navíc kombinován s přípravnými setkáními zájemců o účast v klubu práce.

Další alternativy fungování klubu práce jsou odvislé od **klientely**, pro niž bude občanské sdružení tuto službu provozovat. OS se nemusí orientovat pouze na nezaměstnané evidované na úřadu práce, ale i na ty nezaměstnané, kteří na ÚP evidovaní nejsou. OSPN může nabídnout kluby práce i lidem, kteří v současné době nejsou nezaměstnaní, ale bylo by pro ně dobré klub práce absolvovat. Mezi ně patří např. studenti a budoucí absolventi nebo ženy a muži na rodičovské dovolené. Kluby práce pořádané OS by mohly najít uplatnění také u firem nebo organizací, které plánují propustit větší počet zaměstnanců. V případě zavedení „otevřeného“ klubu práce a jeho volné kapacity by mohla být tato služba vlastně nabídnuta komukoliv, kdo o ni bude mít zájem.

Kluby práce může občanské sdružení pořádat i ve spolupráci s institucemi provádějícími specifické rekvalifikace. Účastníky klubu práce by pak mohli být lidé rekvalifikující se na určitou profesi.

Podobně by mohla probíhat i spolupráce s jinými úřady práce, kteří kluby práce nezajišťují vlastními silami. Klientelou občanského sdružení by tak mohli stát nejen nezaměstnaní z prostějovského regionu, ale i z jiných regionů.

Podoba klubu práce je kromě klientely závislá také na **personálním zajištění**. Klub práce může vést jeden lektor či dva nebo mohou nastat rozličné kombinace více lektorů. Počet lektorů i jejich charakteristika se však odvíjí od spousty dalších činitelů. Nastíním zde tedy jen ty nejdůležitější z nich, i když jsem si vědoma, že jejich výčet je mnohem rozsáhlejší.

Před samotnou realizací klubu práce by tedy mělo mít občanské sdružení jasno v organizování klubu, mít zvolenou formu, typ, klientelu a kapacitu klubu, obsahovou náplň, počet klubů za určitou časovou jednotku a samozřejmě také způsob financování klubu i odměnu lektorů. Předpokládám, že v případě realizace takového pojetí klubu práce by zřejmě vyvstaly další skutečnosti, které lze jen stěží předjímat.

V případě organizování klubu práce vedeného jedním lektorem existuje několik variant, kdo by tím lektorem mohl být. V první řadě by to mohl být lektor přímo občanského sdružení, ale také se nevylučuje možnost najímat odborníka - např. psychologa nebo bývalou pracovníci úřadu práce, která kluby lektorovala. Za určitých podmínek by bylo možné lektorování klubu práce v rámci občanského sdružení i pracovníkem úřadu práce. Nejspíš by to však byl člověk, kterého by musel úřad práce přijmout do pracovního

---

poměru jen za účelem lektorování klubů práce¹. Toto řešení však považuji spíše za okrajové, protože přijetí dalšího pracovníka nad rámec stanovený nomenklaturou pracovních míst není jednoduchým procesem.

Další varianta personálního zajištění spočívá v organizaci klubu práce dvěma lektory. V rámci této varianty dochází ještě k rozlišení dle pohlaví a různé odbornosti lektorů. Jak jsem se již zmínila, pro práci se skupinou je často upřednostňován výběr dvou lektorů jako zástupců obou pohlaví. Pro potřeby klubu práce však nemusí být tato varianta bezprostředně nutná, neboť se nejedná o analyticky orientovanou skupinu. Mohou to být tedy klidně lektoři stejného pohlaví. Dva lektoři jsou zcela nepochybně výhodou klubu práce hlavně při modelových situacích, kdy jeden může ztvárňovat zaměstnavatele a druhý může být např. v roli nezávislého pozorovatele nebo v jiné roli vhodné k naplnění smyslu dané modelové situace. Z hlediska schopnosti soustředění se je rovněž výhodou, když klub vedou dva lektoři. Klub je tak méně náročný jak pro lektory tak pro klienty, protože se jejich pozornost neváže na jeden objekt, a tak nedochází brzy k únavě. V neposlední řadě lze v případě dvou lektorů využít také jejich různé odbornosti. Z tohoto pohledu by bylo možné odstranit např. výše zmiňovanou absenci vazby na trh práce. Jednou z možností by třeba mohl být klub práce organizovaný lektorem z OSPN, který by si na určité bloky zval odborníka (popř. odborníky) z úřadu práce. Tak by byla zajištěna nejen vazba na trh práce, aktuální informace o volných pracovních místech, ale i přesné a detailní informace o službách a programech úřadu práce aj.

Na podobném principu by mohl být klub práce pořádán nejen dvěma lektory, ale celou řadou odborníků. Prakticky by tedy zabezpečoval klub jeden lektor, ale v rámci jednotlivých bloků by si na různá témata zval odborníky různých profesí.

Poslední kategorií, kterou jsem si zvolila k rozkrytí různorodých alternativ fungování klubu práce, je způsob **financování**. V podstatě lze opět konstatovat, že existují dvě základní rozlišení. Buď bude klub práce v OS financován za pomoci úřadu práce (ať už úplně nebo jen částečně) nebo bude hrazen z jiných zdrojů. Z hlediska financování je potřeba mít dobře promyšlené finanční plánování, do něhož bude zahrnut nejen plán financování samotného klubu práce – tj. pomůcky a provozní náklady, ale rovněž odměna lektora či lektorů. Optimální cena klubu tedy bude v konečném důsledku záležet i na schopnostech členů občanském sdružení.

---

¹ Kluby práce by tento zaměstnanec mohl provádět jak na úřadu práce tak v občanském sdružení.

V zásadě lze shrnout, že jednotlivé varianty v rámci mnou zvolených kategorií je možné (až na některé výjimky) navzájem různě kombinovat.

Závěr

Na základě prezentovaných výsledků empirického šetření jsem dospěla k závěru, že kluby práce v rámci neziskové organizace Pomoc nezaměstnaným okresu Prostějov mohou mít několik značných výhod oproti klubům pořádaným na úřadu práce, které by mohly přispět k vyšší kvalitě klubů práce a následně pak také k většímu přínosu pro klienta. Mezi nejpodstatnější patří absence byrokratické instituce, větší flexibilita při zajištění organizace klubů i individuálních konzultací, možnost spojení klubů práce s výukou základů práce na počítači nebo s přednáškami či semináři s odborníky z různých oblastí. Kluby by mohly být také více zaměřeny na praktický trénink dovedností. Důležitým faktorem je i možnost provádění „otevřeného“ klubu práce. Jelikož v rámci občanského sdružení lze navíc umožnit účast širšímu okruhu zájemců, a tím přispět k rychlejšímu a snadnějšímu (znovu)zapojení do pracovního procesu, včlenění klubů práce do neziskového sektoru by mělo přínos i pro úřady práce a jejich pracovníky.

Mezi nevýhody, které by mohly včlenění klubů práce do občanského sdružení znemožnit, patří zejména finanční zajištění. Další nedostatky jsou pak více méně přímo úměrné výhodám klubu práce na ÚP – tj. velmi úzká propojenost s trhem práce, průběžné a systémové vzdělávání pracovníků ÚP a snadnější kontaktování klienta.

Domnívám se však, že tyto nevýhody mohou být schopnými pracovníky dobře eliminovány a zavedení této koncepce do jednotlivých regionů České republiky by se tak mohlo stát jedním z nástrojů směřujícím ke snížení míry nezaměstnanosti.

Vztah sociální práce a sociální pedagogiky

Mgr. Šárka Kubcová¹

Katedra sociální pedagogiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

Social Work the closest branch to Social Pedagogy of all branches has made considerable progress in our country last ten years as well as Social Pedagogy. Social Work has gradually profiled as an independent integrated discipline. It has developed longer and in a larger extent abroad than in our country. In other countries it is defined specified as a branch dealing with activities with the help of which we prevent form or arrange problems of individuals (groups) arising from conflicts of needs of an individual and social institutions. The intention is to improve the quality of life. In practise it means realization of Social Policy. Sometimes we can face an opinion that Social Pedagogy is actually a theoretical support for Social Work and Social Pedagogy is understood to be a more academical branch than Social Work. Relationship between both branches is interpreted in a defferent way because of a genesis of both branches.

Sociální práce je obor, který má v současnosti k sociální pedagogice vůbec nejbližší. Jedná se o obor, který u nás v posledních deseti letech zaznamenal značný rozvoj, podobně jako sociální pedagogika. Počáteční diskuse o tom, zda se jedná vůbec o vědní disciplínu vyústily v převažující stanovisko, že se sociální práce postupně profilovala jako samostatná integrovaná disciplína. V zahraničí má za sebou mnohem rozsáhlejší a dlouhodobější vývoj. V té nejširší podobě je zpravidla vymezována jako obor zabývající se činnostmi, kterými předcházíme nebo jimi upravujeme problémy jedinců (skupin) vznikající z konfliktů potřeb jedince a společenských institucí, se záměrem zlepšovat kvalitu života. V praxi se jedná o realizaci sociální politiky. Její výrazná blízkost k praxi vede někdy k názoru, že sociální pedagogika je pro sociální práci vlastně jakousi teoretickou oporou a je chápána jako akademičtější (KRAUS, 2001, s. 29)

Vztah sociální pedagogiky a sociální práce je pojímán různě, především v souvislosti s genezí obou oborů. Např. v Německu mají oba obory mnohaletou tradici, i když počátky se datují každý k jiné historické fázi. Zatímco sociální pedagogika a sociálně pedagogické hnutí je možné

---

¹ Mgr. Šárka Kubcová je v současnosti studentkou 2. ročníku oboru Sociální pedagogika se zaměřením na etopedii na katedře sociální pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové.

sledovat již od konce 19. století, koncepce „Social Work“ se formuje až po roce 1945. Jak říká Blahoslav Kraus (2001, s.29) další vývoj má, především v posledních letech, výrazně integrační charakter. Koordinační komise, která v Německu v posledních letech pracuje s cílem zabezpečit srovnatelnost vzdělávacích programů v rámci celé federace, doporučuje při zachování širokého profilu nahradit dosavadní dualismus (je vžitě pojetí sociální pedagogika/sociální práce) jedním termínem a to „Sozial Arbeit“ v souladu s anglosaským pojetím „Social Work“. Toto pojetí souvisí s celkovým postavením pedagogiky jako takové v těchto zemích. Pedagogika a teoretické problémy výchovy zde bývají řešeny v rámci sociologie, a proto také termín sociální pedagogika se zde prakticky nevyskytuje. V Německu a zemích západní Evropy však stále přetrvává model konvergentní, vyjádřený někdy snahou hledat zastřešující pojem pro obě disciplíny (např. „sociální studia“, „sociální záležitosti“).

Zcela jiná situace je v Polsku. Zde se začala rozvíjet oblast sociální práce na bázi sociální pedagogiky, sociální pedagogika se považuje za metodologický základ a důsledkem je, že se sociální práce studuje jako jedna ze specializací sociální pedagogiky (vedle vychovatelství, kulturně osvětové práce a výchovně zdravotní péče).

Na Slovensku se vztah obou oborů vyvíjel v posledních deseti letech podobně. Bylo to dáno tím, že obor sociální práce byl budován na pedagogických pracovištích (katedrách a fakultách).

Poněkud jiným směrem šel vývoj u nás, kde se obor sociální práce začal formovat na pracovištích sociologických. Tím je dáno odlišné pojetí a výrazný příklon ke zmíněnému anglosaskému modelu.

Můžeme shrnout, že celkově se objevují tři možné pohledy na vztah obou disciplín (Ondrejko, 2000, s. 182):

- 1- První přístup, ke kterému dospívají v německy mluvících zemích, je praktické ztotožnění obou disciplín.
- 2- Druhý přístup, typický pro anglicky mluvící země, je zřetelná diferenciací (pokud se o sociální pedagogice vůbec mluví).
- 3- Třetí možné pojetí představuje jistou integraci při zachování určité svébytnosti obou disciplín (tento přístup je realizován na Slovensku a v jistém smyslu i v Polsku).

Odborníci zabývající se problematikou vztahu sociální práce a sociální pedagogiky se domnívají, že neoptimálnější přístup, s ohledem na vývoj

---

obou disciplín, je právě onen třetí. Situace u nás je však poněkud jiná a teprve další vývoj ukáže, jakým směrem se bude ubírat.

Pro objasnění třetího pojetí je možné uvést, že obě disciplíny mají v podstatě stejné funkce, homogenní odborné paradigma, ale přesto i svou autonomii. Jako příklad bych uvedla že v objektu svého zájmu a působení. Pojetí sociální pedagogiky u nás uvažuje vedle specifických kategorií populace (minorit) v zásadě celou populaci. V tom je právě rozdíl od pojetí v Německu, kde cílovou kategorií jsou právě rizikové, ohrožené, pomoc potřebující kategorie populace, a proto přístup sociálně pedagogický splývá se sociální prací. I v odborníky preferovaném pojetí se přístupy sociálně pedagogické a přístupy sociální práce samozřejmě střetávají. Např. zřetelné je to při práci s mládeží. Práce kurátora či sociálního asistenta je záležitostí sociální práce, ale stejně tak i sociální pedagogiky. Rozdíly a onu autonomii obou oborů lze pozorovat tedy především z hlediska optiky vidění, z jakého zorného úhlu se na tutéž situaci díváme (hledisko epistemologické).

Pojem sociální pedagogika začíná být, tak říkajíc, skloňován ve všech pádech, ale právě pro jeho nezakotvení v minulosti, obtížné hledání jakékoliv kontinuity e objevuje v nejrůznějších, často velmi odlišných významech, od označení speciální pedagogické disciplíny, přes označení celých studijních oborů až po záměnu tohoto pojmu za termín teorie výchovy, který se jevil jako zprofanovaný. Situace je o to složitější, že ani v zemích, kde má tradici a nepřetržitý vývoj (Německo, Rakousko, Švýcarsko), není obsah pojmu sociální pedagogika pojímán jednotně. Některá pojetí jsou zřetelně velmi široká a tak, která vidí její předmět úžeji, jsou ovšem také rozmanitá. Někdy je pozornost orientována na oblast využívání a ovlivňování volného času dětí a mládeže, jindy na skupiny ohrožené narušeným procesem enkulturace (vrůstání do vlastní kultury, uskutečňuje se v procesu sociálního učení) a socializace (z bytosti biologické se stává bytost společenská). Takto orientované zúžené pojetí sociální pedagogiky je typické a převažující v Německu. Sociální pedagogika je zde spojována se sociální pomocí specifickým kategoriím obyvatel, především dětí a mládeže (Marburger, 1981).

Použitá literatura

KRAUS, B. (2001) Člověk – Prostředí – Výchova. 1. vyd. Brno: Paido. ISBN 80-7315-004-2

Nezletilí cizinci bez doprovodu v péči OSPOD

Zdenka Nováková¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

My text describes main activities of Social - Law Protection of Children Department with Children-Foreigners without adult following who appears in Czech Republic. It is about children, who ask for asylum in Czech Republic as well as who do not. Contains informations about ways, how children arrives to our territory, possibilities of their living here and activities of Social - Law Protection of Children Department in asylum proceedings. On the end is accented needfulness of solving raising problems with ilegal immigrants and needfulness change of our asylum policy.

Můj příspěvek se týká práce orgánů sociálně právní ochrany dětí s dětmi cizinci bez doprovodu. Práce s dětmi cizinci není pro oddělení sociálně právní ochrany dětí zcela novou záležitostí, ale v posledním období se poměrně změnil její charakter díky změnám postojů jednotlivých zainteresovaných orgánů. Pokud se před červnem roku 2004 na našem území ocitlo nezl. dítě cizinec bez doprovodu dospělé osoby, zajišťovala oddělení sociálně právní ochrany dětí vždy prvotní péči o nezletilého, která většinou spočívala v podání návrhu na předběžné opatření podle § 76a, kde oddělení sociálně právní ochrany navrhovalo svěřeni nezletilého dítěte buď do péče zařízení ministerstva vnitra, tedy do pobytového střediska, kde bylo dítě umístěno společně s dospělými, a to pokud bylo dítě žadatelem o azyl nebo do diagnostického ústavu, pokud žadatelem o azyl nebylo. Následovala - li azylová procedura, oddělení sociálně právní ochrany dětí figurovalo v omezené míře a spíše jako vykonavatel činností vztažených k zajišťování soudní ochrany nezl. dětí. Opatrovníky dětí pro správní řízení o azylu byly stanovovány některé neziskové organizace zabývající se azylovou problematikou (např. Organizace pro pomoc uprchlíkům, Poradna pro pomoc uprchlíkům). Děti, které nebyly žadateli o azyl, byly pod ochranou Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí v Brně.

V červnu roku 2004 bylo na základě dlouhodobě vyzdvihované potřeby otevřeno první specializované zařízení pro děti cizince bez doprovodu.

---

¹ Zdenka Nováková je v současnosti studentkou 3. ročníku bakalářského kombinovaného studia na katedře sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové.

Jedná se o zařízení ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, které je koncipováno jako diagnostický ústav pro děti cizince na našem území. Zařízení má sídlo na adrese: Praha 5, Radlická 30, ale fakticky se nachází na adrese: Praha 4, Kupeckého 576. Funkční je již i první následné zařízení pro děti cizince tzv. Permon u Dobříše. Vzhledem k malé kapacitě těchto zařízení jsou však stále ještě v provozu detenční zařízení ve Velkých Přílepech a Balkové, kam jsou děti cizinci bez doprovodu rovněž přemísťovány z běžných pobytových středisek. Děti cizinci jsou do těchto zařízení umísťovány na základě předběžných opatření vydávaných (stále na návrh orgánů sociálně právní ochrany dětí) různými soudy v České republice, dle místa, kde je nezletilé dítě cizinec nalezeno.

V souvislosti se vznikem specializovaných zařízení se však změnil přístup Ministerstva vnitra k celé problematice. Byla vypracována interní metodika Ministerstva vnitra, která plně zařadila orgány sociálně právní ochrany do azylového řízení a vytěsnila podíl neziskových organizací na něm. Ministerstvo vnitra dávalo a dává vždy k místně příslušným soudům návrh na stanovení orgánů sociálně právní ochrany dětí opatrovníkem pro pobyt dětí cizinců bez doprovodu. Vzhledem k tomu, že dle § 89 Zákona č. 325/99 Sb., o azylu v platném znění je místní příslušnost orgánů sociálně právní ochrany dětí v případě dětí cizinců bez doprovodu dána faktickým pobytem dítěte, resp. místem, kde je nezletilý hlášen k pobytu, jde především o oddělení sociálně právní ochrany Městského úřadu Černošice, Úřadu Městské části Praha 11 a Městského úřadu Dobříš. Opatrovník pro správní řízení o azylu je okamžikem účinnosti rozhodnutí soudu o opatrovníkovi pro pobyt zrušen a všechny úkony, které dříve vykonával, přechází na opatrovníky pro pobyt tedy oddělení sociálně právní ochrany dětí. Participace na problému s neziskovými organizacemi je omezena na poradenskou pomoc neziskových organizací vůči orgánům sociálně právní ochrany dětí.

Ráda bych na tomto místě vysvětlila, jak se děti bez doprovodu na našem území ocitají. Děti se k nám dostávají různými cestami, nejčastěji v doprovodu převaděčů, někdy jsou členy celé převáděné skupiny. Naše země pro většinu dětí není zemí cílovou. Pokud jsou na našem území odhaleny, protože např. nelegálně překročily státní hranice a zadrží je Policie ČR, je s dětmi nejprve proveden prvotní pohovor, při kterém se za přítomnosti tlumočnicka zjišťuje: jméno, země původu, datum narození, jména a současný pobyt rodičů a důvod přítomnosti dítěte na našem území. Dále se k nám děti dostávají cestou již zmíněného předběžného opatření do Zařízení pro děti cizince. Na základě prvotního pohovoru jsou děti členěny

na žadatele o azyl a děti, které o azyl nežádají. Při prvotním pohovoru děti sdělí informace, které následně často mění. Jsou to hlavně údaje o datu narození a rodičích. Uváděné informace nejsou, zvláště u žadatelů o azyl, kde není možno informovat ambasádu, ověřitelné. Je tedy nutné podotknout, že za děti se (pro zvýhodnění v azylovém řízení, ale i kvůli lepším podmínkám) vydávají lidé, kteří dětmi nejsou. Další možná cesta dítěte cizince bez doprovodu na naše území je účast na trestné činnosti páchané na našem území v rámci různých organizovaných skupin, poslední dobou se tato možnost vyskytuje v hojnější míře. Děti jsou v tomto případě zneužívány k trestné činnosti. Do Zařízení pro děti cizince se dostávají na základě toho, že jsou zadrženy Policií při trestné činnosti a následně je vydáno předběžné opatření. Poslední možností je, že se jedná o dítě cizince rodičů, kteří na našem území dlouhodobě pobývali i s dítětem a z nějakého důvodu se o dítě nemohou nebo nechťejí starat. Zde se však nejedná o případ dítěte bez doprovodu.

U dětí cizinců, které nežádají o azyl, musí Orgán sociálně – právní ochrany dětí zajistit zákonnou ochranu, což vyžaduje spolupráci se soudy, Úřadem pro mezinárodně právní ochranu dětí a ambasádami daných zemí. U těchto dětí se dále jedná o možnosti repatriace do země původu nebo stanovení ústavní výchovy nad nezletilým na našem území. V tomto ohledu je však třeba respektovat řadu mezinárodních smluv, které někdy nedovolí ústavní výchovu nad dítětem stanovit. Jak už jsem uvedla, v poslední době se množí případy dětí cizinců bez doprovodu, které se ocitají na našem území v rámci organizovaných zločineckých skupin. Tyto děti jsou nejčastěji bulharské, rumunské a vietnamské národnosti. V těchto případech je na orgánu sociálně právní ochrany poměrně těžké rozhodnutí dotýkající se přímo dětí samotných. U většiny z nich jsou stanovena soudně předběžná opatření, ta jsou však často na základě toho, že se objeví lidé, kteří se vydávají za příbuzné a mají potřebné doklady a zaručí se za to, že se děti navrátí do země původu, rušena. Děti se však do péče Zařízení pro děti cizince dostávají znovu po opakovaném zadržení Policií pro stejnou trestnou činnost, kterou však páchaly v jiném městě. Pro tyto případy nyní nově vznikl registr předběžných opatření, který eviduje Ministerstvo práce a sociálních věcí. Díky tomuto registru se mohou jednotlivé orgány sociálně právní ochrany dětí dozvědět, že na dané dítě již v minulosti bylo předběžné opatření vydáno. Je však nutné znovu upozornit na to, že děti používají mnoho jmen a není tedy možné zachytit všechny případy. Z popudu Ministerstva práce a sociálních věcí je nyní snaha o to, aby tyto děti nebyly předávány do zemí původu a byla nad nimi stanovována ústavní výchova, a to především s ohledem na Úmluvu o právech dítěte.

Ministerstvo se zároveň snaží vyvolat schůzku s příslušnými velvyslanectvími a docílit společného postupu při tzv. kontrolované repatriaci do země původu. Kontrolou se myslí přítomnost členů nestátních organizací při vlastním dopravování těchto dětí do jejich vlasti. Problémem, dle mého názoru, v současné době jsou dvě otázky, a to: „Bude repatriace takto narušených dětí účinná bez napojení na systém dané země – například na soudy, úřady apod.“ A druhá: „Pokud bude stanovena nad těmito dětmi ústavní výchova českým soudem, je to pro dítě prospěšné?“ Musíme si totiž uvědomit fakt, že děti jsou sice zneužívané a mnohdy velmi bolestivě týrané, ale prospěje jim trvalé vykořenění z jejich kulturního prostředí? Domnívám se, že tyto otázky si budou žádat co nejrychlejší řešení, které bude pro děti výhodné a schůdné, a s kterým budou souhlasit a navíc jej legislativně zaštití představitelé dané země.

Dětem cizincům žádajícím o azyl jsou orgány sociálně právní ochrany dětí, jak již bylo řečeno, ustanovovány soudem opatrovníkem pro pobyt na území ČR. Náplň práce opatrovníka pro pobyt není zatím nikde zákonně upravena. Existují pouze dílčí metodiky Ministerstva práce a sociálních věcí, které se snaží pokrýt alespoň nejdůležitější situace, které mohou nastat. Praxe ukazuje, že funkce opatrovníka pro pobyt je spojována s nejrůznějšími úkony. Nyní je velmi nutné upravit tuto funkci zákonně a seznámit s ní odbornou veřejnost. Pracovníci orgánů sociálně právní ochrany dětí, kteří přímo vykonávají funkci, jsou přítomni nejen prvotnímu sběru informací, ale i pohovorům s dětmi cizinci, které provádí pracovníci Ministerstva vnitra (často ve spolupráci s neziskovými organizacemi, ale ty již nejsou účastníky řízení, proto nemohou vůbec nijak do řízení, pohovoru zasahovat). V pohovoru je funkce opatrovníka pro pobyt velice důležitá hlavně při kontrole správnosti zapsání sdělení dítěte. Někdy je nutná korekce tlumočnicků, kteří často mezi výpověď dítěte vloží vlastní úvahy, ty pak mohou ovlivňovat celé azylové řízení v neprospěch dítěte. Opatrovník pro pobyt také v průběhu řízení může podávat podněty k doplnění řízení o azylu o další důkazy či iniciovat doplňující pohovory k ujasnění stavu věci. Opatrovník pro pobyt dále za dítě podává odvolání do správních řízení a již byly zaznamenány i první případy, kdy bylo oddělení péče o dítě jako opatrovník pro pobyt podněcovatelem kasační stížnosti Nejvyššímu správnímu soudu vůči rozhodnutí Ministerstva vnitra, resp. krajského soudu, který rozhodoval o žalobě proti rozhodnutí v II. stupni řízení. Jednou z řady úloh opatrovníka pro pobyt, o které se chci zmínit, je také možnost požádat soud o orivedení kostní zkoušky pro stanovení faktického věku dítěte. Často se totiž stává, že děti cizinci vizáží vůbec neodpovídají věku, který uvádějí a vzhledem k již zmiňované neověřitelnosti

nosti údajů, je kostní zkouška jedinou možností pro zjištění skutečného věku dítěte. Musím uvést, že kostní zkoušku zatím neinicioval žádný orgán sociálně právní ochrany dětí. Dle mého názoru k tomu vedou zvláště dvě naprosto rozdílné skutečnosti. První z nich je ta, že kostní zkoušky jsou nepřesné (odchylka je až dva roky) a uváděný věk cizinců bez doprovodu na našem území je většinou velmi blízký zletilosti. Druhou z nich je jakési souznění s dítětem související s počtem udělovaných azylů. Domnívám se, že stát nemá v současné době nastavenou azylovou politiku v podstatě žádným směrem. Počty přidělených kladných rozhodnutí v azylovém řízení jsou velmi nízké (kladná rozhodnutí dostává asi 1% ze všech podaných žádostí o azyl za rok). Dítě cizinec bez doprovodu na našem území má totiž výsadnější postavení v průběhu celé azylové procedury než dospělý, proto je pro dítě výhodnější, když se kostní zkouška nedělá.

Na závěr dodávám, že je nutné si uvědomovat, že děti cizinci bez doprovodu na našem území prošly řadou náročných situací, o kterých mnohdy nepoví nikomu pravdu, a to právě ze strachu z úředního rozhodnutí nebo odplaty. Z těchto důvodů často mění výpovědi, ale i data narození či jména. Říkají, že zapoměly, kde bydlely ve své zemi apod. Mohou se chtít dostat za svou rodinou, známými. Útěky tedy nejsou ojedinělé, resp. jsou časté. Domnívám se, že ať jsou jejich důvody pro chování, které naše společnost označuje za nesprávné, jakékoliv, tyto děti potřebují pomoc. Ta pomoc by však měla být podložena jasnými pravidly a zároveň vymezením nastavení azylové politiky České republiky, které prozatím není určité.

Reminiscenční terapie jako možnost komunikace s klientem v sociální práci

Barbora Varyšová¹

Katedra sociální práce a sociální politiky, Pedagogická fakulta,
Univerzita Hradec Králové

Abstract

Reminiscence is thinking or talking about one's life experience in order to share memories and reflect the past. The activity can be conducted formally by a group leader as part of a structured activity in a residential or community setting, or informally between friends or family. There are many types of reminiscence and many reasons for doing it, but in this text the emphasis is on using as a way of encouraging and supporting social interaction and enjoyment.

This therapy means for staff and volunteer working with older people in day centres, hospitals and homes, doing reminiscence work is a means of individualising the clients, acknowledging the breadth of their past experience and setting to know them better.

For family carers, reminiscence can be a way of staying in touch with the past lives they and the person they care for have share. Drawing on past positive experiences can help both the carer and the person with dementia to cope better with present difficulties. If carers can serve reminiscence into the daily lives of their person, they can find it a valuable way to stimulate good feelings and make the daily routine run more smoothly. Reminiscence can slot into and enhance established and effective coping strategies.

Tímto článkem bych ráda více seznámila s metodou, která je již několik let na Západě používána a která dosáhla velmi dobrých výsledků. Pro nás, pro Českou republiku jde stále o málo prozkoumanou oblast možností, jak účinně a přirozeně pracovat a současně komunikovat se seniory.

Ráda bych se soustředila na reminiscenční terapii jako prostředek ke komunikaci s lidmi trpícími demencí. Jedná ale pouze o jednu z mnoha možných cílových skupin, kde se tato technika využívá. Také se osvědčila při práci s dětmi, dospělými...

---

¹ Barbora Varyšová je studentkou 1. ročníku bakalářského studia v prezenční formě na katedře sociální práce a sociální politiky Pedagogické fakulty Univerzity Hradec Králové.

Co to je reminiscenční terapie

Reminiscence je přemýšlení nebo mluvení o životních zkušenostech člověka, s úmyslem sdílet vzpomínky a zrcadlit minulost. Tato aktivita může být formálně vedena skupinovými vůdci, jako součást strukturované aktivity v domácím nebo komunitním prostředí, nebo neformálně mezi přáteli nebo rodinou. Existují různé typy reminiscence a mnoho důvodů pro jejich realizaci. V tomto článku kladu důraz na používání reminiscence jako cesty k povzbuzování a podporování sociálních interakcí a radostí.

Jedná se tedy o „metodu práce se starými lidmi, při níž se vyvolávají vzpomínky na události, které mají pro daného člověka hodnotu. Preferují se přitom vzpomínky pozitivně emočně zabarvené, i když se nemusí týkat událostí vítaných.“¹ S tím sice nelze naprosto souhlasit, ale je pravda, že se tato metoda u nás zatím používá pouze u starých lidí.

Vzpomínání je přirozenou součástí života většiny lidí a je to příjemná sociální aktivita. Slouží to jako prostředek k tvoření vazeb s ostatními lidmi skrze sdílení minulých zkušeností, které se odráží v přítomnosti. Ačkoli partneři a vrstevníci zemřeli nebo se odstěhovali je velmi důležité aby byly stále v kontaktu s lidmi (nejlépe s jejich vrstevníky). Mohou zde být komplikace z hlediska mobility, vzdálenosti nebo jiných obtížností. Pro tyto lidi může více členěná reminiscenční skupina být příjemnou cestou k tvoření nových přátel a nabídkou vzájemné podpory a porozumění.

Když vzpomínáme odkrýváme malé, ale významné detaily o našich životech, které za normálních okolností nesdílíme. Kombinování mnoha lidských specifických vzpomínek tvoří komunitu zkušeností ve kterých se všichni cítí být zainteresováni. Nově sdílené zkušenosti a vzpomínky tvoří základy na kterých může skupina stavět při sociálních a kulturních aktivitách s vysoce terapeutickými výsledky.²

Toto může zvýšit sebedůvěru těch, kteří se toho účastní natolik, že se z nich stanou více odvážní a experimentující lidé. Projevuje se to jejich odvahou se pokusit o něco co by předtím neučinili. Toto je konkrétní případ, kde reminiscenční aktivity jdou mimo hovoření o minulosti a mění se v kreativní průzkumy vzpomínek skrze psaní, drama, hnutí a hudbu. Tyto průzkumy, které mohou a nemusí vyústit v hmotné produkty, činí životní zkušenosti účastníků více viditelnými a dosažitelnými pro ně samotné

---

¹ Matoušek O. a kolektiv, Slovník sociální práce, Portál, Praha 2003 str.183

² Bruce E., Hodgson S., Schweitzer P.; Reminiscing with people with dementia, a handbook for carers; Age Exchange for the European Reminiscence Network ; str.13 – můj vlastní překlad

---

a i pro ostatní. Jsou zároveň památnými skutečnostmi sami o sobě a pomáhají potvrzovat život a sdílenou historii skupiny.¹

Pro vedení takovéto skupiny je velmi důležité si uvědomit, že seskupení lidí bude rozdílné. Budou tam tací, kterým nečiní problém se před ostatními otevřít a potom i ti, kteří raději poslouchají ostatní, a otevřou se až teprve co skupinu lépe poznají. V jakékoli skupině je velmi pravděpodobné, že bolestivé, stejně jako radostné prožitky budou sdíleny jako důvěrnosti, až teprve tehdy až se utvoří přátelství. V dobře založené skupině bude možné podporovat jeden druhého ať se vyskytnou jakékoli pocity.

Pro personál a dobrovolníky pracující se staršími lidmi v denních centrech, nemocnicích a domech, je děláním reminiscenční terapie prostřednictvím individuálního přístupu ke klientovi, uznání šířky jejich minulých zkušeností a umožňuje jim se lépe poznat. Tam kde rodinní pečovatelé mohou být kontaktováni a jsou ochotní se zapojit, mohou pomoci doplnit mezery a poskytnout důležité informace o lidech a skutečnostech v jejich osobním životě. Pro klienty se může jednat o pozitivní zkušenost, protože dojde k poskytnutí ztracené role. Podaří se jim uchopit kontext a znovu získají svou roli. Získají tedy smysluplnost svého života. Samozřejmě se mohou příběhy klientů a rodinných příslušníků lišit. Oba tyto příběhy musí být respektovány. Mnoho studií ukázalo, že personál, který zná životní příběhy lidí o které pečují, zachází s nimi s větším respektem a citlivostí. Oni často sami nachází svou práci prospěšnější a smysluplnější. Jedná se o výsledek blízkého „svazku“ a lepšího porozumění.

Pro rodinné pečovatele může být reminiscence cestou jak zůstat v kontaktu s minulostí, která je spojuje s osobou o kterou se starají. Stavění na pozitivních prožitcích z minulosti může pomoci obou stranám. Je velmi důležité, aby byla reminiscence začleněna do každodenního života. Takto může dojít ke stimulaci dobrých pocitů. Reminiscence může měnit a zlepšovat zavedené a efektivně zvládané strategie.

Není to ovšem jen jednostranný proces. Dochází zde také k větší informovanosti klienta o pracovníkovi. Na základě této „terapie“ se zkvalitňují vztahy mezi pracovníky a klienty. Neměly bychom zapomínat na to, že zde jsou i ostatní klienti přítomni a je-li to skupinové pak i oni vnímají poznatky, prožitky ostatních klientů a třeba zrovna na základě

---

¹ Bruce E., Hodgson S., Schweitzer P.; Reminiscing with people with dementia, a handbook for carers; Age Exchange for the European Reminiscence Network, str.13 – vlastní překlad

určitého podobného prožitku získávají nová přátelství. Nejvíce je to přínosné v ústavních zařízeních, kde je velké množství klientů.

Jako velmi zajímavý fenomén je skutečnost, že mnoho seniorů se vyžívá v pozici vypravěčů. Tímto způsobem totiž jejich životní příběh získává smysl a on ho předává dalším lidem.

Na tuto skutečnost navazuje pojem práce s životním příběhem zmiňovaná ve Slovníku sociální práce od Matouška. Jedná se tedy o souhrnný název pro různé způsoby vytváření a využívání životopisů klientů. Podrobněji to popisuje Matoušek na str. 159 - 160 ve své knize Slovník sociální práce.

Tato terapie je používána v práci se zdravými seniory, ale i v práci se seniory s demencí. Pro zdravé seniory působí tato metoda jako prevence a aktivizace. Pro seniory trpící demencí hraje velkou roli práce s dlouhodobou pamětí, která je často i v pokročilé fázi demence poměrně zachovalá.

Dříve, než se pustíme do samotné reminiscence musíme mít minimálně základní informace o klientovi. Musíme vědět jestli je spíše samotář nebo společenský člověk, zda rozumí mluvené řeči. Velmi důležité je zmapování, zda existují nějaké traumatické události. A další věci.

Také je zde velmi důležitá osobnost pracovníka. Mezi základní dovednosti pracovníka, který vede reminiscenci patří: aktivní naslouchání, dovednost nechat na sebe působit to co bylo řečeno a spojovat si souvislosti; empatie (vcítit se do klienta, do jeho prožívání...); přistupovat k lidem citlivým způsobem; umět vyjádřit bolestivé emoce a dát najevo zájem o minulost.¹

Tato terapie může probíhat různými způsoby. Může se jednat o vzpomínkové posezení při kávě a čaji, o vzpomínání při pečení a vaření, při dramaterapii, při tancování (zde se jedná o upravenou formu, klienti tancují v sedě, jsou zachovány taneční kroky...).

Tento přístup pomáhá zplnomocňovat seniory a současně vytváří pevnější a citlivější vztahy mezi klienty a pracovníky. Jinými slovy dochází k prohlubování pozitivních vztahů. A tím tedy i ke zlepšení komunikace.

---

¹ Bruce E., Hodgson S., Schweitzer P.; Reminiscing with people with dementi, a handbook for carers; Age Exchange for the European Reminiscence Network, str.17 – vlastní překlad

---

Reminiscence jako komunikace

Reminiscence je o komunikaci a my musíme přemýšlet o tom jak efektivně komunikovat s lidmi trpícími demencí. Když hovoříme s člověkem trpícím demencí, pro kterého může být obtížné porozumět tomu co říkáme a co tím myslíme, potřebujeme:

- Najít různé cesty k vyjádření stejné věci, abychom se ujistili, že nám rozumí
- Měly bychom používat jednoduché věty a slova. Hovořit pouze o jedné věci
- Použít doprovodná gesta k vyjádření významu toho co bylo řečeno
- Poskytnout čas na zpracování nápadů a informací, které byly řečeny
- Sledovat znamení, kterými nám člověk dává najevo, že nám rozuměl a současně interpretovat jejich signály s představivostí a tvořivostí
- Pomoc klientovi spojit se s ostatními v jeho skupině pomocí všímání a směřování na vazby a podobnosti ¹

Podle Brity Lovendahl: „Lidé trpící demencí jsou často nazýváni komunikačně handicapovanými, protože nemohou najít ta správná slova. Ale i takový člověk může mít něco o čem by rád(a) hovořili. Proto je tak důležité naslouchat osobě trpící demencí. Hlavně je důležité naslouchat pocitům a pokusit se porozumět tomu o čem se snaží komunikovat.“

Naslouchání vyžaduje vazbu, přítomnost a snahu ztotožnit se s problémy ostatních lidí. Aktivně naslouchat znamená vyjádření zájmu o druhého člověka, poznání pro něj důležitých pocitů a respekt k němu.“

Být schopen naslouchat a plně se jim věnovat je obzvláště důležité při práci s lidmi trpícími demencí. Musíme tvrdě pracovat na tom, abychom zabezpečili uvolnění a pocit ocenění a akceptace u lidí s demencí. K dosažení tohoto cíle potřebujeme:

- Být plně soustředěni a dávat najevo svůj zájem
- Používat řeč těla, která doprovází naši pozornost, například přikyvování, sezení naproti sobě, udržování očního kontaktu
- Sedět na stejné úrovni jako člověk trpící demencí
- Respektovat jejich prostor (nemačkat se na ně), ale současně navázat fyzický kontakt, pokud cítíme, že je to vhodné a vítané

---

¹ Bruce E., Hodgson S., Schweitzer P.; Reminiscing with people with dementi, a handbook for carers; Age Exchange for the European Reminiscence Network, str.17 – vlastní překlad

- Respektovat a akceptovat to co je dáno – například nepřerušovat nebo vyzývat k tomu co chce říci
- Pokud nastane situace, že vznikne ticho, potom ho necháme plynout bez pocitů, že ho musíme zaplnit
- Pamatujeme si co člověk říká a dáváme mu zpětnou vazbu. Tím mu dáváme najevo, že mu rozumíme a že ho vnímáme
- Nechat mu dost času, k tomu aby mohl vystihnout věci svým vlastním způsobem a předpokládejme, že je význam v tom co říkají a o čem komunikují
- Je lepší vzít na vědomí „pocitový obsah“ toho o čem se hovořilo, než se zaměřit pouze na povrchové dojmy.¹

Vzhledem k tomu, že lidé trpící demencí mají obtíže s pamětí, snadno se cítí úzkostně ohledně svých schopností si pamatovat. K minimalizaci této úzkosti bychom měli

- Najít cestu k reminiscenci s člověkem, který se vyhýbá přímým otázkám
- Dát příležitost lidem a ukázat jim poznání skrze příkyvování a úsměv bez vyjadřování k jejich reakci
- Doprovázet lidi s demencí, společně prozkoumávat věci a jiné spouštěče, ale v žádném případě je nezkoušíme z toho jak se ta věc jmenuje, jak se používá,...
- Je důležité vědět o klientovi s demencí co nejvíce informací, takže mu můžeme sloužit jako „náhradní paměť“ a pomoci mu dokreslit momenty, které se vztahují i do současnosti
- Nechme klientovi s demencí dost času a dostatečné povzbuzení, aby dosáhl bodu, kdy bude schopen mluvit sám pro sebe
- Měly bychom být připraveni mluvit za klienta v situaci, kdy mu to pomůže se cítit lépe, uvolněněji a bezpečněji ve své skupině (příklad: jedna účastnice skupiny byla vždy velmi nervózní vždy, když měla vyprávět svůj příběh. Nátlak, který přicházel jako podnět, aby hovořila způsoboval úzkost. Jednou jí její manžel nabídl, že bude její příběh vyprávět za ní. A ona bude příkyvovat a jinými gesty dávat najevo, jestli to vypráví správně. Od té doby na tato setkání chodila mnohem raději.)

---

¹ Bruce E., Hodgson S., Schweitzer P.; Reminiscing with people with dementia, a handbook for carers; Age Exchange for the European Reminiscence Network, str.18 – vlastní překlad

---

Nesmíme ani zde zapomínat, že je velmi důležitá atmosféra a jiné další věci, které ovlivňují práci.

Tato metoda je možná realizovat prostřednictvím pečení, tancování (speciální tance na židlích), ochutnávání, přivánění k věcem, zkoumáním pomocí hmatu, dramaterapií .... Existuje mnoho způsobů a žádný z nich není nejvhodnější. Vždy záleží na skupině se kterou se pracuje.

Věřím, že i u nás bude velmi brzo tato metoda více zavedeným způsobem práce a komunikace.

Použitá literatura

BRUCE, E.; HODGSON, S.; SCHWEITZER, P. (1999). Reminiscing with people with dementi, a handbook for carers; Age Exchange for the European Reminiscence Network.

MATOUŠEK, O. a kol. (2003). Slovník sociální práce. Portál: Praha.

OSBORN, C. (1999). The reminiscence handbook; Age Exchange for the European Reminiscence Network.

SCHWEITZER, P. (2004). Mapping memories, reminiscence with Ethnic Minority Elders; Age Exchange for the European Reminiscence Network.

SCHWEITZER, P. (2004). Memories of where we grew up ; Age Exchange for the European Reminiscence Network.

VI.
**CENA PRO OBYČEJNÉ LIDI,
KTERÍ DĚLAJÍ NEOBYČEJNÉ VĚCI**

Cena pro obyčejné lidi, kteří dělají neobyčejné věci

2. ročník udílení ceny „Křesadlo“ v královéhradeckém kraji

Občanské poradenské středisko, o. p. s. ve spolupráci
s Hestia – Národní dobrovolnické centrum

Cílem udělování ceny je ocenění dobrovolníků, zviditelnění dobrovolnictví, probuzení zájmu v lidech o dobrovolnou činnost a respekt k těm, kteří ji vykonávají.

Letošní předávání ceny Křesadlo ve východočeském kraji proběhlo 25. dubna 2005 v rámci minikonference „Možnosti sociální práce na počátku 21. století“ na Univerzitě v Hradci Králové.

S myšlenkou ocenit dobrovolníky na našem území přišlo Národní dobrovolnické centrum Hestia v Praze. V našem kraji zajistilo záštitu nad průběhem a vyhlášením celé akce Občanské poradenské středisko v Hradci Králové.

Přihlášení dobrovolníci letošního Křesadla byli nominováni nestátními neziskovými organizacemi, ve kterých sami působí. Dobrovolníci byli nominováni ve třech kategoriích:

- A) studenti
- B) nezaměstnaní občané
- C) ostatní občané (zaměstnaní občané, senioři, ženy na mateřské dovolené, invalidé, apod.)

Nominace se skládaly z krátkých esejí, které následně vyhodnotila sedmičlenná porota složená ze zástupců z řad neziskových organizací, zástupců kraje, univerzity a novinářů.

Složení poroty

- MUDr. Karel Barták, senátor
- Iva Nečasová, koordinátorka dobrovolníků, Fakultní nemocnice Hradec Králové
- Miloslav Plass, radní Královéhradeckého kraje
- JUDr. Miroslav Mitlöhner, vedoucí katedry sociální práce Univerzity Hradec Králové
- Ing. Ondřej Zezulák, člen politické strany Unie svobody

-
- Magdalena Sodomková, novinářka MF Dnes
  - Lenka Vanická, asistentka nízkoprahového centra Klídek, Hradec Králové

Výsledky letošního předávání cen křesadla

V kategorii A – studenti, byly nominovány:

- Hejzlarová Lucie
- Panýrková Petra
- Texlová Lucie

Cenu Křesadlo 2004 v kategorii studenti získala slečna Texlová Lucie. Slečnu Lenku Texlovou nominovalo Občanské sdružení Královédvorská Arnika Dvůr Králové nad Labem pro její nevšední ochotu pomáhat všude tam, kde je toho zapotřebí.

Vítězná esej - A

Slečna Texlová k nám poprvé zavítala předloni na základě besedy o dobrovolnictví na gymnáziu. Slečna Lenka je otevřený člověk, který má ze své podstaty rád lidi a proto si vybrala pomoc v Léčebně zrakových vad ve Dvoře Králové. Do léčebny dochází během školního roku jednou týdně, o prázdninách častěji. S dětmi, pokud jsou zdravé, většinou pracuje na počítačích. Přestože si spolu „pouze“ hrají, zároveň také cvičí oči. Jsou-li děti nemocné, léčí se v posteli a s ostatními dětmi si nemohou hrát. Jak sama Lenka říká: „Děti jsou smutnější a proto za nimi chodím, povídám a hraji si s nimi. Snažím se je rozveselit a alespoň trochu zpříjemnit dlouhé chvíle v posteli. Občas s dětmi cvičím na přístrojích. Je to velmi zajímavá a hlavně poučná práce. Děti si procvičují prostorové vidění a pomocí různých přístrojů jsou nuceny používat obě oči zároveň.“

Slečna Lenka se také angažuje v tzv. Rychlé rotě, jejíž cílem je nabízet různým sociálním ústavům kulturní program pro jejich klienty. Mezi již uspořádané akce patří např. Halloweenská party nebo drakiáda pro osoby mentálně postižené. Jejich akce jsou okořeněné divadélkem se známými písničkama, které si s nimi mohou klienti zaspívat.

Svým zájmem a zápalem pro dobrovolnickou práci slečna Lenka nakazila i řadu svých spolužáků. Kéž by jí tento elán a vitalita ještě dlouho vydržela a mohla by svou dobrovolnickou aktivitou pomáhat všem ostatním.

V kategorii B - nezaměstnaní občané, byly nominovány:

- Ing. Spurná Helena
- Peřinová Zdena
- Janečková Lenka

Cenu Křesadlo 2004 v kategorii nezaměstnaní občané získala paní Spurná Helena. Paní Ing. Helenu Spurnou nominovala Daneta – zařízení pro zdravotně postižené Hradec Králové pro čistotu jejího lidství.

Vítězná esej - B

Paní Ing. Helena Spurná působí v našem zařízení jako dobrovolnice prvním rokem. Každý den přichází vypomáhat na dílny s pracovní terapií našim uživatelům sociálních služeb. Aktivně se zapojuje spolu s vychovatelkou do tvorby programu dílny, s velkým pochopením a trpělivostí se nevidomá klientka učí pod jejím vedením samoobslužným činnostem. Svým citlivým přístupem získala oblibu od všech klientů nejen na dílně, ale i v celém centru.

V kategorii C - ostatní občané, byli nominováni:

- Svoboda Emanuel
- Vojkuvková Dagmar
- Jedličková Iva
- Vaško Ladislav

Cenu Křesadlo 2004 v kategorii ostatní občané získala paní Vojkuvková Dagmar. Paní Dagmar Vojkuvkovou nominovalo Sdružení pro pomoc mentálně postiženým Skok do života za dlouhodobý přínos, mnohaletou práci ve sdružení a svůj osobitý a pozitivní přístup k životu.

Vítězná esej - C

Jednoho jarního odpoledne se otevřely dveře třídy a spolu s naší vyučující vkročila do místnosti energická dáma ve středních letech. Vyučující právě odešla a paní Vojkuvková nám začala vyprávět o společenství rodičů a jejich dětech s mentálním postižením. Byli jsme překvapeni, neboť nám nebyly předkládány smutné a tragické příběhy, ale možnosti, jak pobavit sebe i své okolí, zpestřit si život a užít si legraci. Po krátkém seznámení paní Dagmar Vojkuvková začala působit ve sdružení, podařilo se jí uskutečnit velkou osvětovou akci Žijeme mezi Vámi i další aktivity (tábory, rehabilitační pobyty, výlety, přednášky). Paní Vojkuvková sršela energií a naprostou otevřeností.

Dnes po mnoha akcích, po založení denního centra „SKOK do života“ vím, že svou cílevědomostí, precizností a obrovským nasazením paní Vojkuvková mění životy ostatních lidí. Ne všichni mají chuť, možnost, obětavost a schopnosti, aby dokázali to, co ona – naplánovat, sehnat, zařídit, zrealizovat, dotáhnout do konce – pořád dokola, neboť stále je co měnit a zlepšovat. Velice si Vážíme jejích velkých cílů, snahy podporovat

---

lidi s mentálním postižením, tak aby mohli žít mezi námi, k jejichž naplnění dokáže paní Vojkuvková zmobilizovat ostatní rodiče, okolí i okolnosti.

Ceníme si dobrovolníků a jejich dobrovolnické aktivity, kterou nezištně vykonávají. Děkujeme i těm dobrovolníkům, o kterých se v rámci letošního vyhlášení ceny Křesadlo nemluvilo. Víme, že i oni pomáhají a budeme se těšit, že se o jejich zásluhách dozvíme třeba příště, při příležitosti 3. ročníku vyhlášení ceny Křesadlo.

Příloha

<p>Poradna pro rizikové novorozence při perinatologickém centru, Dětská klinika Fakultní nemocnice Hradec Králové adresa: Dětská klinika , Fakultní nemocnice Hradec Králové přednostka: Doc. MUDr. Pařízková, CSc. vedoucí lékařka: MUDr. Hana Kubinová telefon: 495 833 886 e-mail : www.</p>	
Vznik zařízení:	neudáno
Zřizovatel:	Fakultní nemocnice Hradec Králové
Poskytované služby:	převážně zdravotní a psychologické, částečně sociální
Cílová skupina	rizikovní novorozenci + rodina
Struktura věku klientů:	0 - 2 roky
Struktura týmu:	transdisciplinární
Odborní pracovníci realizující ranou podporu:	1 lékař a 1 psycholog + v případě potřeby další pracovníci Fakultní nemocnice
Formy služeb:	ambulantní konzultace a vyšetření, částečně ambulantní cvičení
Metody podpory rodiny	poradenství, částečně depistáž a krizová intervence
Metody podpory vývoje dítěte:	terapeutické, léčebně rehabilitační, částečně sociální rehabilitační
Formy práce s klientem vzhledem k povaze podpory:	Interakce s dítětem, poskytování informací, poradenství, rozhovor s rodiči a dalšími členy rodiny
Nadstavbové služby:	diagnosticko psychologické, medicínské, informační, konzultační, koordinační
Působení na společnost (na veřejné mínění):	vzděláváním pracovníků rané péče, vzděláváním odborné veřejnosti, přednáškami a besedami, částečně vzděláváním rodičů a pořádáním kurzů
Kapacita :	dle potřeb

Dětský denní rehabilitační stacionář adresa: Gagarinova 639, 500 03 Hradec Králové vedoucí lékařka: MUDr. Miloslava Zídková, speciální pedagog: Mgr. Jarmila Soušková telefon: 495 406 177 e-mail : miloslava.zidkova@worldonline.cz	
Vznik zařízení:	1988
Zřizovatel:	Magistrát Města Hradec Králové
Poskytované služby:	zdravotní, částečně edukačně speciálně pedagogické a psychologické
Cílová skupina:	jedinci s kombinovanými vadami
Struktura věku klientů:	0-7 let
Struktura týmu:	interdisciplinární
Odborní pracovníci realizující ranou podporu:	speciální pedagog, psycholog, lékař fyzioterapeuté, dětské sestry
Formy služeb:	ambulantní konzultace, ambulantní vyšetření, ambulantní cvičení, denní pobyty v zařízení, částečně jednodenní semináře
Metody podpory rodiny	poradenství a komunitní práce, částečně depistáž a krizová intervence
Metody podpory vývoje dítěte:	reedukační, kompenzační, rehabilitační - léčebné a pedagogické terapeutické a částečně sociální
Formy práce s klientem vzhledem k povaze podpory:	rozhovor s rodiči a dalšími členy rodiny, poskytování informací a poradenství, dále i interakci s dítětem
Nadstavbové služby:	diagnostické - speciálně pedagogické, psychologické, medicínské, informační, konzultační a koordinační služby
Působení na společnost (na veřejné mínění):	převážně ano vzdělávání pracovníků rané péče a vzdělávání rodičů, přednáškami a besedami, částečně vzděláváním odborné veřejnosti, pedagogická činnost: skupinové a individuální terapie, muzikoterapie, arteterapie, sebeobsluha, kognitivní činnost, komunikativní dovednosti, cvičení paměti a ergoterapie, logopedie, terapie snoezelen
Kapacita:	2 oddělení po 15 dětech na denní pobyt

Středisko rané péče SLUNÍČKO adresa : Harmonie II, Souběžná 1746, 500 12 Hradec Králové ředitelka: Ing. Aneta Maclová telefon: 777 721 642 e-mail: slunicko@hk.caritas.cz	
Vznik zařízení:	2004
Zřizovatel:	nestátní nezisková organizace Česká charita
Poskytované služby:	sociální, edukační speciálně pedagogické, psychologické, poradenství, půjčování, stimulačních hraček, didaktických pomůcek, rehabilitačních a kompenzačních pomůcek
Cílová skupina:	děti s mentálním, tělesným postižením nebo s ohroženým vývojem
Struktura věku klientů:	0 - 4 0 - 7 u kombinovaného postižení
Struktura týmu:	interdisciplinární, směřují k transdisciplinárnímu
Odborní pracovníci realizující ranou podporu:	psycholog, terapeut, sociální pedagog, sociální pracovník
Formy služeb:	výjezdy do rodiny částečně ambulantní konzultace, ambulantní vyšetření
Metody podpory rodiny	pravidelné návštěvy v rodině převážně komunitní práce částečně depistáž a krizová intervence
Metody podpory vývoje dítěte:	převážně kompenzační, částečně reedukační, sociálně rehabilitační, terapeutické
Formy práce s klientem vzhledem k povaze podpory:	rozhovor s rodiči a dalšími členy rodiny, interakce s dítětem, poskytování informací, poradenství
Nadstavbové služby:	diagnostické sociální, informační, konzultační, koordinační
Působení na společnost (na veřejné mínění):	částečně vzdělávání rodičů
Kapacita:	dle potřeb klientely